

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід)

Національна академія педагогічних наук України
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи

**Науково-методичне забезпечення
діяльності психологічної служби
системи освіти
в умовах децентралізації
(моделі, досвід)**

Колективна монографія

За наукової редакції В.Г. Панка

Київ
Ніка-Центр
2020

УДК 159.9:37.015.3:316.6

НЗ4

Рецензенти:

Митник Олександр Якович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова;

Подмазін Сергій Іванович – доктор філософських наук, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач обласного науково-методичного центру психології і соціології освіти КЗ «ЗОІППО» Запорізької обласної ради.

Авторський колектив: В.Г. Панок (Вступ, Післямова, розділи 2, 3); В.В. Рибалка (розділ 1); Д.Д. Романовська (розділи 3, 5); І.В. Марухіна (розділи 3, 5); В.М. Горленко (розділ 4); Н.В. Сосновенко (розділ 4).

Рекомендовано до друку Вченою радою Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи (протокол № 6 від 10.09.20202)

Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної НЗ4 служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід) : колективна монографія / наук. ред. В.Г. Панок. – Київ : Ніка-Центр, 2020. – 152 с.

ISBN 978-966-521-748-0

Монографія підготовлена науковцями Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи для того, щоби поділитись ідеями, методиками і кращим досвідом науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби у непростих умовах децентралізації державного управління. Ця робота – результат творчого пошуку і об'єднання зусиль науковців і практиків для забезпечення подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності психологічної служби. Вона стане у нагоді керівникам галузі, практикам, методистам, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, науковцям.

УДК 159.9:37.015.3:316.6

ISBN 978-966-521-748-0

© Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2020

Зміст

Вступ (В.Г. Панок)	4
1. Створення осередків громадянського суспільства у закладах освіти на основі децентралізації (В.В. Рибалка)	9
2. Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (В.Г. Панок)	43
3. Моделі управління і науково-методичного забезпечення психологічної служби (В.Г. Панок, І.В. Марухіна, Д.Д. Романовська).....	73
4. Створення безпечного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти в діяльності психологічної служби: моделі, інструменти, досвід (В.М. Горленко, Н.В. Сосновенко).....	92
5. Досвід регіонів із методичного супроводу діяльності психологічної служби в умовах децентралізації: на прикладі Сумської та Чернівецької областей (І.В. Марухіна, Д.Д. Романовська).....	115
Післямова (В.Г. Панок).....	133
Додатки	135

Вступ

Відповідно до статті 76 Закону «Про освіту» психологічна служба покликана забезпечувати своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяти створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони їх психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань, які вирішує система освіти України.

Як зазначено у Положенні про психологічну службу, її діяльність у системі освіти здійснюється практичними психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами (завідувачами) навчально-методичних кабінетів/центрів/лабораторій. Працівники психологічної служби відповідають за надання психологічної допомоги і соціально-педагогічний супровід всіх учасників освітнього процесу в закладах освіти усіх типів і форм власності.

Концепція Нової української школи передбачає докорінне реформування української освіти з оновленням існуючих практик професійної діяльності усіх без виключення педагогічних працівників; перегляд методологічних засад роботи з учнями, батьками, вчителями; зміну акцентів з процесу на конкретний результат; застосування сучасних ефективних методів, що розроблені у вітчизняній і світовій практичній психології та соціальній педагогіці.

Децентралізація в управлінні освітою, розширення прав і можливостей об'єднаних територіальних громад щодо впливу на освітній процес спонукають фахівців психологічної служби суттєво переглянути організаційні форми, науково-методичне

забезпечення, зміст і напрями своєї роботи з психологічного і соціально-педагогічного супроводу всіх учасників освітнього процесу.

Складні соціально-економічні умови, у яких перебуває українське суспільство – російська агресія, економічний спад, пандемія КОВІД-19, політична нестабільність та ін. потребує від працівників психологічної служби надання кваліфікованої допомоги постраждалим, учням, вчителям і представникам громадськості у подоланні різного роду психологічних травм, стресових і постстресових розладів, труднощів у соціальній адаптації у нових умовах проживання і навчання, профілактики конфліктів, різних форм девіантної поведінки та інших проблем особистісного і мікросоціального характеру.

Ефективність і дієвість освітніх реформ у значній мірі залежить від ефективності їх психологічного забезпечення адже саме психологічна служба має можливості визначення рівнів і особливостей індивідуального розвитку здобувачів освіти та застосування дієвих інструментів корекції змісту і напрямів цього розвитку в освітньому процесі. Ці та інші аргументи є підставою для розробки нової концепції діяльності психологічної служби в умовах децентралізації на найближчі роки.

Суспільні реформи, і, у тому числі – реформа децентралізації, виявили і породили цілу низку *проблем* у розвиткові психологічної служби, які потребують нагального вирішення.

У першу чергу необхідно зазначити, що концепція *Нової української школи* докорінно змінила бачення розвитку освіти в сучасному українському суспільстві. Передусім це – суттєва зміна професійної позиції вчителя в освітньому процесі, що передбачає у першу чергу зміну його ставлення до учнів, до змісту і форм здійснення освітнього процесу, до оцінювання якості освіти, до батьків і до колег.

У новій українській школі суттєво змінюються не тільки форми освітньої діяльності, але й зміст. Останній наближається до проблем повсякденного життя здобувачів освіти, знання подаються в інтегрованому, прикладному значенні. Звідси – зміна вимог до оцінювання знань і життєвих компетенцій учнів.

Головним, на наш погляд, є принципова зміна практики і форм міжособистісного спілкування всіх учасників освітнього процесу. У першу чергу це стосується педагогічних працівників, вчителів, оскільки це потребує глибоких змін навичок, звичок і педагогічних прийомів, запровадження принципів відкритості, рівності, інклюзивності та партнерства.

Створення *інклюзивно-ресурсних центрів* (ІРЦ) для роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, породило низку питань про функції і зміст діяльності працівників психологічної служби освітніх закладів. Іноді від працівників служби вимагають виконання функцій дефектолога або клінічного психолога для виконання яких необхідна спеціальна підготовка зі спеціальної психології (за нозологіями). Разом з цим, практичні психологи і соціальні педагоги, у межах власної компетенції долучаються до професійного супроводу такої категорії дітей.

Децентралізація. Зміни структури управління освітою в умовах децентралізації породили цілу низку суперечностей у розумінні підпорядкування працівників служби закладів освіти, яке зазначено у Положенні про психологічну службу. Психологи закладів освіти новостворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ) іноді залишаються без належного методичного супроводу, поза межами процесу міжкурсової підготовки і атестації, без належної супервізії з боку обласного і районних методичних центрів.

Процеси дезінтеграції посилилися й внаслідок ліквідації районних/міських методичних кабінетів/центрів, які відігравали принципово важливу роль у забезпеченні координації діяльності працівників психологічної служби.

Проблема належного методичного забезпечення. Сьогодні методичне забезпечення працівника психологічної служби не можна назвати системним і науково обґрунтованим. У багатьох випадках методичний арсенал практичного психолога часто складають випадкові, невалідні методики діагностичної і корекційно-розвиткової роботи. Не усі працівники служби мають хоча б перелік рекомендованого до застосування у практичній роботі інструментарію.

Найбільш показовим у методичному забезпеченні працівників психологічної служби є фактичний демонтаж усєї системи: районні/міські методичні служби майже повністю ліквідовані, методисти переведені або перейшли до ІРЦ або у школи, практичні психологи і соціальні педагоги закладів освіти ОТГ вимушені звертатися напряму до обласних центрів, що значно перевантажило роботу останніх.

Комерціалізація і професійна відповідальність. У багатьох випадках методичний інструментарій для працівників служби видається часто без належного науково-методичного рецензування, без належних грифів і відповідної експертизи. Різного роду видавництва та інші організації активно використовують доволі великий ринок, яким є сьогодні психологічна служба, для просування продуктів сумнівної якості (методики, журнали, сайти, тренінги, навчання і т.п.). В цілому, позитивна тенденція до диверсифікації форм підвищення кваліфікації має зворотній бік — низьку якість змісту методичних матеріалів і підвищення кваліфікації. Фактично ніхто не несе відповідальності за їх якість. А, значить, ніхто, у кінцевому рахунку, не несе відповідальність перед клієнтами за якість роботи працівника служби.

Проблема дотримання етичних норм і професійних стандартів. Сьогодні доволі розповсюдженими є випадки, коли спеціалісти своїми діями дискредитують професію — беруться виконувати функції, що не відповідають професійним стандартам, розголошують інформацію про клієнта, ставляться до нього упереджено, застосовують непсихологічні методи, використовують психологічні методи у власних інтересах. Названа проблема є чи не найгострішою у діяльності практичних психологів і соціальних педагогів. У цьому аспекті варто звернути увагу на наступні проблеми: відсутні комісії з професійної етики; психологічний інструментарій розробляється і запроваджується у практику без рецензування і належної експертизи; психологічна діяльність здійснюється особами, що не пройшли відповідного навчання чи підвищення кваліфікації; численні курси і тренінги проводяться особами і організаціями, які не мають жодного відношення до психології чи методичних служб; ці та інші порушення

етичних норм не дістають належної оцінки збоку професійного співтовариства.

Проблема професійної підготовки практичних психологів і соціальних педагогів у закладах вищої освіти. Вона, традиційно, залишається доволі гострою. Майбутні фахівці у переважній більшості просто не вміють спілкуватися з клієнтом – слухати (точніше – чути), висловлювати і доносити свою думку, майже не мають навичок практичної роботи з клієнтами. Теоретична підготовка випускників є несистематичною, почасти – еkleктичною і не ґрунтується на чітких методологічних позиціях. Деякі випускники не знають класичних психологічних робіт Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, С.Л. Рубінштейна. Тут також спостерігається проникнення в освітній процес ЗВО ненаукових, містичних, концепцій і теорій.

Методична незгодженість, відсутність системи ліцензування та фактична відсутність потужних професійних спілок знижують ефективність впливу представників нашої професії на усі сфери суспільного життя та, власне, на якість і результативність їх роботи.

Ця монографія підготовлена науковцями Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи для того, щоби поділитись ідеями, методиками і кращим досвідом психологічного забезпечення процесу реформування освітньої галузі у непростих умовах нашого сьогодення. Сподіваємось, вона стане у нагоді керівникам галузі, практикам, методистам, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, науковцям у вдосконаленні організації, управління та науково-методичного забезпечення працівників психологічної служби системи освіти.

В.Г. Панок

Розділ 1

Створення осередків громадянського суспільства в закладах освіти на основі децентралізації

Актуальність практичного вирішення проблеми

У Конституції України, в статті 1, стверджується, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Тому всі інститути держави і суспільства мають зосередити свої зусилля на забезпеченні розвитку в країні саме цих, вказаних в Основному Законі України ознак – її демократизації, соціалізації, зростанню правової культури її громадян.

Тому проблема побудови громадянського суспільства як інституту прямої демократії постає як стратегічна в контексті реформи децентралізації влади та створення об'єднаних територіальних громад по всій Україні. Психолого-педагогічній науці слід взяти до виконання затверджений 26 лютого 2016 року Указ Президента України «Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» та прийняті Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України планові заходи на здійснення цього Указу. На виконання цих заходів висувуються ініціативи освітянської громадськості, зокрема прийнята у червні 2017 року Всеукраїнська програма «Демократична школа», що підтримана МОН України і рядом зарубіжних країн, зокрема Норвегією.

Неупереджений аналіз соціального та економічного становлення різних країн впродовж останніх декількох століть і десятиліть та їх сучасного стану свідчить про те, що демократія утворює магістральний шлях суспільного розвитку світової цивілізації. Саме вона забезпечує високий рівень життя сотень мільйонів мешканців планети за такими показниками його якості, як добробут, здоров'я, тривалість життя, освіченість, наука, виробництво, культура тощо. Про це свідчить досвід таких соціально-

економічно розвинутих країн, як Франція, Швейцарія, США, Канада, Швеція, Норвегія, Фінляндія та ін., що утворюють своєрідний європейсько-американський пояс демократії. Ці країни притягують інші, менш розвинуті країни, до себе саме своїми демократичними цінностями. Вони мають розвинуті в цьому відношенні системи освіти. Показовими в цьому плані є типові плани дошкільної та шкільної освіти Швеції, які містять у своєму складі численні принципові положення, в центрі яких стоїть поняття демократії, демократичних цінностей, демократичних методів, демократичного способу життя учнівської молоді. Це стосується і освіти дорослих. Якщо врахувати цей європейський досвід, то в українських навчальних планах мали б стояти відповідні демократичні положення, яких зараз, на жаль, в них немає.

Різноманітні питання демократизації життя освіти та суспільства переломлюються через особистість громадянина та її підготовку до участі у формуванні та функціонуванні інституту сучасної прямої демократії, якою є громадянське суспільство. В Україні існують цікаві історичні прецеденти функціонування прототипів громадянського суспільства, що виявлялися у різних формах – від народного віча, козацьких рад, сільських і міських громад до майданів і об'єднаних територіальних громад тощо. Рух до демократичного громадянського суспільства України безумовно пов'язаний із діяннями її духовної еліти, зокрема таких її мислителів, як Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко, М. П. Драгоманов, Л. Українка, І. Я. Франко, В. І. Вернадський, Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. Т. Гончар, О. А. Захаренко, Ф. Т. Моргун, І. А. Зязюн та ін. Слід згадати в цьому плані видатного українського філософа, соціолога, педагога М. П. Драгоманова (1841-1895), фундатора ліберально-демократичного руху в країні, який закликав співвітчизників ще 140 років тому, перебуваючи в еміграції у Женеві, звернути увагу на демократичні засади державного устрою США та Швейцарії.

Події останніх років у країні свідчать про те, що становлення громадянського суспільства та зростання демократичної активності громадян вступило в нову фазу і має перейти із гострої епізодичної, спонтанної, дрібногрупової, емоційної, радикалізо-

ваної, революційної форми у повсякденну, добре організовану, масову, інтелектуалізовану поведінку громадян з утвердження справжньої демократії.

Аналіз існуючого міжнародного та вітчизняного досвіду дозволяє виявити і сформувані науково обґрунтовані принципи, цілі, методи, конкретні вимоги до подальшого удосконалення українського громадянського суспільства як інституту прямої демократії з урахуванням реальних обставин. Сучасне організоване громадянське суспільство повинно характеризуватися продуктивними формами правової самоорганізації, розумного генерування актуальної суспільної думки, обговоренням нагальних проблем і проєктів їх розв'язання, їх презентацією обраній громадянами владі в процесі паритетної взаємодії із різними її гілками, дієвими формами самоконтролю та контролю виконавчої діяльності й обоюдної відповідальності за результати спільної праці як представників влади, так і громадянських лідерів – заради духовного прогресу, державного розвитку й піднесення благополуччя українського народу.

В соціології та правознавстві вже визначені якості особистості громадянина, які мають забезпечити успішний розвиток і функціонування громадянського суспільства в державі. Вивчені вони також і у психології та педагогіці, тому, спираючись на відповідні нароби, автор ставить перед собою мету допомогти політикам і громадським активістам, соціальним педагогам і практичним психологам у становленні в закладах освіти первинних осередків громадянського суспільства – як органічної складової і генетичного джерела всеукраїнського громадянського суспільства. При цьому визнається необхідність обов'язкової відданості лідерів освітянського осередку громадянського суспільства і представників влади позитивним духовним цінностям гуманістичного Світогляду, Життя, Людини, Віри, Надії, Любові, Добра, Краси, Істини, і протидії, неприпустимості існування в їх діях негативних цінностей – темряви, смерті, нелюдства, зневір'я, розпачу, ненависті, зла, спотворення, брехні [9].

Лідери і члени громадянського суспільства, діючи на партнерських засадах з представниками влади, мають бути справ-

жніми патріотами України, любити свою країну та її громадян, піклуватися про їх добробут і щастя. За цих умов можлива єдність народу та прогресивний поступ України до миру і благополуччя на засадах демократії. Особливо важливими в цьому плані є професійні зусилля соціальних педагогів і практичних психологів, що сприяють розвитку громадянського суспільства і особистості громадян [8]. Серед завдань, які постають зараз перед працівниками психологічної служби України все більш актуальними є розвиток особистості громадянина і сучасного громадянського суспільства як інституту прямої демократії.

Що стосується України, то маючи стародавні демократичні традиції, які однак, в силу різних історичних обставин, не проявилися належним чином в її соціальному та економічному становленні, вона має скористатися наявними шансами і покласти в основу свого відродження саме демократичні цінності. Через це вона визначила свій європейський вектор розвитку і, на зразок розвинутих країн, покладає на демократію надію на власне процвітання. На жаль, слід констатувати, що уявлення про демократію більшості українців ще недостатньо сформовані, вони значною мірою викривлені під впливом авторитарних або крайніх ліберальних тенденцій, для них часто властиве неадекватне ставлення до її можливостей, наявність квазі-демократичних або псевдо-демократичних уявлень, що заважає розвитку країни.

Тому виникає потреба у формуванні у громадян України не тільки обізнаності і компетентності у відповідних питаннях, але і стійкої демократичної культури, розуміння демократії як оптимального політичного устрою суспільства, як науки і мистецтва, філософії буття людини, світогляду і способу життя особистості громадянина.

Звичайно, що науковці та практичні психологи і педагоги мають ґрунтовно обговорювати зміст і послідовність процесів демократизації освіти в різних її ланках, враховуючи при цьому реальний стан її розвитку в країні, особливості менталітету дорослих і учнів, які можуть сприяти або чинити опір демократизації, часові перспективи здійснення цього процесу тощо.

Слід врахувати слова А. С. Макаренка про те, що треба не

стільки готувати молодь до життя, скільки жити цим життям, адже демократичний спосіб життя є найкращим вихователем. До речі сучасні педагоги все більше розуміють його педагогічну систему як демократичну за своєю суттю, а колонію та комуну вважають демократичними соціальними утвореннями, прообразом громадянського суспільства як інституту прямої демократії, що виявилися найкращими вихователями молоді. Ось чому його система ще й дотепер привертає увагу демократичних країн світу.

Свідоме оволодіння основними демократичними цінностями передбачає не стільки механічне засвоєння відповідних знань, умінь та навичок, скільки глибоке розуміння того, що демократія виступає як такий політичний устрій суспільства, що забезпечив у ХХ століття благополуччя цілих народів, визначила філософію буття успішної людини, прогресивний світогляд і самий демократичний спосіб життя особистості громадянина в десятках країнах світу. Тобто демократія виступає і як наука, і як мистецтво заможного буття людства.

Тому сучасній молоді слід глибше занурюватися у правовий світ статей Конституції України, які розкривають сутність свобод, прав і обов'язків українського громадянина, що сприятиме більш демократичному самовизначенню юної та дорослої особистості. Необхідно вже у закладі освіти теоретично і практично ознайомлювати молодь із сучасними процесами децентралізації влади, особливостями створення об'єднаних територіальних громад, побудови сучасного громадянського суспільства як інституту прямої демократії тощо.

Старшокласникам, студентам, спеціалістам різних професій і громадянам, які хочуть самостійно опанувати основи демократичної поведінки в умовах громадянського суспільства, слід опанувати різноманітні демократичні методи роботи, зокрема такі, як проведення зборів, дискусії та дебати, мозкова атака, алгоритм роботи осередків громадянського суспільства за швейцарською моделлю, американська технологія деліберації, техніка голосування та референдуму, проектування, прийоми контролю та шляхи накладання відповідальності за виконання прийнятих

рішень. Вони мають оволодіти демократією як певною філософією, наукою, мистецтвом, світоглядом та способом життя людини, що включає уміння самостійно, при відповідній самопідготовці, провести демократичні збори, тренінг демократичного розвитку первинного осередку громадянського суспільства, що складається із представників їх найближчого соціального оточення тощо.

При цьому важливо спиратися на наявні психологічні, особистісні ресурси юних і дорослих громадян. Тому українцям слід пройти певний шлях до опанування демократичних цінностей через саморозвиток, самонавчання громадян на основі їх цілеспрямованого свідомого ознайомлення з логічно побудованим навчальним матеріалом та його засвоєнням у закладах освіти. Саме тому в НАПН Україні проводяться дослідження закономірностей громадянського виховання молоді, залучення її до участі у громадянському суспільстві як інституті прямої демократії. Прикладом цього є виконання в межах планової тематики дослідження «Практично-психологічні питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», що проводилося автором статті в УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. В ході дослідження було узагальнено зарубіжний та вітчизняний досвід роботи громадянського суспільства як інституту прямої демократії. Був врахований досвід функціонування демократії у таких країнах, як США, Швейцарія, Швеція, проведено вивчення процесів демократизації у навчальних закладах освіти в умовах реформи децентралізації влади та роботи об'єднаних територіальних громад.

Сучасна демократія – це передусім механізм здійснення народовладдя, що забезпечує водночас права, обов'язки і свободи особистості. В питанні про демократію центр тяжіння зміщується з питання про те, хто керує, на питання про те, яким чином здійснюється керування. Демократія сьогодні – це механізм здійснення державної влади, який забезпечує виконання волі більшості населення.

Психологічно демократія утворює виправданий тисячоліттями соціальний механізм ефективного використання мудрості

народу, актуалізації його думок, досвіду, прагнень до покращення життя. Принципи і процедури демократії дозволяють задіяти спільний розум усього народу, що принципово перевищує інтелект будь-якої окремої людини чи групи людей. Справа тільки в тому, як правильно інтегрувати і використати міжособистісний інтелектуальний потенціал народу, його демократичну свідомість, духовність, використовуючи вказані демократичні принципи і процедури!

Громадянське суспільство як інститут прямої демократії

В умовах реформи децентралізації влади розвиток демократії здійснюється через поглиблення і розширення народовладдя і створення все більш досконалих інститутів його функціонування на місцях, одним з найважливіших серед яких визнається структуроване громадянське суспільство. Останнє формується в конкретних умовах функціонування місцевих об'єднаних територіальних громад, яким передаються певні політичні повноваження та фінансові можливості. При цьому передбачається відпрацювання певних питань – правових, економічних, організаційних, психологічних, педагогічних, деякі з яких розглядаються в даному розділі.

Створення осередків громадянського суспільства в об'єднаних територіальних громадах доцільно здійснювати на базі закладів освіти. Це особливо стосується районного рівня та сільської місцевості, в яких школа виступає як культурний і освітнянський центр, в якому природно втілюється функція підготовки молоді і дорослого населення до виконання відповідних завдань, що стоять перед громадянами і громадянським суспільством.

Сучасні дослідники розуміють громадянське суспільство як ефективний чинник побудови справжньої, прямої та масової, демократії, яке має свою специфіку, мету і функцію, у порівнянні з іншими видами суспільств. Так, відомий угорський політолог А. Арато в своїй «Концепції громадянського суспільства: сходження, падіння та відтворення...» (1995 р.) пропонує розглянути його в контексті не тільки діади «держава – громадянське

суспільство», а такої «п'ятисторонньої конструкції, що включає: 1) економічне суспільство, яке виділяється на основі форм власності; 2) економічні асоціації та союзи; 3) політичне суспільство, що базується на основі виборчого права та політичних партій; 4) громадянське суспільство; 5) громадянські асоціації та рухи» [6, с. 38].

Українські правознавці, оцінюючи погляди А. Арато, слушно зауважують, що «за будь-якого підходу громадянське суспільство є відносно самостійним суспільним утворенням як за формою, так і за змістом виконуваних функцій. Основне полягає в тому, що громадянське суспільство покликане контролювати державу та владу, які, у свою чергу, призначені служити суспільству. Можна сказати, що громадянське суспільство – це недержавна частина усього суспільства, яка базується на автономії індивідів (сім'я, школа, добровільні організації та союзи, духовним виразником інтересів яких є суспільна думка). Громадянське суспільство поєднує економічні, соціальні, культурні, духовні, родинно-побутові відносини та інститути, а також передбачає певні свободи, права та обов'язки особистості як необхідні умови її самоствердження та самореалізації у громадському житті» [6, с. 38].

Фахівці особливо підкреслюють, що «зріле громадянське суспільство характеризується високим рівнем самоврядування, у ньому концентрується творчий потенціал соціальності. Суспільні зв'язки, інтереси та цінності виявляються у різноманітних суспільних рухах, об'єднаннях та асоціаціях, творчих спілках. Порівняна незалежність громадянського суспільства від держави в управлінні окремими соціальними процесами характеризує пластичність суспільного життя, його здатність до саморегулювання, відкриває простір творчим зусиллям громадян» [там само].

При цьому зазначається, що «політичний досвід історії ХХ століття свідчить, що взаємовідносини держави та громадянського суспільства можуть набувати деформованого характеру, якщо виникають політичні структури тоталітарного типу, коли держава контролюється не народом, а бюрократичною олігархією чи іншою обмеженою, але активною групою грома-

дян. Тоталітарні режими прагнуть до одержавлення суспільства, всеосяжного контролю за всіма сторонами суспільного життя, вдаються до порушення демократичних свобод і прав людини, мають тенденцію до дедалі зростаючої бюрократизації. Держава прагне підпорядковувати собі все суспільство, а це призводить до стагнації суспільного життя в цілому.

На сучасному етапі розбудови незалежної української держави актуальним є створення громадянського суспільства, демократичної влади та правової держави, в якій забезпечується верховенство закону в усіх сферах суспільного життя, пов'язаність законом самої держави та її органів, суворе дотримання свободи особистості, захист її прав, інтересів, честі й гідності. Правова держава передбачає широку демократизацію всіх сторін життя суспільства, зміщення акценту в бік розвитку громадянських начал. Цей процес спрямований на вивільнення соціальних сил суспільства, активності та ініціативи людей» [6, с. 38-39]. Як це має відбуватися, залежить від наукового, зокрема правового, забезпечення та психолого-педагогічної підготовки населення до практичного здійснення цього процесу.

Відмітимо в цьому зв'язку, що в Києві з 1997 року працює науково-дослідний Інститут громадянського суспільства, який проводить професійну, перевірену часом, незаангажовану діяльність у таких сферах, як: а) правові дослідження та правова просвіта; б) політологічні та економічні дослідження; в) місцеве самоврядування та тренінги для депутатів; г) розроблення проєктів нормативних актів та їх просування в органах державної влади і місцевого самоврядування; д) видавнича діяльність; е) моніторинг діяльності органів державної влади у сфері місцевого самоврядування, громадських організацій та місцевого розвитку. Значну увагу приділяє Інститут громадянського суспільства реформі децентралізації влади та формуванню об'єднаних територіальних громад у державі [14; 15; 16].

Існує чимало наукових праць з різноманітних аспектів побудови і функціонування громадянського суспільства [3; 6; 12; 13; 16 та ін.].

Загальні філософські та правові засади створення грома-

дянського суспільства, як вважають спеціалісти, визначені ще «Декларацією прав людини і громадянина» (26 серпня 1789 р.) і представлені в цілому гаслами Великої французької революції – Свобода, Рівність, Братерство – та наступними її положеннями про:

а) свободу в її позитивному («для») та негативному («від») значенні, в таких позиціях, як: усі люди вільні від народження; ніхто не має право відчужувати їхні природні права. Разом з тим, свобода не може бути абсолютною, оскільки остання обмежує права та свободи інших людей, певні принципи моралі, а також інтереси загального добробуту, тобто свобода є відносною;

б) рівність у правах та гідності усіх громадян, при цьому держава має забезпечити однакові для всіх фундаментальні права та свободи без утискання чи обмеження на будь-якій підставі;

в) про приватну власність;

г) про націю як джерело верховенства права;

д) конституційні закони як засіб обмеження державної влади на користь громадянського суспільства;

е) принцип демократичності, тобто народовладдя як режиму влади народу та вияву народного суверенітету, що реалізується як форма індивідуальної свободи, як спосіб управління справами держави, як показник соціальної активності;

ж) право, за яким суспільство має вимагати звіту кожної посадової особи та ін. [6, с. 88-91].

Всі вказані принципи знайшли відображення в Конституції України як її Основного закону [2].

Пріоритетними цінностями громадянського суспільства визнаються **плюралізм, самообмеження та само осмислення своїх дій**. З позицій плюралізму ніхто не може володіти монополією на остаточну, вищу істину. Природним станом будь-якого демократичного суспільства є вільна боротьба ідей та інтересів. Жодна організація не може претендувати на все суспільство, нав'язувати йому свої погляди, переконання, волю.

Вищою цінністю громадянського суспільства є **особистість, її права та свободи**. Розвиток громадянського суспільства зумовлює зростання самосвідомості особистості, розширення сфери

її соціально значимих ініціатив і водночас — гарантує її вільну самореалізацію. До цінностей громадянського суспільства відносяться **громадянські, політичні та соціально-політичні права**. В останньому випадку це цінності **родини, суспільних та релігійних рухів, недержавних засобів масової інформації, органів громадського самоврядування**, що утворюють механізм формування та вияву суспільної думки, розв'язання суспільних конфліктів тощо. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина представлені у розділі 2 Конституції України [5].

Метою громадянського суспільства має стати людина як найвища цінність, особистість усіх громадян України, щасливих у рідній країні, яка захищає їх, забезпечує мирний розвиток їх сімей, благополуччя, гарантує високу якість життя за такими ознаками, як добробут, здоров'я, тривалість самого життя, економічний розвиток, благополуччя, духовність, освіта, професія, робота, честь і гідність, дружні стосунки з усіма державами світу і особливо — з її сусідами.

В контексті зазначеного вище слухним вважаємо видання 26 лютого 2016 року Президентом України Указу про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. В Указі затверджена Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні у 2016-2020 рр. [17].

У зв'язку з цим, психологічна і педагогічна наука і, зокрема практична психологія і соціальна педагогіка, мають долучитися до розробки відповідних питань розвитку громадянського суспільства в Україні.

Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства полягає у завданні створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці держави і суспільства. Цей стратегічний напрям спрямований на реалізацію наступних завдань:

- забезпечення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування доступу громадськості до консультацій і правової допомоги (в тому числі безоплатної) з питань порядку створення і діяльності організацій громадянського суспільства;
- запровадження обов'язкових моніторингу та оцінки роз-

- порядниками бюджетних коштів програм і проєктів, які виконуються організаціями громадянського суспільства за рахунок бюджетних коштів;
- запровадження обов'язкової звітності організацій громадянського суспільства, які отримують державну фінансову підтримку, публічного доступу до такої звітності, а також до результатів обов'язкового моніторингу, оцінки та експертизи результатів державної фінансової підтримки організацій громадянського суспільства;
 - сприяння міжсекторальній співпраці у запобіганні і протидії шахрайству та іншим зловживанням у сфері надання благодійної допомоги, посилення юридичної відповідальності за нецільове використання благодійної допомоги;
 - стимулювання волонтерської діяльності, у тому числі опрацювання питання щодо участі України в Європейській конвенції про волонтерську службу;
 - запровадження механізму здійснення благодійної діяльності шляхом надсилання благодійних телекомунікаційних повідомлень;
 - розширення сфер застосування державно-приватного партнерства за участю організацій громадянського суспільства;
 - включення до навчальних програм загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих закладів освіти курсів і тем з питань розвитку громадянського суспільства;
 - запровадження підготовки в системі вищої та післядипломної освіти фахівців з менеджменту неурядових організацій;
 - забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;
 - проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами

ми з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;

- стимулювання наукових досліджень, публікацій та просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства і міжсекторальної співпраці (див. п. 4.4. Стратегії) [17].

2 листопада 2016 року вийшло розпорядження № 802-р Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки», в якому передбачені зокрема наступні заходи: створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Серед намічених на 2016 рік 13 заходів зазначимо лише три, такі як:

1. Забезпечити супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України «Про органи самоорганізації населення» (реєстраційний номер 2466). Мінрегіон, Мін'юст. До прийняття Закону...

7. Забезпечити розроблення щорічної доповіді про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень (за згодою)...

9. Супроводження у Верховній Раді України проектів Законів України:

Про місцевий референдум (реєстраційний номер 2145а-2). Мінюст. До прийняття Закону;

Про гарантії свободи мирних зібрань (реєстраційний номер 3587). Мінюст. До прийняття Закону;

Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання (реєстраційний номер 2467). Мінюст. До прийняття Закону.

2 травня 2017 року вийшло розпорядження Кабінету Міні-

стрів України «Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки.

Серед намічених на 2017 рік 18 заходів відмітимо лише шість, такі як:

5. Розробити та подати Кабінетові Міністрів України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державної реєстрації та діяльності громадських об'єднань» щодо унормування діяльності та державної реєстрації всеукраїнських громадських об'єднань. Мінюст...

7. Розробити пропозиції щодо удосконалення механізму формування та організації діяльності громадських рад при органах виконавчої влади. Мінюст...

13. Провести за участю представників інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, навчальних закладів аналіз проектів, спрямованих на розвиток громадянської освіти населення, що реалізуються в Україні, та визначити заходи з налагодження міжсекторальної співпраці у цьому напрямі. МОН...

16. Розробити та подати Кабінетові Міністрів України проект Концепції розвитку громадянської освіти та виховання в Україні. МОН.

17. Розробити та оприлюднити щорічну доповідь про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень (за згодою).

18. Забезпечити реалізацію проектів, спрямованих на підвищення громадянської освіти населення. МОН.

Вважаємо, що початок конкретної роботи зі створення в Україні не уявного і декларативного, а реального та ефективно діючого громадянського суспільства призведе до більшої чіткості і системності конкретних завдань і визначення ролі психологічної та педагогічної науки в реалізації Указів Президента та Кабінету міністрів України.

В цьому зв'язку, відмітимо особливості розуміння та вживання терміну «громадянське суспільство». Можна виділити щонайменше два протилежні випадки, два значення цього терміну.

В першому значенні воно розуміється часто в умовному сенсі, коли про громадянське суспільство говорять як про вже існуюче загальне аморфне пасивне суспільство, але при цьому немає ніяких фактичних ознак його діяльності та ефективного впливу на покращення життя українського народу. Немає помітних позитивних наслідків його систематичного успішного функціонування в Україні. При цьому бажане видається за дійсне, а соціальна та економічна ситуація в країні вже десятиліттями не змінюється на краще.

У другому значенні слід говорити про активне, дієве громадянське суспільство – на зразок того, що успішно функціонує тривалий час у Швейцарії, Німеччині, інших демократичних країнах Європи, Євросоюзі, США. При цьому слід усвідомлювати ту дистанцію, яку слід пройти українському суспільству саме як громадянському, починаючи від уявної, спонтанної, групової, слабо організованої, епізодично діючої, фактично пасивної її форми, обмеженої за кількістю втягнутого у громадський процес населення і майже фатально безплідного у протистоянні з владою. Зародки такого громадянського суспільства виникають, як правило, майже випадково, у ситуаціях загострення морально-політичної ситуації в країні, вони діють переважно формально, емоційно, є слабо організованими, легко піддаються підпорядкуванню олігархату, радикалізації і навіть мілітаризації у протистоянні з владою, є революційними, а тому, як правило – неефективними. Українське суспільство має дійти до своєї розумно організованої, масової, мирної, систематично діючої, еволюційної, морально виваженої, інтелектуалізованої форми ефективного громадянського суспільства, що реально спирається на принципи і процедури демократії.

Принципи і процедури демократії – ядро громадянського суспільства

Розуміння **демократії** (грец. *demokratia*, буквально – народо-владдя, від *demos* – народ и *kratos* – влада) як форми політичної організації суспільства неможливе без покладених в її основу та

виправданих століттями принципів і процедур як її організаційного ядра. Саме на цьому базується визнання народу в якості джерела влади, що проголошено в конституціях багатьох країн, в тому числі і в Конституції України [5].

Відповідно до цього, **основними демократичними принципами**, що забезпечують функціонування сучасного цивілізованого суспільства, згідно з існуючими даними виступають наступні [6; 7]:

1. Принцип народовладдя, з якого випливає принцип громадянського самоврядування.

2. Принцип верховенства права, правового закону, тобто існування закону для людини, а не людини для закону, гарантії права на захист особистості від свавілля політичної влади, що зафіксовано у Конституції України.

3. Принцип пріоритету прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, взаємозв'язку свободи і відповідальності, прав і обов'язків, принцип свободи і рівності громадян у своїй гідності.

4. Принцип виборності органів державної влади і громадянського суспільства шляхом голосування.

5. Принцип підпорядкування меншості більшості після голосування і врахування думки меншості більшістю, тобто забезпечення інтересів більшості при гарантуванні прав меншості відстоювати власну позицію, відігравати свою роль у суспільному житті.

6. Принцип плюралізму (від лат. pluralis – множинний), тобто можливість існування різних думок, ідеологій, партій, організацій тощо. Згідно з цим принципом, суспільно-політичне життя має складатися з діяльності численних взаємозалежних і водночас автономних соціальних та політичних груп, партій, організацій, ідеї та програми яких вільно порівнюються та змагаються між собою. Проявом плюралізму в політичній системі є багатопартійність. Плюралізм гарантує існування свободи думки, совісті та віросповідання, громадсько-політичних об'єднань та ініціатив. В ході обговорення цих думок має проявлятися толерантність і виваженість.

7. Принцип поділу влади в демократичній країні, тобто відокремлення виконавчої влади від законодавчої та незалежності судової влади, а також існування системи «стримувань та противаг».

8. Принцип представництва, за яким у сучасних державах вирізняються форми опосередкованої непрямої та безпосередньої прямої демократії, одним із проявів якої вважається громадянське суспільство та референдум.

9. Принцип гласності та врахування громадської думки. Гласність передбачає відкритість держави та державних діячів для критики з боку суспільства; доступність інформації, що має суспільне значення; розвинену та налагоджену систему засобів масової інформації, перш за все незалежних, тобто вільних від державно-політичної цензури. Гласність не може бути всеохоплюючою – її межі визначаються морально-правовим рівнем суспільства та стосуються сфери державних таємниць, які повинні бути чітко фіксовані законом; з цим пов'язана свобода слова, яка можлива лише за умови відповідальності за це слово.

10. Принцип дотримання особистої честі та гідності людини, приниження яких повинно каратись законом; недопущення порушення загальноприйнятих норм моралі та відносин між людьми, зокрема таких порушень цих норм, як порнографія, насильство, заклики до національної, релігійної та соціальної ворожнечі та ін.

Слід зауважити, що існує певна неоднозначність у розумінні принципів і процедур демократії, тому в розділі наявні з доступних джерел дані піддаються деякому узагальненню, що не змінює їх сутності.

Втілення демократичних принципів у суспільне життя забезпечується відповідними **демократичними процедурами**, такими як [6; 7]:

- Створення демократичної структури суспільства і органів самоврядування шляхом виборів;
- Організація зборів та визначення його органів і порядку роботи;

- Дотримання правил представницької (опосередкованої) і прямої (безпосередньої) демократії;
- Делегування повноважень, що реалізується на основі вільних та імперативних мандатів;
- Вибори політичних лідерів і керівників громад певним електоратом (від лат. elector – виборець), тобто загальною або частковою сукупністю виборців.
- Обговорення та прийняття рішень шляхом голосування на зборах відповідно до їх виду – звичайне зібрання, конференція, з’їзд; проведення систематичного громадського обговорення актуальних проблем державного і суспільного життя і розробка проєктів його покращення;
- Затвердження результатів демократичного обговорення суспільних рішень голосуванням, референдумом; рішення приймаються простою або кваліфікованою більшістю, консенсусом в ході відкритого або таємного голосування на зібраннях громадян; загальнонародне голосування з приводу будь-якого важливого питання держави і суспільства відбувається шляхом референдуму;
- Опонування та змагальність в ході відкритого обговорення кандидатур на виборах або питань, поставлених на голосування або референдум;
- Вивчення громадської думки, наприклад, в ході соціологічних досліджень;
- Звітність обраного керівництва перед членами громади;
- Опротестування, блокування, відзив рішень;
- Гласність усіх сторін державної і суспільної діяльності;
- Критика і самокритика в її конструктивній формі;
- Здійснення контролю і самоконтролю діяльності державних службовців і членів громадянського суспільства;
- Накладання відповідальності за виконання рішень суспільства і влади тощо.

Сучасна демократія – це передусім механізм здійснення народовладдя, що забезпечує водночас права, свободи і обов’язки людини та громадянина. В питанні про демократію центр тяжіння зміщується з питання про те, хто керує, на питання про те,

яким чином здійснюється керування. Демократія сьогодні – це механізм здійснення державної влади, який забезпечує виконання волі більшості населення [6].

Психологічно демократія утворює виправданий тисячоліттями соціальний механізм ефективного використання мудрості народу, актуалізації його думок, досвіду, прагнень до покращення життя. Принципи і процедури демократії дозволяють задіяти спільний розум усього народу, що принципово перевищує інтелект будь-якої окремої людини чи групи людей. Справа тільки в тому, як правильно інтегрувати і використати міжособистісний інтелектуальний потенціал народу, його демократичну свідомість, духовність, використовуючи вказані демократичні принципи і процедури!

Об'єднані територіальні громади та можливості розвитку на їх основі осередків громадянського суспільства

Створення добровільних об'єднань громад вважається першим і необхідним етапом реформи децентралізації влади, що активно здійснюється з 2014 року [15; 16]. Після Революції Гідності Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року схвалено розпорядженням №333 Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, відповідно до якої визначаються напрямки, механізми, строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Ця робота спирається на Закони України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та на «Бюджетну революцію», за якою принципово змінилися підходи до фінансування місцевого самоврядування [15; 16; 17].

В цих умовах, в центрі уваги постає так звана спроможна територіальна громада, «створена на основі територіальних громад

сіл (селищ, міст), що добровільно об'єднуються, здатна самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту та житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [17, с. 10-11].

Для забезпечення роботи об'єднаної територіальної громади (ОТГ) слід вирішити низку питань, зокрема створення адміністративного центру громади, формування Перспективного плану створення ОТГ, врахування рекомендацій щодо складання Паспорту місцевої громади тощо.

За кожною з ОТГ готується аналітична записка, в якій викладається:

- 1) історичне обґрунтування утворення ОТГ;
- 2) вплив об'єднання на умови життя населення;
- 3) місцева ідентичність населення;
- 4) вплив на якість та доступність надання публічних послуг;
- 5) вплив на ефективність управління територією;
- 6) демографічна ситуація;
- 7) вплив на зміну транспортної доступності та комунікації;
- 8) вплив на підприємництво;
- 9) вплив на стан освіти та охорони здоров'я.

На кожную ОТГ має бути сформовано Паспорт громади, тобто мінімальна інформація про: її назву; назву адміністративного центру; кількість населення громади; площу території громади; перелік поселень, що входять до громади з кількістю населення в кожному з них; інформацію про поселення, що є адміністративним центром; наявність та характеристики бюджетних установ, що надають послуги для громади; основна бюджетна інформація – про прогнозовані видатки на виконання повноважень громади тощо; перелік існуючих підрозділів територіальних органів виконавчої влади, функціонуючих на території громади; наявність приміщень для розміщення підрозділів територіальних

органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування рівня громади тощо [17, с. 14].

Отже, можна констатувати, що в ході реформи децентралізації влади державою створюються умови для функціонування об'єднаних територіальних громад по всій країні, і це можна вважати важливим кроком на шляху до формування всеукраїнського громадянського суспільства та ієрархічної структури його осередків як його координаційно діючих структурно-функціональних складових.

При вивченні правових та інструктивних матеріалів з децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад слід використовувати техніки свідомого смислового засвоєння відповідних законів, постанов, посібників, конспектування найголовніших положень, їх заучування з орієнтацією на практичне використання. Київським Інститутом громадянського суспільства розроблені методичні рекомендації та спеціальні тренінги для вивчення відповідних законів та інструкцій для активістів на місцях. Існують також численні соціально-психологічні тренінги для розвитку умінь і навичок спілкування, сприймання соціальних ситуацій, розв'язання суспільних проблем, менеджменту, кооперування, взаємодії в малих групах тощо, які можуть бути в нагоді для вирішення проблем створення і функціонування осередків громадянського суспільства у навчальних закладах в умовах об'єднаних територіальних громад [1; 15; 16; 17].

Під *осередком громадянського суспільства* слід розуміти первинне суспільне об'єднання групи громадян в межах об'єднаної територіальної громади, яке утворюється за ознаками професійної, вікової, гендерної, національної, за спільними інтересами ідентичності і має своєю метою здійснення громадської діяльності, спрямованої на покращення якості життя в індивідуальному, сімейному, суспільному та державному плані.

Основною формою спільної діяльності осередку громадянського суспільства є збори членів осередку з обговорення нагальних проблем громади та визначення шляхів їх вирішення, зокрема через створення проєктів. Слід врахувати ту обставину, що ще на початку ХХ століття відомий американський філософ

та педагог Дж. Д'юї вважав проект найдієвішим засобом концентрації демократичної суспільної думки щодо покращення життя, що він докладно обґрунтував у своїй книзі «Демократія і освіта» (1916 р.) [4]. До речі, 1928 року він був запрошений в якості радника Наркомпросу СРСР саме з питань розробки освітянських проектів. Не виключено, що саме під впливом його ідей почали розроблятися державні плани розвитку тогочасної країни, відомі тоді як п'ятирічки.

Створення осередків громадянського суспільства на базі закладів освіти: практичний досвід

В умовах реформи децентралізації влади школа виступає в об'єднаній територіальній громаді в якості природного центру формування і функціонування осередку громадянського суспільства, особливо у сільській місцевості. Цьому сприяє зосередження в ній величезного культурного, виховного, кадрового, організаційного та громадянського потенціалу, на основі чого такий осередок може ефективно виконувати його функції. А наявність в ній практичного психолога і соціального педагога з відповідними професійними обов'язками має сприяти вихованню особистості громадянина у молоді та формуванню демократично діючого колективу. До цього слід додати роль викладачів гуманітарного циклу дисциплін – української мови та літератури, історії, основ громадянського виховання тощо. Треба підкреслити, що школа концентрує в собі значний громадянський потенціал, представлений зокрема старшокласниками, які вже мають паспорти громадян України, вчителями школи та батьками. Тому вона може виступати і виступає важливим чинником здійснення реформи децентралізації влади на основі поступового перетворення шкільного колективу на освітянське громадянське суспільство.

Про доцільність створення в школі освітянського осередку громадянського суспільства як форми прямої демократії свідчить історичний досвід видатного американського філософа і педагога Дж. Д'юї. Серед його послідовників, які втілювали ідеї демократії в освіту, можна назвати зокрема вітчизняного педа-

гога А. С. Макаренка. Слід звернути увагу в цьому відношенні також на сучасних зарубіжних педагогів, наприклад, Дж. Гласера, І. П. Іванова тощо.

Звичайно, що створення осередку громадянського суспільства у навчальному закладі потребує відпрацювання низки питань, зокрема організаційних, педагогічних, психологічних тощо.

Узагальнюючи дані щодо діяльності громадянського суспільства у демократично розвинутих країнах світу, зокрема в Швейцарії, США та ін., нами був розроблений загальний алгоритм його роботи, який відображає сутнісну сторону його роботи і складається з п'яти етапів.

- 1. Збір членів громади, самоорганізація та правова підготовка до створення осередку громадянського суспільства.*
- 2. Висування членами громадянського суспільства нагальних проблем, обговорення пропозицій, ресурсів щодо їх розв'язання та затвердження їх пріоритетності шляхом голосування.*
- 3. Формування громадянським суспільством проєктів вирішення пріоритетних проблем та їх прийняття референдумом як необхідних та обов'язкових для виконання.*
- 4. Мобілізація суспільних і державних ресурсів на виконання прийнятих проєктів, контроль та відповідальність виконавців.*
- 5. Втілення результатів виконання проєктів у життя, забезпечення досконалості, наступності та неперервності роботи громадянського суспільства.*

На основі цього алгоритму може бути побудована діяльність первинних освітянських осередків громадянського суспільства, а також робота об'єднаних територіальних громад в межах електоральних виборчих округів – в координації із діяльністю депутатів місцевих рад та народних депутатів Верховної Ради, що утворюватиме в перспективі єдине Всеукраїнське громадянське суспільство.

Цей алгоритм може діяти як в розгорнутому вигляді, так і в згорнутому. В першому випадку він реалізується через послідовність дій осередку громадянського суспільства в реальному

режимі часу, відповідаючи графіку роботи об'єднаної територіальної громади і осередку громадянського суспільства. В такому разі алгоритм може бути розподілений у часі і здійснюватися впродовж днів і тижнів. Але нами відпрацьовується також згорнутий, компактний варіант реалізації цього алгоритму, зокрема у вигляді ділової гри або тренінгу.

В такому випадку він може бути оперативно здійснюватися у навчальних або виробничих цілях протягом одного дня або навіть декількох годин у вигляді спеціального чітко структурованої ділової гри або організованого тренінгу активу освітянського осередку громадянського суспільства. Велика увага в останньому випадку приділяється залученню і навчанню практичних психологів і соціальних педагогів до виконання певних функцій в процесі проведення тренінгу, зокрема, функцій асистентів, інструкторів, контролю за регламентом дій учасників тренінгу, ведення протоколів тощо.

Цей другий варіант, тобто проведення тренінгу, відпрацьовувався нами в ході спеціальних психопедагогічних експедицій. Вони проводилися нами самостійно або спільно з доктором педагогічних наук, професором Анатолієм Петровичем Самодриним і кандидатом психологічних наук, професором Володимиром Федоровичем Моргуном впродовж останніх двох років в низці навчальних закладів Волині, Полтавської та Дніпропетровської областей, що відображено у методичному посібнику [14]. В ході експедицій 2018 і 2019 років здійснювалися науково-методичні семінари і тренінги. Останні базувалися на основі вказаного вище алгоритму діяльності осередку громадянського суспільства, адаптованого до умов закладу освіти.

Так, 2018 року була проведена психопедагогічна експедиція за маршрутом: Заклад загальної середньої освіти села Світязь Шацького району Волинської області, Чугуєво-Бабчанський лісовий технікум, що в Чугуєвському районі Харківської області та Ліцей наукового профілю в селі Ковалівка Полтавської області.

2019 року була проведена психопедагогічна експедиція по Полтавській та Дніпропетровській областям, в ході якої здійснювалися певні початкові дії по створенню саме освітянських

осередків громадянського суспільства. Охарактеризуємо певні аспекти цієї роботи, приділяючи головну увагу проведенню тренінгу громадянського суспільства в умовах закладу освіти. Розглянемо особливості проведення такого тренінгу на конкретному прикладі.

Першим пунктом психопедагогічної експедиції 2019 року стало село Пирогои Глобинського району Полтавської області, де 24 вересня на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів відбувся регіональний науково-практичний семінар «Психолого-педагогічне забезпечення розвитку школи як осередку демократизації, становлення громадянського суспільства і громадянина України», в ході якого відбувався тренінг функціонування осередку громадянського суспільства. В оргкомітет семінару ввійшли:

Лисенко Володимир Іванович – директор Пирогівської ЗОШ I-III ступенів Глобинської міської ради Полтавської області – голова;

Кір'ян Тамара Олександрівна – староста Пирогівського старостівського округу;

Рибалка Валентин Васильович – доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України (м. Київ);

Самодрин Анатолій Петрович – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології Міжнародного гуманітарно-педагогічного інституту «Бейт-Хана» (м. Дніпро).

Учасники: керівники освітніх установ, методисти, вчителі, соціальний педагог.

Наведемо стислі дані з протоколу (який вівся соціальним педагогом школи) проведення тренінгу первинного педагогічного осередку громадянського суспільства як інституту прямої демократії:

Вступне слово ведучого тренінгу – професора Рибалки В.В.:

На першому етапі роботи здійснюється збір членів громади, її самоорганізація та правова підготовка як громадянського суспільства.

Самоорганізація осередку громадянського суспільства передбачає утворення власне «демосу» і координаційної ради. Стосовно «демосу», то ним стали на час проведення тренінгу представники педагогічного колективу Пирогівської сільської школи як ЗОШ I-III ступенів в особі її директора та деяких вчителів, освітянських працівників з найближчих сільських шкіл та освітніх закладів районного центру – міста Глобине Полтавської області, представник сільської влади, староста села – всього 11 осіб.

Була створена координаційна рада – в особі ведучого тренінгу, професора Рибалки Валентина Васильовича, та його заступника, професора Самодрина Анатолія Петровича, який виконує функції помічника ведучого, зокрема допомагає редагувати висловлювання виступаючих з метою кращого розуміння їх сутності присутніми. З числа членів зборів обирається протоколіст, який стисло фіксує у протоколі основні моменти обговорення по пунктам роботи, та рахувальник голосів при голосуваннях та референдумі, який водночас слідкує за дотриманням регламенту виступів учасників – не більше 1-2 хвилин.

Проводиться голосування щодо запропонованої організації зборів на шляху перетворення їх на ефективно діючий первинний освітянський осередок громадянського суспільства як інституту прямої демократії.

Всі присутні (11 осіб) проголосували «За».

Правовою основою діяльності осередку громадянського суспільства безумовно є Конституція України, зокрема її розділи: I. Загальні засади; II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина; III. Вибори. Референдум та XI. Місцеве самоврядування.

Безпосередніми правовими принципами роботи осередку пропонується взяти гасла Великої французької революції 1789 року, які були зафіксовані у прийнятій нею Декларації прав людини. Це – Свобода, Рівність, Братерство!

Свобода розуміється як принцип вільної громадянської пове-

дінки, що трактується у позитивному плані – як свобода волі **для** покращення життя людини, **для** творчої праці, **для** продуктивних і гармонійних стосунків між людьми тощо. При цьому учасники тренінгу відмовляються від розуміння свободи у негативному плані, тобто від варіанту свободи типу **від**, зокрема **від** перерахованих вище цінностей.

Рівність розуміється як утвердження правової тотожності, рівності усіх людей у своїй гідності, у рівному праві на щастя. Люди можуть добровільно підпорядковувати і підпорядковуватися одне одному, як це було властиве членам комуни А. С. Макаренка, адже в громадянському суспільстві всі є юридично рівними.

Братерство передбачає встановлення між членами громадянського суспільства дружніх стосунків, почуття поваги, солідарності, симпатії тощо.

Здійснюється голосування за прийняття даних принципів як основних для роботи осередку. Результати голосування – всі проголосували «За».

Наступним є визначення ступеня представництва присутніми інтересів, проблем членів їх сімей, родичів, друзів, колег по роботі, сусідів по дому, вулиці, добрих знайомих тощо. Завдяки такому опосередкованому представництву 11 присутніми учасниками тренінгу бути охоплені 100-200 чоловік.

На другому етапі роботи осередку відбувається висування членами громадянського суспільства нагальних проблем, обговорення пропозицій щодо їх вирішення, з врахуванням необхідних ресурсів та затвердженням їх пріоритетності шляхом голосування.

При цьому враховуються думки з представницького кола кожного присутнього в різнобічному за масштабами оточуючому середовищі – особистому, сімейному, професійному, місцевому, районному, обласному, державному, міжнародному, світовому. Можуть висуватися і чітко, зрозуміло для присутніх формулюватися різноманітні проблеми, питання – соціальні, правові, економічні, психологічні, педагогічні тощо. Слід враховувати компетентність присутніх, перспективи покращення життя при вирішенні цих проблем, ресурси для їх розв'язання, можливість складання далі реальних проектів на їх основі тощо.

Нижче наводяться зведені дані про висунуті на даному етапі проблеми та їх авторів. Після них записуються результати голосування щодо актуальності, нагальності цих проблем, визначення їх пріоритетності серед інших. У круглих дужках вказується порядок першочерговості їх подальшого розгляду як основи проєктів, що ставляться на референдум і номер прийнятого для розробки проєкту, приміром, А. Якщо у дужках після номера пріоритетності стоїть мінус, то ця проблема не розглядається як така, що набрала меншість голосів, але враховується при обговоренні тих проблем, що набрали більшість голосів.

1. Еколого-психологічна проблема утилізації сміття на території села. Автор – Тамара Олександрівна Кір'ян.

+10/11; 1); А

2. Проблема збереження культурної спадщини. Тамара Олександрівна Кір'ян.

+8/11; 3);

3. Проблема засилля російської мови. Тамара Олександрівна Кір'ян.

+5/11; 6–);

4. Проблема бездуховності населення країни. Людмила Леонідівна – заступник директора Бабичевського Навчально-виробничого комплексу Глобинського району.

+3/11; 9–);

5. Проблема виховання дітей у грі на демократичних засадах. Інна Євгенівна Вовк – вихователь групи ЗОШ села Пирого.

+2/11; 10–);

6. Роль сільської школи у становленні громадянського суспільства країни. Катерина Вікторівна Олійник.

+7/11; 4);

7. Проблема відповідальності сім'ї за навчання і виховання дітей. Оксана Василівна Лисенко – соціальний педагог ЗОШ села Пирого.

+10/11; 2); Б

8. Проблема використання нетрадиційних джерел енергії у сільській школі з метою збереження навколишнього середови-

ща. Олександр Володимирович Пашенко – вчитель інформатики ЗОШ села Пирого.

+6/11; 5);

9. Проблема ефективної профорієнтації в умовах Полтавського регіону. Людмила Леонідівна Шиловська – вчитель фізики ЗОШ села Пирого.

+5/11; 7–)

10. Проблема суперечливості концепції Нової української школи. Кольчун В. М.

+4/11; 8–)

На третьому етапі роботи відбувається визначення і складання первинним педагогічним осередком громадянського суспільства проєкту вирішення пріоритетної проблеми та його прийняття референдумом як необхідного та обов'язкового для виконання.

В якості пріоритетного проєкту на цьому етапі тренінгу був визначений за найбільш проголосованою проблемою №1 (10/11) проєкт А з наступними конкретними параметрами:

Назва проєкту (має дещо відрізнятися від формули проблеми своєю конструктивністю та технологічністю): Створення ефективної системи утилізації сміття в селі, в тому числі і навколо школи.

Мета проєкту (який конкретний результат мається на увазі): Формування цивілізованого підходу до збереження довкілля життя населення села та навчання школярів.

Методи виконання проєкту: розробка конкретного поетапного плану виконання проєкту, складання графіку проведення масових заходів, таких як: суботники; спеціальні рейди та пости; пропаганда екологічної культури через сільську газету, проведення шоквартальних конкурсів чистоти і порядку, оформлення шкільних та сільських екологічних стендів, плакатів, об'яв, підготовка серії передач сільського радіовузла, проведення оперативних зборів громади, педрад у критичних випадках тощо.

Виконавці: співробітники технічних служб сільської ради; члени об'єднаної територіальної громади; учні школи; члени депутатської комісії сільради; волонтери з числа учнів та молоді

села; батьки разом з дітьми; представники третього віку – пенсіонери; члени екологічних дружин тощо.

Час виконання: впродовж року неперервно і поетапно за графіком чергувань екологічних дружин і постів, визначення дат наступних засідань координаційної ради осередку громадянського суспільства з уточнення плану роботи.

Простір, територія виконання проекту: продумані екологічної стежки на території села та довкілля, місця громадських зборів та скупчення людей, обладнані екологічні пости, транспортні зупинки, державні та громадські приміщення, хати і господарчі приміщення селян, садочки та городи, в'їзди та виїзди з села, ставок, паркова зона, приміщення школи, магазину, територія біля пам'ятників, кладовище тощо.

Економічні ресурси: виділені на об'єднану територіальну громаду бюджетні гроші відповідно до необхідного кошторису витрат.

Контроль і відповідальність: громадська рада і технічна комісія при сільській рад, що проводить контрольні збори щомісяця.

Очікуваний ефект: підтримання території села в порядку та чистоті у зразковому стані, формування у сільчан та молоді елементів естетичної та екологічної культури.

Подальший порядок та удосконалення роботи координаційної ради громадянського суспільства у взаємодії з сільською радою: проводити засідання з контролю виконання проекту кожного кварталу; вивчати дорадчі матеріали з організації проведення засідання сільського осередку громадянського суспільства; вивчати офіційні документи; заслуховувати звіти відповідних комісій щодо ефективності виконання проекту тощо.

Останні три пункти проекту фактично реалізуються четвертим і п'ятим етапами роботи тренінгу сільського освітянського осередку громадянського суспільства.

Слід відмітити, що внаслідок серйозного та ділового ставлення учасників, тренінг фактично перетворився у реальне засідання сільського осередку громадянського суспільства. Починаючи з третього етапу, тренінг поступився своїм навчальним статусом і перетворився на ділову гру, виробниче засідання громади і сільради. Староста села прийняла проект як програму спіль-

ної роботи сільської ради та об'єднаної територіальної громади в її сільському фрагменті. Про задоволення від такої роботи у тренінгу свідчить та обставина, що одразу ж після закінчення тренінгу його ведучі, тренери несподівано отримали офіційну подяку від старости села.

В 2019 році в ході психопедагогічної експедиції були відвідані ще три навчальні заклади, в яких також були проведені науково-практичні семінари і тренінги. Узагальнення досвіду, набутого в експедиціях, дозволяє зробити попередні висновки щодо особливостей створення та функціонування освітянських осередків громадянського суспільства в навчальних закладах на основі децентралізації та врахування далі і відпрацювання низки таких питань, як:

а) правові – конституційні, законодавчі, інструктивні, що визначають принципові засади діяльності громадянського суспільства як визнаної в світі форми прямої демократії;

б) організаційно-територіальні, які визначають внутрішні самоорганізаційні аспекти його побудови та місце і роль навчального закладу і його колективу в конкретній об'єднаній територіальній громаді району, міста, регіону;

в) структурні – складові громадянської організації осередку та їх внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, ієрархічні та координаційні, що визначають диференційовані та інтегративні взаємостосунки з іншими галузевими осередками громадянського суспільства, характер представництва і повноважень в межах та за межами осередку тощо;

г) функціональні – система дій, що веде до отримання певного результату – проекту та його просування по всій ієрархії освітянських та інших осередків громадянського суспільства та державних установ;

д) психологічні і педагогічні, пов'язані з науковим обґрунтуванням та відпрацюванням за допомогою соціальних педагогів і практичних психологів різних аспектів особистісної готовності членів освітянського осередку до демократичної діяльності в навчальному закладі – в ході науково-практичних семінарів, навчальних занять, тренінгів тощо;

е) екзистенційні, пов'язані з отриманням позитивного життєвого ефекту діяльності осередку громадянського суспільства на всіх рівнях життєдіяльності народу, сім'ї, кожного громадянина та людини.

Особливу проблему утворює необхідна ретельна підготовка директорів, викладачів суспільних дисциплін, практичних психологів і соціальних педагогів основам роботи громадянського суспільства і демократії на спеціальних курсах. Корисним, зокрема може стати їх навчання в Дистанційній школі демократії і громадянського суспільства, яка створена і працює на базі Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Докладно про правила вступу та роботи Дистанційної школи демократії та громадянського суспільства йдеться у Додатку 1.1.

Отже, узагальнюючи наявні дані з позицій сучасної психології та педагогіки, автор, спираючись також на власний досвід участі у громадянських подіях останніх років, психологічних експедиціях, семінарах і тренінгах у навчальних закладах як центрів об'єднаних територіальних громад, пропонує певне бачення проблеми демократизації і створення громадянського суспільства в Україні, що виявилось, зокрема в розробці орієнтовної програми розвитку і функціонування його освітянського осередку. Ця програма конкретизується, концентрується, зокрема в алгоритмі його роботи, у сценарії тренінгу побудови такого осередку на демократичних засадах. Звичайно, що всі представлені у роботі пропозиції потребують додаткового обговорення, експертизи його тексту компетентними читачами, доповнення та удосконалення.

Список першоджерел

1. Глассер Уильям. Школы без неудачников. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисловие В. Я. Пилиповского. Москва : Прогресс, 1991. 184 с.

2. Гольштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як до-

помогти проблемним підліткам / Пер. з англ. В. Хомика. Київ : Либідь, 2003. 520 с.

3. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: Монографія / Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., Коваленко А. А., Перегуда Є. В., Стойко О. М., Балан С. В., Полішкарова О. О., Явір. В. А.; За редакцією І. О. Кресіної. Київ : Логос, 2007. 316 с.

4. Д'юї Дж. Демократія і освіта (1916). Львів : Літопис, 2003. 294 с.

5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. Київ : Феміна, 1996. 64 с.

6. Основи громадянського суспільства: Словник: Для студ. вищ. навч. закл. / Н. Г. Джинчарадзе, М. А. Ожеван, А. В. Толстоухов та ін. Київ : Знання України, 2006. 232 с.

7. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Безсонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Укр.-канад. проєкт «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. Вид. 2-ге, стереотипне. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2004. 668 с.

8. Панок В. Г. Психологічна служба: Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

9. Пилинський Я. М. Деліберативна освіта в умовах децентралізації. Посібник з організації дорадчого навчання громадян. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ : Стилос», 2018. 173 с.

10. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.

11. Рибалка В. В. Самонавчання демократії юної та дорослої особистості : Методичний посібник. Київ : Талком, 2019. 208 с.

12. Рибалка В. В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. Київ : Талком, 2018. 226 с.

13. Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості,

освіти та громадянського суспільства: Методичний посібник / За ред. Рибалки В.В. Київ : Талком, 2019. 280 с.

14. Ткачук А. Ф. Децентралізація для всіх: від загальної інформації до конкретних порад / Анатолій Ткачук. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 52 с.

15. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.

16. Ткачук А. Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с.

17. Указ Президента України №68/2016: «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року. «Стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». Офіційне інтернет-представництво Президента України. <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.

Розділ 2

Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації

1. Актуальний стан розвитку психологічної служби у системі освіти

1.1. Розвиток мережі психологічної служби

Мережа закладів і підрозділів психологічної служби почала формуватися з часу створення власне самої служби (1991 р.). Концептуальні засади розвитку мережі психологічної служби будувалися на розумінні необхідності забезпечення надійної методичної підтримки роботи нечисленних тоді практичних психологів закладів освіти. Таку підтримку, на нашу думку, могли надати регіональні (обласні, міські, районні) методичні центри психологічної служби. Обласні центри пропонувалось створювати або на базі профільних кабінетів/лабораторій обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, або в якості окремих юридичних осіб, що підпорядковуються обласним управлінням/департаментом науки і освіти та мають статус закладів комунальної власності. Районні/міські центри/кабінети психологічної служби створювалися або на базі районних/міських методичних кабінетів, або в якості юридичних осіб комунальної власності. За неможливості створення кабінету/центру в районі/місті у методичному кабінеті відповідного рівня вводилась посада методиста, що відповідав за психологічну службу [8, 11].

З 2002 року почалась активна співпраця центрів психологічної служби з обласними, районними, міськими психолого-медико-педагогічними консультаціями (ПМПК) відповідного рівня [8], що значно підвищило якість роботи з дітьми, які мають особливі освітні проблеми.

Станом на 2016 рік, за даними моніторингу [16], у всіх облас-

тях країни функціонували обласні центри психологічної служби. Кількість працюючих в них коливалась від 2 до 15 методистів. Загальна кількість працюючих в обласних центрах – близько 100 осіб. Районних центрів налічувалось 18, міських – 23. Загальна кількість методистів, що здійснювали супровід професійної діяльності працівників психологічної служби, на той час в країні – 782 фахівця.

З 2016 року почалась реформа децентралізації, створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). У тому числі відбувалась і децентралізація управління освітою. У зв'язку з цим, відбулися, і відбуваються дотепер, наступні зміни:

- скорочення або повна ліквідація методичних кабінетів на рівні районів і міст;

- ліквідація ПМПК усіх рівнів та створення інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) на базі новостворених територіальних громад;

- уведення інклюзивних форм освіти дітей з особливими освітніми потребами, які розглядаються керівниками закладів освіти в якості одного з напрямів роботи працівників психологічної служби.

Сьогодні, за даними МОН, спостерігається невелике збільшення кількості методистів психологічної служби, але зменшення кількості районних/міських центрів. Практики шукають нові організаційні форми науково-методичного супроводу діяльності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти ОТГ. Методисти обласних центрів відзначають значне збільшення запитів від працівників служби, що працюють у закладах освіти, оскільки основна ланка методичного забезпечення – районні/міські центри або методисти, фактично не функціонує.

Наступним кроком реформи освіти є ліквідація з 01.09.2020 року районних/міських методичних кабінетів/центрів та створення натомість центрів професійного розвитку педагогічних працівників [14]. У структурі згаданих центрів не передбачаються посади методистів, що відповідають за психологічну службу, або методичних відділів, які забезпечуватимуть діяльність психологів і соціальних педагогів закладів освіти. У Законі «Про повну

загальну середню освіту», наприклад, немає жодної згадки про діяльність психологічної служби у закладі освіти [2], що суперечить основному Закону України «Про освіту» [1].

Ми розглядаємо районний/міський рівень організації психологічної служби як основний, який забезпечує цілісність і скоординованість діяльності психологічної служби. Руйнування цього рівня призводить до руйнування усєї структури психологічної служби.

1.2. Кадрове забезпечення психологічної служби

За даними МОН, у 2020-2021 навчальному році кількість фахівців психологічної служби становила 23296 осіб. Із них: практичні психологи – 15068, соціальні педагоги – 7355, методисти – 873 осіб. У порівнянні з попереднім навчальним роком кількість практичних психологів збільшилася на 7 осіб, соціальних педагогів – на 149 осіб, методистів – на 58 фахівців. Загалом чисельність працівників психологічної служби збільшилася на 214 осіб [13].

У той час як, на кінець 2015-2016 навчального року кількість спеціалістів психологічної служби становила 22616 працівників. Із загальної кількості фахівців – 14780 практичних психологів (57,33% від нормативної потреби), 7054 соціальних педагогів (48,45%) та 782 методиста [16].

У 2018-2019 н.р. забезпеченість практичними психологами у закладах освіти (у ставках) становила 11240,25 що складає 62,28% від загальної потреби, соціальних педагогів – 5122,25 ставок, тобто 48,80 відсотка. Таким чином, середній показник від потреби наявних ставок становить 57,33 відсотка.

Отже, можна зробити висновок, що кадрове забезпечення психологічної служби протягом останніх років суттєво не змінилося. Найбільш забезпеченими є такі типи закладів освіти: спеціальні освітні заклади, заклади освіти, що розташовані у великих містах, заклади освіти, що мають статус «гімназія» або «ліцей», різного роду елітні, приватні та експериментальні заклади освіти. Традиційно гострою залишається проблема кадрового забезпечення закладів освіти, що розташовані у сільській/гірській

місцевості, закладів з низькою наповнюваністю, закладів професійної освіти, позашкільних освітніх закладів, закладів вищої освіти.

Серед причин такого стану справ найактуальнішими, за нашими дослідженнями, є:

- низький рівень фінансового і матеріального забезпечення фахівців психологічної служби; особливо – у сільських і гірських районах;

- нерозуміння або байдуже ставлення керівників різних рівнів управління освітою до проблем розвитку психологічної служби у регіонах та окремих закладах освіти;

- низький професійний рівень працівників психологічної служби, що обумовлено відсутністю спеціалізації і профілізації у післядипломній підготовці та методичній підтримці;

- неготовність випускників ЗВО відповідного профілю до практичної реалізації завдань діяльності психологічної служби у конкретному закладі освіти, що у першу чергу обумовлено невисоким рівнем викладання профільних дисциплін;

- відсутність належного методичного супроводу і супервізійної підтримки молодих спеціалістів.

1.3. Обсяги і зміст роботи фахівців психологічної служби

Психологічна служба сьогодні здійснює помітний вплив на освітню галузь. Здійснює великий обсяг роботи із психологічного і соціально-педагогічного супроводу освітніх реформ, оперативно відгукується на соціальні проблеми, що виникають у нашому суспільстві в цілому і в освіті, зокрема (війна на Сході і окупація Криму, пандемія коронавірусу, внутрішня міграція, перебудова мережі закладів освіти, ліквідація психолого-медико-педагогічних консультацій, запровадження нових методик викладання та ін.). Отже, спробуємо окреслити тільки деякі види роботи працівників психологічної служби спираючись на дані МОН [13].

Діагностика. Практичні психологи та соціальні педагоги у 2019/2020 н. р. діагностичною роботою охопили 5 766 254 учасника освітнього процесу, з яких індивідуальною діагностикою

було охоплено 1 357 006 осіб, а саме: 1 084 977 здобувачів освіти, 104 114 педагогічних працівників та 167 915 батьків; груповою — 4 409 248 осіб, а саме: здобувачів освіти — 3 556 530 осіб, педагогічних працівників — 335 425 осіб, батьків — 517 293 особи.

Профілактика. Індивідуальною профілактикою було охоплено 541 856 здобувачів освіти, 98 669 педагогічних працівників та 139 956 батьків, інших законних представників; груповою роботою було охоплено — 2 306 294 здобувача освіти, 316 978 педагогічних працівників та 519 626 батьків, інших законних представників.

Мобінг, булінг, насильство. Працівники психологічної служби прийняли 68 562 запити від учасників освітнього процесу щодо протидії домашньому насильству. Зокрема, з боку батьків надійшло 16 745, з боку педагогічних працівників — 18 335, від дітей — 29 106 та з сторони інших зацікавлених осіб — 4 376 звернень.

Щодо протидії булінгу (цькуванню) у закладах освіти надійшло 96 979 запитів від учасників освітнього процесу. Зокрема, від батьків — 31 636 звернень, педагогічних працівників — 28 313, від дітей — 29 520 та від інших зацікавлених осіб — 7 510 звернень.

Психологічна корекція. Індивідуальною корекційною роботою було охоплено 341 179 здобувачів освіти, 23 754 педагогічних працівників та 27 899 осіб батьків та інших законних представників; груповими формами корекційної роботи охоплено 1 237 331 здобувач освіти, 52 353 педагогічних працівника та 97 682 особи батьків, інших законних представників.

Консультування. Індивідуальними та груповими формами консультування було охоплено 4 715 835 учасника освітнього процесу, де 2 744 465 осіб — у груповій формі, а 1 971 070 осіб — індивідуально.

Просвітницька робота. Нею було охоплено 3 259 309 здобувачів освіти, 701 433 педагогів, батьків — 1 941 633 осіб.

Треба відмітити, що наведені дані були зібрані з певними труднощами, які обумовлені процесами дезінтеграції структури психологічної служби, які відбуваються на районному/міському рівні.

1.4. Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби

Найбільш гострою проблемою у психологічній службі зараз, на наш погляд, є проблема науково-методичного забезпечення професійної діяльності її працівників.

До недавнього часу методичне забезпечення діяльності працівників служби здійснювалось через вертикально інтегровану систему районних/міських/обласних центрів та методистів. Часто до співпраці в цьому питанні залучались професійні громадські організації, міжнародні фонди та інші організації, але все одно координація здійснювалась через центри. Таким чином здійснювалась координація професійного розвитку фахівців та застосування ними науково обґрунтованих методів психологічної діагностики і психологічної корекції.

Новий Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [12] спонукає до пошуку нових моделей науково-методичного супроводу працівників психологічної служби. Нагадаємо: згідно до Порядку кожен педагогічний працівник самостійно визначає зміст своєї післядипломної освіти і заклад, де це можна зробити. У такому випадку виникає питання: яким чином орієнтувати психологів закладів освіти на виконання масштабних державних програм і проєктів? Яким чином упроваджувати єдині методичні підходи до розв'язання типових освітніх проблем? Як здійснювати профілактичну чи психокорекційну роботу на певній території, коли вона ймовірно буде здійснена з застосуванням різних методик? Як порівнювати одержані результати? Ці та інші питання гостро постали перед керівниками психологічної служби і обумовлюють сьогодні пошук найбільш оптимальних моделей методичного забезпечення її працівників. Без вирішення цього питання психологічна служба розпадеться на окремі регіональні чи місцеві структури або окремих спеціалістів які діють самі по собі.

1.5. Матеріально-технічне забезпечення працівників психологічної служби

Забезпеченість кабінетами практичних психологів закладів освіти [13] загалом становить: окреме приміщення – 55%, суміщені – 42%, відсутній кабінет – 3%.

Зокрема у Дніпропетровській області забезпеченість окремими кабінетами становить 79%, Миколаївській – 69,4%, Київський – 56,2%, а найнижчий відсоток – у Івано-Франківській – 28,4 % та Львівській – 33,8% областях.

Зауважимо, що показник забезпеченості кабінетами соціальних педагогів значно нижчий: окреме приміщення мають – 36%, суміщені – 61%, відсутній кабінет – 4%. Зокрема, у Миколаївській області – 57%, у Рівненській області – 53% забезпеченість соціальних педагогів окремим кабінетом і це є найвищий показник.

Разом з тим маємо зазначити, що у Вінницькій, Львівській, Хмельницькій областях досить не погано працюють над тим, щоб забезпечити всіх фахівців кабінетами (100%), фахівці психологічної служби Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Закарпатської Кіровоградської, Чернівецької областей та Києва також забезпечені на 99-98% не зважаючи на те, що є суміщені робочі місця.

1.6. Підвищення кваліфікації і атестація фахівців психологічної служби

У свій час нами було визначено що, фахівець, який працює в закладі освіти має один методичний день на тиждень (чотири на місяць). У багатьох центрах психологічної служби областей і міст Києва і Севастополя раз на місяць проводився «методичний день». Такі дні проводились й у міських/районних центрах.

Найважливішою умовою планування роботи на районному та обласному рівнях був акцент на необхідності враховувати індивідуальні потреби у професійному розвитку конкретного фахівця. Робота методичних об'єднань здійснювалась у різних формах – теоретичні семінари, наукові доповіді, повідомлення про досвід роботи, семінари-практикуми, диспути-дискусії, ді-

лові ігри тощо, планувалась зазвичай відповідно до запитів її учасників і з огляду на реальні кадрові можливості.

Консультації, супервізійні сесії, наставництво — були складовою професійного розвитку фахівця, який здійснюється за індивідуальними планами з урахуванням його професійних потреб. Вони передбачали систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, участь у роботі методичних об'єднань, семінарів, конференцій. До колективних форм проведення методичної роботи відносились: районні (міські) методичні об'єднання, методичні оперативні наради, випуск методичних бюлетенів, рекомендацій науково-практичних конференцій, інформаційні повідомлення, практичні заняття, тренінги, диспути, ділові ігри, бесіди, семінари-практикуми, школи передового педагогічного досвіду, проблемні (інноваційні) групи. Останнім часом почали широко застосовуватись вебінари, інтренет-конференції, онлайн-консультування та інші форми дистанційної методичної роботи.

Сьогодні працівник служби має надати сертифікат або інший документ, що засвідчує проходження курсів підвищення кваліфікації, не менше як на 30 академічних годин на рік. При цьому документи ці мають бути від організацій, які мають ліцензії на підвищення кваліфікації. У цьому випадку підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби стає непередбачуваним і несистемним.

Атестація працівників психологічної служби сьогодні помітно тяжіє до формальності і видається дуже суб'єктивною, оскільки працівник атестується зараз у тому закладі де він працює. Отже, працівника психологічної служби атестує директор школи і комісія, що складається з вчителів-колег. В кінцевому результаті це може привести, і подекуди вже приводить, до дискредитації як окремих працівників, так і психологічної служби в цілому.

2. Візія, мета, стратегічні завдання діяльності психологічної служби

2.1. Бачення психологічної служби у системі освіти

Візія (бачення). Психологічна служба є цілісною структурою, що забезпечує психологічну допомогу і соціально-педагогічний супровід всіх учасників освітнього процесу на основі єдиних стандартів, методик і технологій для реалізації основних завдань функціонування освітньої галузі.

Таке визначення бачення психологічної служби з однієї сторони ні чим суттєво не відрізняється від визначень інших служб, що входять в якості складових елементів до системи освіти, з іншої сторони наголошує на сутнісних відмінностях психологічної служби від інших. Розглянемо це питання детальніше.

В освітній галузі існують кілька специфічних служб, які забезпечують її функціонування й розвиток. Зокрема це: фінансово-економічна служба; юридична служба; служба методичного забезпечення; служба матеріально-технічного забезпечення і т.п. Усі перелічені служби мають спільні ознаки: їх представники забезпечують виконання функцій служби на всіх рівнях управління освітою – на рівні міністерства, на рівні обласного департаменту, на рівні місцевого органу управління освітою і на рівні закладу освіти; між різними рівнями цих служб існує чітка регламентована законами і підзаконними актами взаємодія і субординація (підпорядкування); кожна з служб виконує свої специфічні функції у забезпеченні функціонування освітньої галузі застосовуючи свої специфічні методи і прийоми роботи.

Специфіка кожної з названих служб полягає у застосуванні специфічних прийомів і методів роботи, застосуванні єдиних узгоджених між собою методик і процедур. Специфіка психологічної служби серед інших освітнянських служб визначається метою і завданнями її діяльності та специфічними методами, методиками і технологіями, що застосовуються фахівцями.

2.2. Мета діяльності психологічної служби з психологічного супроводу освітніх реформ

Основною метою діяльності психологічної служби системи освіти є підвищення ефективності освітнього процесу шляхом його індивідуалізації та, одночасно, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя всіх його учасників на основі застосування наукових методів і технологій прикладної психології та соціальної педагогіки.

Психологічна служба системи освіти є складовою частиною державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України і діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку та саморозвитку особистості у процесі освіти.

Служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, створення психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань закладами і установами освіти.

2.3. Стратегічні завдання діяльності психологічної служби

Завдання діяльності психологічної служби системи освіти України полягають у:

- підвищенні ефективності освітнього процесу на основі практичного впровадження новітніх досягнень психологічної науки;
- захисті психічного здоров'я та особистісного суверенітету всіх учасників освітнього процесу;
- сприянні повноцінному особистісному й інтелектуальному зростанню дітей на кожному віковому етапі їх розвитку;
- створенні психологічних і соціально-педагогічних умов для формування в учасників освітнього процесу мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального, особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини на основі її всебічного психо-

- лого-педагогічного вивчення, практичного застосування філософії дитиноцентризму в освіті;
- профілактиці і корекції відхилень в соціальному, інтелектуальному і особистісному розвитку учнів, студентів, вихованців;
 - формуванні високого рівня психологічної культури всіх учасників освітнього процесу як на рівні знань і настанов, так і на рівні повсякденного спілкування.

2.4. Принципи діяльності

Базові принципи організації психологічної служби є наступними:

Доступність психологічних і соціально-педагогічних послуг для всіх учасників освітнього процесу закладу освіти. Цей принцип передбачає побудову таких організаційних моделей психологічної служби, які б могли забезпечити надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги учням, студентам, батькам і педагогічним працівникам незалежно від віку, расової, релігійної або національної приналежності, майнового чи соціального статусу, місця проживання, типу навчального закладу, рівня розумового та фізичного розвитку[4].

Принцип науковості означає, що уся діяльність психологічної служби ґрунтується на основі наукових підходів, науковій методології і засадах наукової психології. Методи, методики і технології, що застосовуються в діяльності фахівців психологічної служби, мають бути науково обґрунтованими, валідними і надійними [5, 7, 17]. Неприпустимо застосування позанаукових, містичних, релігійних, окультних та інших методів і методик, що не пройшли наукової експертизи.

Принцип розвитку передбачає побудову усієї методології психологічного практикування на теорії розвитку особистості з урахуванням певних етапів, періодів, криз, епох. Найбільш продуктивною у цьому відношенні є теорія Л.С. Виготського, яка, крім усього іншого, має високий прогностичний потенціал.

Трактування цього принципу торкається також і розвитку

структури психологічної служби як служби *психологічного супроводу*, яка має забезпечувати доступність своїх послуг всім учасникам освітнього процесу незалежно від віку, статі, соціальної чи національної приналежності, місця проживання чи етнокультурних особливостей.

Принцип комплексності і системності у наданні соціальної і психологічної допомоги означає, що в діяльності психологічної служби мають бути поєднані вузька спеціалізація із певною універсальністю спеціалістів. Поєднання у єдиному технологічному процесі універсальності з спеціалізацією фахівців забезпечить, на наш погляд, реалізацію завдань діяльності психологічної служби в цілому.

Міждисциплінарність у наданні психологічної і соціально-педагогічної допомоги означає, що у методиках і технологіях організації соціального і психологічного супроводу учасників освітнього процесу мають бути поєднані не тільки психологічні і соціально-педагогічні методи, а і методи інших, суміжних наук: соціології, педагогіки, дефектології, дидактики, фізіології та ін.

Структурність і цілісність. Цей принцип передбачає функціонування в освітній галузі єдиної психологічної служби з чіткою структурою, підпорядкуванням і координацією взаємодії окремих її елементів. Він не суперечить різноваріантності організаційних форм служби на місцях, але власне конституює службу як єдину систему, що має єдину мету і завдання, методи і підходи до надання психологічної допомоги і здатна реалізувати великі галузеві проекти з психологічної підтримки реформування освіти.

Принцип забезпечення професійної підтримки і допомоги спеціалістам психологічної служби. Структурно і функціонально психологічна служба має бути вибудувана таким чином, щоб кожен окремий фахівець відчував методичну підтримку і психологічну допомогу, чи то у вигляді супервізії або інтервізії, чи то у вигляді навчальних семінарів і тренінгів. Важливою формою професійної підтримки є методичні об'єднання спеціалістів служби за окремими напрямками роботи.

2.5. Основні види діяльності психологічної служби системи

Основними видами діяльності психологічної служби системи освіти є:

- психологічна просвіта – метою психологічної просвіти є формування (підвищення рівня) психологічної культури всіх учасників освітнього процесу шляхом формування наукових знань про психіку, поведінку і психічний розвиток людини, чітке розмежування наукових і псевдонаукових уявлень про психіку, прищеплення навичок безконфліктного спілкування, методи і прийоми розв'язання конфліктів, поважне ставлення до соціального оточення та ін.;
- діагностика – психологічне обстеження здобувачів освіти, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку молоді, своєчасне виявлення причин та особистісних проблем, що ускладнюють їх розвиток та освіту;
- корекція – здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному, особистісному та соціальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;
- реабілітація (адаптація, реадaptaція) – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, підліткам, молоді, які перебувають у кризовій або складній життєвій ситуації з метою соціально-психологічної адаптації та повернення до звичайних умов навчання і життєдіяльності в соціумі;
- профілактика – своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі тощо;
- прогностика – розробка, апробація і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах та життєвих ситуаціях, визначення тенденцій розвитку

груп, міжгрупових взаємин та освітньої ситуації у регіоні, надання методичної допомоги педагогам і батькам у прогнозуванні і побудові найбільш сприятливих трендів індивідуального і групового розвитку;

- проектування – визначення змісту, напрямів та психолого-педагогічних методів стимулювання індивідуального розвитку учнів і студентів, їхніх груп і колективів, складання на цій основі життєвих планів, проектів розвитку колективу і груп.

2.6. Система надання психологічних послуг учасникам освітнього процесу в умовах децентралізації і її методичне забезпечення

В умовах децентралізації надання психологічних послуг учасникам освітнього процесу видається найбільш ефективним на двох рівнях: первинному і вторинному. Первинний рівень забезпечує психологічна служба закладу освіти, вторинний – центри професійного розвитку педагогічних працівників або методкабінети, навчально-методичні центри психологічної служби, методисти-супервізори, ІРЦ. Таким чином, сполучаються широке охоплення наданням психологічних послуг всім учасникам освітнього процесу, поглиблена і спеціалізована допомога в окремих складних випадках та методична підтримка професіоналів, що працюють на первинному рівні.

На первинному рівні в основному здійснюється: проведення скринінгів і моніторингів стану і рівнів особистісного, індивідуально-психологічного та соціального розвитку учнівських і педагогічних колективів, окремих учасників освітнього процесу, виявлення найбільш гострих проблем у розвитку та взаєминах; проведення первинної профілактики; здійснення психологічної провісти і консультування; забезпечення соціально-психологічної і педагогічної реабілітації (адаптації, реадптації); реалізація програм соціальної і психологічної корекції для окремих учасників, груп і колективів; психологічне забезпечення та участь у проектуванні життєвих і професійних перспектив здобувачів освіти та трендів розвитку їх колективів.

На вторинному рівні надання психологічної допомоги забезпечуються: поглиблена психологічна діагностика і прогнозування індивідуально-психологічного, особистісного і соціального розвитку окремих представників або цілих учнівських груп і колективів; соціально-психологічна реабілітація (індивідуальна і групова) окремих складних випадків; психологічна і соціально-педагогічна корекція особистісних і соціальних відхилень у розвитку і міжособистісних взаєминах; робота з іншими складними випадками та побудова соціально корисних життєвих перспектив.

Методична підтримка для фахівців первинного рівня може надаватися фахівцями, що забезпечують вторинний рівень надання психологічної допомоги і як правило є психологами вищої категорії або психологами-методистами. Останні можуть виконувати функції супервізії, керівництва методичних об'єднань (за конкретною проблематикою) або експертів з конкретних питань.

Науково-методичне забезпечення. Система науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби вбачається диверсифікованою. До цього забезпечення можуть долучатися різного роду установи і організації – ОІППО, університети, установи Національної академії педагогічних наук, професійні громадські організації та ін. Важливо тут зазначити, про обов'язкове проведення науково-методичної експертизи методів і методик, що пропонуються до застосування, Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи та відповідним відділом Інституту модернізації змісту освіти або окремою експертною радою.

2.7. Атестація і ліцензування працівників

Атестація працівників психологічної служби відбувається відповідно до процедур і нормативів, затверджених МОН України, з єдиним застереженням: до атестаційної комісії має бути включений хоча б один представник служби (методист методичного (сервісного) центру, психолог-супервізор, керівник психологічної служби). При цьому в атестаційну комісію має

бути направлено експертний висновок про роботу апліканта (того, хто атестується), підписаний психологом-методистом, або психологом-супервізором, або керівником психологічної служби, який добре знайомий з роботою апліканта.

Для ліцензування фахівців психологічної служби при обласних департаментах освіти і науки на базі обласних центрів створюються спеціальні ліцензійні комісії. Ліцензування відбувається за такими напрямками: «первинна допомога», «вторинна допомога (за напрямками)», «супервізія (за напрямками)».

Процес ліцензування відбувається у два етапи: складання професійних письмових тестів та співбесіди з ліцензійною комісією за наявності позитивних відгуків з місця роботи та від супервізора.

Напрямок «первинна допомога» передбачає ліцензування фахівців психологічної служби, які пройшли курси підвищення кваліфікації за напрямом «первинна допомога», відпрацювали під супервізією не менше трьох років і мають позитивний висновок від супервізора.

Орієнтовний список знань, умінь і компетентностей: уміння слухати і чути співрозмовника; умінні говорити – доносити свою думку до свідомості клієнтів різного віку, статі, національності, рівня освіти і культури, професії і т.п.; знання основ прикладної психології і соціальної педагогіки; знання і дотримання вимог професійної етики; навички первинного консультування; навички публічного виступу перед різними аудиторіями; навички організації і проведення групової роботи; навички і методики проведення скринінгів і моніторингів; основи прикладної психодіагностики; уміння готувати висновки психодіагностичного чи соціально-педагогічного обстеження; знання нормативних документів психологічної служби; володіння методами і методиками первинного обстеження (за окремим списком); знання законів групової динаміки і основ соціальної психології малих груп; знання і дотримання вимог професійної етики і професійних стандартів.

Напрямок «вторинна допомога (за напрямками)» передбачає ліцензування фахівців психологічної служби, які мають ліцензію

«первинна психологічна допомога», пройшли курси підвищення кваліфікації за окремим напрямом вторинної допомоги, відпрацювали під супервізією не менше двох років і мають позитивний висновок від супервізора.

У даному випадку ліцензуються знання і навички працівників служби застосовувати конкретну методику психодіагностики, психотерапії, психологічної корекції для конкретної цільової аудиторії що, власне, і засвідчує ліцензійний документ.

Ліцензування у напрямі «супервізія (за напрямами)» передбачає наявність двох перших типів ліцензій, досвід роботи за другим напрямом ліцензування не менше двох років, проходження підвищення кваліфікації в якості майбутнього супервізора за тим же напрямом, що і ліцензія вторинної допомоги, висновок супервізора.

Ліцензійна комісія має право позбавити працівника служби ліцензії за заявою юридичної чи фізичної особи після ґрунтовного персонального розгляду справи. Позбавлення ліцензії є фактично позбавленням права на виконання функцій, зазначених у ліцензії. Відновлення ліцензії відбувається у такий же спосіб, як і її здобуття.

3. Методи, інструменти і шляхи реалізації стратегічних завдань

3.1. Науково-психологічне забезпечення освітніх реформ

Сьогодні психологічна практика гостро потребує науково-психологічного забезпечення своєї діяльності. Не випадкових та невалідизованих психодіагностичних і психокорекційних методик, а науково обґрунтованих і надійних в плані одержання достовірних результатів, які складають не випадковий набір, а систему, систему, яка ґрунтується на міцній науковій методології. Практика сьогодні у застосуванні інструментарію виходить далеко за межі наукової методології скидаючись на гадання, екстра-сенсорику, ворожіння та парапсихологію, розмиваючи тим самим самі основи психології як наукової дисципліни. Повернути практичну психологію в межі власне психології може сьогодні

тільки психологічна наука. Отже, ефективне психологічне забезпечення освітніх реформ є можливим тільки і виключно на засадах наукової психології. Далі ми зробимо спробу окреслити основні напрями науково-психологічного супроводу реформування освітньої галузі.

Перше завдання – це формування методологічних основ психологічної практики – розвиток прикладної психології [9]. Наука може собі дозволити поліметодологічні підходи, або навіть еклектику у цьому питанні. Психологічна практика має базуватися на єдиній методології оскільки у протилежному випадку психологи просто будуть не розуміти один одного. Найбільш адекватною, на нашу думку, може бути методологія синтезу (Л.С. Виготський). Саме синтез, як єдина методологія, яка дозволяє цілісно і найбільш адекватно відобразити сутність психічних явищ з якими має справу психологічна практика [10].

Друга група проблем, що потребують нагального розв'язання – проблеми теорії психологічної практики. Теоретичне розмаїття у науковій психології – процес закономірний [5,9,15,17]. Він відображає драматургію наукового пізнання. Разом з цим, ця теоретична поліфонія не може бути перенесена безпосередньо з науки у практику. Психологічна практика для методичного забезпечення своєї діяльності і професійної підготовки спеціалістів-психологів вимагає побудови єдиної, цілісної, системної, внутрішньо несуперечливої метатеорії. Тобто такої системи поглядів на предмет професійної діяльності, яка не є внутрішньо суперечливою, яка здатна об'єднати несуперечливим чином найбільш відомі і найбільш опрацьовані окремі психологічні теорії.

Третім аспектом науково-психологічного забезпечення освітніх реформ є пріоритетний розвиток прикладної психології. Наукова психологія має забезпечити методологічний розвиток і, власне, формування методичних основ прикладної психології. Зокрема, мають бути здійснені: наукова експертиза існуючих методів, методик і технологій, які застосовуються у психологічній практиці (а перед цим – розробка процедур такої експертизи); розробка структури і методів (процедур) створення методик, методів і технологій професійної діяльності психологів-практиків;

розробка методології оцінки ефективності окремих методів і напрямів психологічного практикування – психологічне консультування, прикладна психодіагностика, психологічна корекція, психотерапія і т.п.

Окремою, надзвичайно актуальною сьогодні, є проблема професійної підготовки і підвищення кваліфікації практикуючих психологів у закладах вищої освіти. Серед пріоритетів тут є не тільки формування системи знань і умінь, компетентностей майбутнього фахівця, а формування професійно важливих рис його особистості та чітких етичних професійних переконань [4, 7, 8, 17].

Повертаючись до конкретних практичних проблем науково-психологічного забезпечення освітніх реформ, які тим не менше безпосередньо пов'язані з проблемами методології і теорії, необхідно вказати на декілька основних, нагальних.

Найважливішим, на наш погляд, є визначення норм вікового розвитку особистості здобувача освіти хоча б від 5-6 до 16-17 років. Тут мінімально необхідними мають бути норми розвитку основних психічних процесів – пам'яті, уваги, рівня інтелектуального розвитку, уявлень про оточуючий світ і себе самого, швидкості мисленнєвих функцій; рівня та специфіки особистісного розвитку – самооцінка, ціннісні і соціальні орієнтації, нахили і інтереси, уявлення про рольову поведінку, навички спілкування, рівень саморегуляції; рівень соціального розвитку – уявлення про соціальні зв'язки між людьми, про соціальні інституції взагалі і школу, зокрема. Зазначені норми мають бути узгоджені з індивідуально-психологічними, гендерними, етнічними та іншими особливостями а також умовами сімейного виховання і особливостями життєвого шляху, наслідками впливу інформаційно-комунікативних технологій. Особливу увагу необхідно приділити відхиленням від норми, які можуть виникнути внаслідок неадекватного виховання або відхилень у фізичному чи психічному здоров'ї.

Визначення норм вікового розвитку (психічного, особистісного і соціального) тісно пов'язано із визначенням інструментів його дослідження (діагностики). Першою і головною умовою

тут має бути валідація або ревалідація цих інструментів – тестів, опитувальників, скринінгових методик і т.п. Наступним кроком – відбір і обґрунтування найбільш ефективних і простих у застосуванні психодіагностичних методик для застосування їх у повсякденній психологічній практиці. В результаті – практичний психолог має одержати набір інструментів для здійснення прикладної психодіагностики [3]. Звершенням роботи по цьому напрямку, на наш погляд, має стати розробка навчальних програм для професійної підготовки, підвищення кваліфікації та ліцензування практичних психологів.

Ще більш важливою і не менш об'ємною має стати робота з верифікації численних психологічних, розвиткових, корекційних чи терапевтичних практик (методик). Основою верифікації мають стати наступні ймовірні критерії: відсутність явної або прихованої шкоди для психічного чи фізичного здоров'я клієнта від застосування тієї чи іншої методики або методичного прийому; відповідність методики чи прийому віковим, гендерним, індивідуально-психологічним, особистісним та соціальним особливостям клієнта; безумовне дотримання норм професійної етики на усіх етапах надання психологічної допомоги із застосуванням конкретної методики. Результатом верифікації мають бути рекомендації до застосування відібраних (рекомендованих) методик і методичних прийомів з обов'язковим описом меж їх застосування та можливими негативними наслідками у випадку не професійного застосування або недотримання умов методики.

В результаті багатопланової і доволі тривалої, як на наш розсуд, роботи науковців ми маємо одержати стандартні протоколи професійної діяльності практичного психолога. Протокол, у даному випадку, це документ, який містить чітку і систематизовану послідовність дій і алгоритмів застосування стандартних методів і методик психодіагностичного, психопрофілактичного і психокорекційного плану, які спрямовані на вирішення типових проблем клієнта, який знаходиться у типовій життєвій ситуації. Безперечно основою для розробки протоколів мають стати: одна з теорій вікового розвитку особистості (на нашу думку це – теорія Л.С. Виготського і його послідовників); циклограма діяльності

практичного психолога, яка узгоджується з циклограмою роботи закладу освіти [6]; перелік затверджених і валідних методів і методик прикладної психодіагностики, психологічної профілактики, психологічної корекції, соціально-психологічної реабілітації, психологічного прогнозування і психологічної просвіти. Тут зазначимо, що перші кроки у цьому напрямі вже здійснюються [3].

Отже, конструюючи єдину методологію і єдину теорію, наукова психологія самореалізується у психологічній технології породжуючи таким чином прикладну психологію. І це, на нашу думку, є її найближчим актуальним завданням.

3.2. Оновлення нормативної бази діяльності психологічної служби

Першочерговим кроком в оновленні нормативної бази має стати обговорення і прийняття концепції реформування психологічної служби де будуть визначені її засадничі підвалини – місія, мета, стратегічні завдання, зміст і основні напрями роботи, види діяльності та організаційна структура, вимоги до методичного забезпечення і етичні вимоги до роботи спеціалістів. Перед тим, як створювати нові документи необхідно провести інвентаризацію вже існуючих і за результатами проведеної роботи визначити: які документи необхідно розробити наново; які нормативні документи необхідно взяти за основу і вдосконалити відповідно до існуючих потреб і умов роботи; які документи, можуть бути залишені без змін.

Не потребують глибокого оновлення, на нашу думку, Положення про кабінет працівника психологічної служби у закладі освіти, Нормативи розподілу робочого часу працівників психологічної служби та деякі інші.

Беззаперечно суттєвого оновлення потребує діюче нині Положення про психологічну службу. У ньому має бути наново прописана модель (або – моделі) науково-методичного супроводу (керівництва) психологічною службою в умовах децентралізації. Також має бути прописана система і процедури методичної підтримки працівників служби в нових умовах.

Для забезпечення єдиних стандартів і нормативів роботи практичних психологів і соціальних педагогів необхідно запропонувати кілька новацій. Серед них: дворівнева модель психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу; запровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби у всіх типах закладів освіти; запровадження протоколів (алгоритмів) роботи працівника служби у типових випадках; система методичної підтримки працівників служби включно з наставництвом і супервізією; наукова експертиза психологічного, соціально-педагогічного і соціологічного інструментарію, що застосовується у системі освіти; створення дорадчо-координаційного органу з керівництва психологічною службою; запровадження процедур атестації і ліцензування працівників психологічної служби. Ці, та, можливо, інші новації, мають бути включені до нового положення і детально прописані у окремих нормативних документах.

3.3. Запровадження дворівневої моделі психологічного супроводу

Дворівнева модель соціально-педагогічного і психологічного забезпечення діяльності психологічної служби в умовах децентралізації видається найбільш ефективною в сучасних умовах. Проте, приваблива ідея потребує чіткого уявлення про шляхи і засоби своєї практичної реалізації. Плануючи запровадження дворівневої моделі падання психологічної допомоги і забезпечення соціально-педагогічного супроводу необхідно розглянути організаційні, науково-методичні і нормативні аспекти.

Серед нормативних заходів першим кроком має стати прописування дворівневої моделі у новому положенні про психологічну службу в загальних рисах. Наступний крок – внесення доповнень у Положення про атестацію педагогічних працівників. Принагідно зазначимо, що згадане положення має бути доповнене й іншими новелами, що стосуються специфіки діяльності психологічної служби і її працівників. Далі – розробка положення про ліцензування працівників психологічної служби у якому необхідно чітко прописати ліцензійні вимоги і сам процес ліцензування який, очевидно, має складатися з теоретичної і практич-

ної частин, розгляду експертних висновків, відгуку супервізора та співбесіди.

Науково-методичні аспекти запровадження згаданої моделі передбачають у першу чергу визначення змісту й професійного рівня виконання трудових функцій на різних рівнях надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги. Після визначення цих функцій необхідно визначити критерії їх оцінювання відносно кожного спеціаліста, що атестується. Завершальним кроком буде визначення необхідної і достатньої суми балів для атестації.

Окрім того, важливо прописати сам процес атестації, розробити перелік і зміст теоретичних завдань і тестів, структуру і критерії експертних висновків і відгуку супервізора. Важливим також є розробка списку першоджерел, які має обов'язково вивчити кандидат для складання теоретичної частини. Це питання, на нашу думку, є принципово важливим для формування теоретичної узгодженості і теоретико-методологічної бази психологічної служби як цілісної системи.

Проведення такої роботи дасть змогу розробляти нові або вносити зміни в уже існуючі стандарти вищої та післядипломної освіти, створювати нові навчальні плани і програми, визначати якість професійної підготовки спеціалістів. Іншими словами – відкривається можливість для створення великої кількості різноманітних курсів, спецкурсів, тренінгів та інших форм навчання які, тим не менш, чітко узгоджуються із загальною концепцією професійної підготовки фахівців та працюють на реалізацію державної освітньої політики у цьому аспекті.

Тут необхідно зробити одне важливе зауваження: в процесі розробки критеріїв атестації фахівців, що забезпечують надання допомоги на другому, більш спеціалізованому рівні, необхідно визначити перелік їхніх функцій або основних напрямів надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги на цьому рівні. Найбільш ймовірними видаються два напрями науково-методичного пошуку: або піти за формальними ознаками – психодіагностика, соціально-психологічна корекція і т.д., або за змістовними ознаками (проблемами клієнта) – психологічна

корекція девіантної поведінки, психодіагностика складнощів у навчанні та ін. Очевидно, це питання – предмет подальшої дискусії.

Разом з цим, чітка взаємодія первинної і вторинної ланок психологічної служби може значно підвищити ефективність роботи в цілому, забезпечити взаємозамінність фахівців та підвищити якість методичної підтримки і професійного розвитку працівників психологічної служби.

3.4. Циклограми діяльності працівників служби

Одним з основних заходів, що допоможуть зберегти методичну єдність психологічної служби та скоординованість її дій на регіональному і всеукраїнському рівнях є запровадження типових циклограм діяльності працівників – практичних психологів і соціальних педагогів.

Важливим аспектом у розробці циклограми діяльності працівника є врахування структури освітнього процесу у конкретному освітньому закладі та основних психолого-педагогічних вимог до здійснення цього процесу. Існують заклади освіти різних типів, різних рівнів освіти, різного профілю. Відповідно циклограми з однієї сторони мають бути типовими, тобто базуватися на загально педагогічних підходах, принципах і методах. З іншої сторони – враховувати специфіку конкретного закладу освіти. Таким чином, циклограми мають відповідати специфіці закладу освіти та враховувати його особливості. Важливо також при застосуванні типових циклограм у практичній діяльності враховувати і контингент учнів та специфіку викладацької діяльності.

Типовий річний цикл діяльності освітнього закладу було покладено в основу розроблених нами раніше циклограм діяльності працівників психологічної служби [6]. Циклограма є основою планування роботи працівника служби на навчальний рік та, одночасно – основою звітності. З метою якнайповнішого врахування специфіки закладу освіти, особливостей контингенту здобувачів освіти та педагогічної і батьківської громадськості, професійних навичок і умінь самого працівника служби в циклограмі передбачено близько 50% часу для інших видів роботи, які має здійснювати працівник служби. Фактично виходить, що

половину робочого часу працівника служби регламентовано циклограмою, а половину — запитами учасників освітнього процесу та його власною ініціативою.

3.5. Протоколи (алгоритми) діяльності працівників

Наступним засобом забезпечення методичної єдності психологічної служби ми вважаємо створення і застосування протоколів роботи працівників служби. Протокол, у нашому розумінні, це затверджений порядок дій працівника служби у типовій професійній ситуації, у розв'язанні типових проблем роботи з клієнтами. Порядок дій, про який іде мова, передбачає чіткий і ustalений алгоритм, послідовність операцій, який дозволяє надавати кваліфіковану допомогу певній категорії учасників освітнього процесу (цільовій групі) і може бути основою для оцінки ефективності роботи фахівця, його кваліфікації та дотримання професійних стандартів [8, 9].

Запровадження протоколів дасть підстави для оптимізації професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у закладах вищої і післядипломної освіти, дозволить виробити більш чіткі і конкретні критерії оцінювання якості надання послуг практичними психологами і соціальними педагогами.

3.6. Координаційна рада з забезпечення діяльності психологічної служби

Багаторічний досвід керівництва психологічною службою у нині існуючій парадигмі показав, що така система керівництва в сучасних умовах освітніх реформ стає усе менш і менш ефективною. Численні кадрові перестановки в департаментах і управліннях освітою, нерозуміння окремими начальниками суті і смислу психологічного супроводу освіти, суб'єктивізм рішень, що приймаються, випадковий підбір малокваліфікованих кадрів у тому числі і в самій службі призводять до численних проблем — від незрозумілого і хаотичного методичного забезпечення працівників до дезінтеграції методичних структур і зниження авторитету служби в цілому в очах широкої педагогічної громадськості.

Для усунення названих та інших недоліків та підвищення

ефективності служби в цілому необхідно створити при МОН України координаційну раду психологічної служби до якої мали б бути обрані авторитетні керівники регіональних психологічних служб, науковці і викладачі інститутів післядипломної педагогічної освіти, представники професійних громадських організацій.

Головним завданням координаційної ради має бути визначення стратегії розвитку служби, шляхів її розвитку в середньостроковій і довгостроковій перспективі, проведення моніторингів розвитку служби і змісту діяльності окремих її структур, аналіз першоджерел проблем розвитку і визначення шляхів та інструментів їх вирішення, розгляд проєктів нормативних документів МОН, що стосуються психологічної служби. Рада має мати повноваження заслуховувати найбільш важливі питання розвитку служби і пропонувати міністерству проєкти нормативних документів у межах своєї компетенції. Повноваження ради визначаються положенням про її діяльність.

3.7. Єдина інформаційна система психологічної служби

Ідея про створення єдиної інформаційної системи психологічної служби не є новою [7], але зараз вона видається найбільш актуальною. На наш погляд, вона має складатися з кількох підсистем. А саме: банку психодіагностичних методик; банку технологій або корекційно-розвивальних методик, які можуть бути представлені у вигляді протоколів роботи працівників служби; систему збору і збереження статистичних даних про кількість працівників психологічної служби, обсяг і види їхньої роботи, проблеми, з якими доводиться стикатися; дані про результати моніторингів і скринінгів, які були проведені на регіональному або всеукраїнському рівнях; інформація про установи і організації, що надають методичну підтримку працівникам служби. Зберігання і обробка інформації, що надходить, має відбуватися на кількох рівнях: на рівні користувача; на рівні ОТГ/району; на рівні області і на всеукраїнському рівні.

Запровадження такої системи дозволить:

- застосовувати стандартні методики і тести для здійснення

психодіагностики і обстеження учасників освітнього процесу в режимі реального часу;

- здійснювати кваліфіковану обробку результатів тестування, моніторингів і скринінгів та надійно зберігати одержані дані;

- порівнювати результати подібних обстежень у різних фахівців, представників цільових груп, окремих регіонах чи закладах освіти;

- професійно застосовувати протоколи здійснення корекційно-розвиткової роботи користуючись єдиним банком корекційно-розвиткових методик;

- об'єктивно оцінювати рівень кваліфікації та професійної підготовки працівників психологічної служби на основі аналізу одержаної інформації;

- одержувати достовірну статистичну інформацію про обсяги роботи працівників служби, їх кількість, професійний рівень, забезпеченість кабінетами і методичними засобами і т. ін.;

- одержувати он-лайн консультації і методичну підтримку найбільш кваліфікованих фахівців.

Таким чином, запровадження ЄІСПС сьогодні є не просто побажанням, а умовою збереження психологічної служби в якості єдиної системи та успішного подальшого її розвитку для повноцінного та ефективного психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу в умовах децентралізації.

3.8. Підвищення престижності роботи працівників психологічної служби

Ефективність роботи працівників психологічної служби безпосередньо пов'язана з визнанням важливості і необхідності такої роботи суспільством, державою, педагогічною громадськістю, керівниками закладів освіти і освітніх установ.

Факторами, що сьогодні негативно впливають на престижність роботи працівників психологічної служби у закладах освіти, на наш погляд, є:

- невисокий рівень оплати праці при значному і різнобічному професійному і психоемоційному навантаженні;

- нерозуміння учасниками освітнього процесу – адміністра-

цією, педагогами, батьками, місця і ролі працівника психологічної служби в освітньому процесі;

- через це – висунення різноманітних, часто – суперечливих, вимог до змісту і результатів роботи фахівця;

- неконкретна, через нерозуміння і невисокий рівень підготовки, професійна позиція працівника психологічної служби або її відсутність взагалі;

- низька практична готовність до виконання своїх посадових обов'язків, несформованість професійно важливих особистісних рис, професійних умінь і навичок у працівників служби.

Шляхами підвищення престижності роботи працівника психологічної служби у закладі освіти можуть бути:

- суттєвий перегляд змісту і форм професійної підготовки практичних психологів у профільних ЗВО з акцентом на формуванні професійно важливих навичок, умінь і якостей особистості;

- запровадження протягом перших трьох років роботи інтернатури з прикріпленням персонального супервізора та розробкою і виконанням індивідуальної програми набуття/підвищення кваліфікації;

- планомірне і професійне здійснення просвітницької роботи серед всіх учасників освітнього процесу, у тому числі і адміністрації закладу, щодо змісту, умов і результатів діяльності фахівців психологічної служби в якості обов'язкового елементу планування і звітності;

- підвищення оплати праці фахівцям психологічної служби, зокрема через доплати «за складність і напруженість», «за роботу в складних умовах» і т.п.;

- запровадження на державному/галузевому рівні свята «День психолога 23 квітня», який і так неформально відзначається у співтоваристві працівників служби вже майже 20 років.

Наостанок зауважимо: підвищення престижності професії практичного психолога і соціального педагога – відповідальність кожного спеціаліста.

Підводячи підсумки необхідно наголосити, що викладений матеріал – лише початок дискусії про шляхи і методи вдоско-

налення психологічної служби як інструменту психологічного забезпечення процесу реформування освіти. Попри певну кількість невизначеностей і проблем, сьогодні зрозуміло одно – без належного психологічного забезпечення реалізація реформування освіти буде менш ефективною, тому вдосконалення психологічної служби, якій без малого вже тридцять років, є головною відповідальністю усіх психологів.

Список першоджерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

2. Закон України “Про повну загальну середню освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

3. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби / Горленко В. М., Острова В.Д., Сосновенко Н. В.,Ткачук І. І. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713246>

4. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка. 2008. – 424 с.

5. Максименко С.Д. Теоретико-методологічні засади розвитку психологічної науки XXI сторіччя. Проблеми сучасної психології. – Запоріжжя, 2019. – №1. – С. 7-10.

6. Методичні рекомендації щодо впровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби / Горленко В. М., Луценко Ю. А., Острова В. Д., Сосновенко Н. В., Ткачук І. І. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 132 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709623>

7. Основи практичної психології: Підручник для студентів ВЗО / Н.Чепелева, Т.Титаренко та ін.; Керівник авт. кол-ву В.Г. Панок. – К.: Либідь, 2006. – 536 с.

8. Панок В.Г. Психологічна служба : Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів – Кам’янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012 – 488 с.

9. Панок В.Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми:

монографія – К.: Ніка-Центр, 2017 – 188с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/707672/1/panok2017.pdf>

10. Панок В.Г. Процеси синтезу в психології / Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 60. – Харків : ХНПУ, 2019. – С. 25 – 54. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/2017>

11. Положення про психологічну службу у системі освіти України. Наказ МОН України від 22.05. 2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>

12. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>

13. «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020-2021 н. р.» Лист МОН України від 27.07.2020 № 22.1/10-1495

14. «Про затвердження Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників (проект Постанови КМУ). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuyedo-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-centr-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv?fbclid=IwAR3vu0pDiwOAFkmwQ217nMCC0co-xULQB7nwCp4f6siL-jKownUp7qdZNRtI>

15. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник / В.В. Рибалка. – К.: Талком, 2017. – 245 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705937>

16. Статистичний бюлетень показників розвитку психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій за 2015-2016 навчальний рік. Горленко В. М., Лунченко Н. В., Мельник А. А. та ін. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 49 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705154>

17. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. пос. – К. : Вища школа, 2004. – 679 с.

Розділ 3

Моделі управління і науково-методичного забезпечення психологічної служби

Однією з ключових реформ в Україні є децентралізація, особливість якої полягає у здійсненні суттєвих змін у місцевому самоврядуванні та територіальній організації виконавчої влади задля підвищення їх ролі і значущості при втіленні економічних і структурних реформ в суспільстві.

Процес децентралізації в Україні передбачає реформування всіх сфер життя місцевих громад. Одним із найбільших секторів, що надає послуги населенню на рівні громад, є освіта. Децентралізація в освіті, як зазначено в Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, має на меті проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти [10].

Є очевидним, що децентралізація в освіті ставить на порядок денний низку проблем, пов'язаних із переглядом цілого ряду питань діяльності як органів управління освітою, закладів освіти, так і педагогічних працівників, у тому числі й спеціалістів психологічної служби системи освіти. Одним із них є питання організації та забезпечення належного науково-методичного супроводу практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ).

Про важливість психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу в освітньому середовищі зазначено в багатьох нормативно-правових документах, у тому числі і в Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, схваленій Указом Президента України від 25.05.2020 №195/200 [12]. У цій стратегії визначено не тільки найважливіші проблеми, стратегічні цілі та

основні завдання для системи освіти взагалі, але й виокремлено завдання діяльності психологічної служби щодо профілактики та протидії психологічному насильству та булінгу, збереження психічного здоров'я та благополуччя здобувачів освіти, формування культури здорового та безпечного способу життя.

Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі вкотре актуалізувала необхідність забезпечення кожного закладу освіти практичним психологом і соціальним педагогом з відповідною фаховою освітою, та їх неперервного професійного зростання. Саме цей документ в черговий раз звертає увагу керівників закладів освіти на недопущення скорочення посад фахівців психологічної служби, а керівників органів управління освітою на важливості якісного науково-методичного супроводу та забезпечення розвитку професійних компетентностей практичних психологів, соціальних педагогів для здійснення психологічного втручання в ситуаціях порушення депресивного спектра, підвищеного рівня тривожності та агресивності, самоушкоджувальної поведінки та суїцидальних спроб у здобувачів освіти, емоційного та професійного вигорання у педагогічних працівників.

У цьому контексті значно підвищується роль методичних служб усіх рівнів, їхня стійка спільна позиція з організації якісної підготовки спеціалістів психологічної служби до роботи в новій освітній ситуації, активна співпраця щодо підвищення професійної компетентності практичних психологів та соціальних педагогів. Адже одним із принципів діяльності психологічної служби системи освіти є принцип забезпечення професійної підтримки і допомоги спеціалістам психологічної служби. Структурно і функціонально психологічна служба має бути вибудована так, щоб кожен окремих фахівець відчував методичну підтримку і психологічну допомогу, чи то у вигляді супервізії або інтервізії, чи то у вигляді навчальних семінарів і тренінгів [6, с. 8].

Зміни структури управління освітою в умовах децентралізації породили суперечності щодо розуміння підпорядкування працівників служби закладів освіти, яке викладено у Положенні про психологічну службу у системі освіти України [5]. Практичні

психологи, соціальні педагоги закладів освіти в окремих новостворених ОТГ залишилися без належного методичного супроводу, поза межами процесу міжкурсової підготовки й атестації, без належної супервізії від обласного і районних методичних центрів [6, С. 6]. Це негативно позначилося на системі професійного становлення і самореалізації спеціалістів, їхньому фаховому зростанні, на створенні належних умов для постійної самоосвіти, самовдосконалення.

До недавнього часу методичне забезпечення діяльності працівників служби здійснювалося через вертикально інтегровану систему районних/міських/обласних центрів і методистів. Часто до співпраці в цьому питанні залучали професійні громадські організації, міжнародні фонди та інші організації, але все одно координація відбувалась через центри. Саме через діяльність методистів центрів забезпечувалось ефективне застосування науково обґрунтованих методів психологічної діагностики і психологічної корекції для професійного розвитку фахівців психологічної служби і учасників освітнього процесу[6, С. 4].

У нинішніх умовах маємо певне розбалансування системи організації та методичного супроводу діяльності спеціалістів психологічної служби, оскільки утворення великої кількості ОТГ призвело або до зникнення в деяких громадах методичних служб взагалі, або до появи нових структур управління освітою, які часто не мають відповідного кадрового забезпечення для надання якісної допомоги щодо професійного розвитку фахівців, внаслідок чого відбувається руйнація методичної вертикалі. У таких регіонах складається критична ситуація: працівники служби залишаються без належного методичного керівництва і підтримки, що створює умови для безсистемного і, часто – некваліфікованого «професійного удосконалення», яке ґрунтується іноді на ефектних, але дуже сумнівних з наукової точки зору методах і методиках; учасники освітнього процесу не можуть бути убезпечені від некоректного або навіть шкідливого втручання з метою «надання психологічної допомоги», що може призвести до повторного травмування, віктимізація, інших негативних наслідків.

З початком 2016 року існуючі до цього часу моделі управлінського та науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби [9] зазнали руйнівних впливів, оскільки були відсутні нормативні документи, які б допомогли керівникам органів управління освітою в ОТГ зорієнтуватися і визначитися в цьому питанні. Проблеми і виклики, які виникли в діяльності психологічної служби із утворенням ОТГ, були породжені і відсутністю чітких роз'яснень щодо особливостей функціонування методичних кабінетів (центрів) міських рад, райдержадміністрацій та методичних служб ОТГ в нових умовах.

Запропоновані Міністерством освіти і науки України рекомендації щодо діяльності методичних служб у 2015–2016 роках не зупинили, але дещо затримали руйнування системи методичного супроводу педагогічних працівників в часі, не зважаючи на визнання її важливості. Як зазначено в листі Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2015 року № 1/9-633 «Про формування органів управління освітою» [3], при формуванні структури органів управління освітою в ОТГ необхідно забезпечити діяльність методичної служби, що стане центром реформування освіти. Тим же листом визначено, що діяльність місцевих органів управління освітою спрямовується, серед іншого, і на організацію навчально-методичного забезпечення закладів освіти, вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників, їх перепідготовку та атестацію у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти.

На необхідність забезпечення належного рівня науково-методичної, консультативної допомоги органи управління освітою ОТГ орієнтує й лист Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 р. № 1/9-570 «Про діяльність районних (міських) методичних кабінетів (центрів), методичних служб ОТГ» [4]. Проте, як свідчить практика, органи місцевого самоврядування ОТГ вирішують це питання по-різному, з огляду на фінансові, організаційні, кадрові можливості, усвідомлення значущості і ролі методичної служби. Як результат, непоодинокі випадки, коли методичні служби складаються лише з одного методиста, на яко-

го покладено методичний супровід усіх питань, пов'язаних з навчанням та вихованням здобувачів освіти.

У 2018 році з метою надання підтримки органам місцевого самоврядування у вирішенні питань створення оптимальної системи управління освітою в об'єднаних територіальних громадах Центральним офісом реформ при Мінрегіоні України в рамках впровадження програми «U-LEAD з Європою» шведсько-українського проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» було підготовлено рекомендації, де зазначено, що методичний супровід є обов'язковою та потрібною складовою освітнього процесу в громадах, та запропоновано конкретні організаційно-методичні моделі [13]:

1. Повноцінний методичний кабінет. Він створюється у великій громаді, яка здатна утримувати його та має реальну потребу у відповідній кількості фахівців. У цьому випадку рекомендується повна ставка методиста з психологічної служби.

2. Методичний кабінет як юридична особа при райраді на декілька громад (чи громад і районів, частин районів), створений на базі існуючого методичного центру. Кожен із учасників такого об'єднання виділяє пропорційно до кількості учнів та вчителів свою «квоту» ставок для створення повноцінного методичного кабінету. Оскільки методичний кабінет має відходити від невласливих йому управлінсько-інспекційних функцій та переходити до освітнього сервісу, така модель має якнайкраще сприяти цьому процесові. Тут також рекомендується повна ставка методиста з психологічно служби.

3. Методичний кабінет, який складається з керівника (відповідального за освіту), а інші 3-4 ставки дрібняться по 0,2 чи 0,25 та розподіляються поміж керівниками предметних методичних об'єднань, які стають методистами на частину ставки. У такому випадку важливо, щоб практичний психолог був офіційно зарахований на посаду методиста, а не отримував за цю роботу просто надбавку або одноразову премію. Кошти будуть одні і ті ж, а відповідальність за роботу – різна.

Протягом 2018-2020 років трансформація методичних/психологічних служб в ОТГ відбувалася відповідно до запропонова-

них вище рекомендацій хаотично, в основному в залежності від розуміння керівництвом необхідності і важливості цієї роботи.

Нові можливості у розвитку методичної служби надає Закон України «Про освіту». Статтею 75 Закону повноваження обслуговування закладів освіти з питань науково-методичного забезпечення покладено на методичні кабінети [1]. Відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» Закону органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації зобов'язані до 1 вересня 2020 року забезпечити створення районних, міських (районних у містах) центрів професійного розвитку педагогічних працівників шляхом реорганізації науково-методичних (методичних) установ (центрів, кабінетів).

У той же час нове соціальне замовлення – підготовка педагога Нової української школи, здатного до безперервного інтелектуального, культурного і духовного розвитку впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, орієнтованого на збереження, примноження та передачу гуманістичних суспільних цінностей, засвоєння професійних ролей і функцій актуалізує перегляд місії і нових завдань методичної служби в умовах децентралізації освіти в Україні, необхідність підготовки методистів-андрагогів, що виконують ролі супервізора, коуча, дорадника освітньої сфери та супроводжують усі етапи навчання, професійної діяльності та вдосконалення професійних компетентностей сучасних фахівців [11].

Нові ролі методиста/консультанта в центрах професійного розвитку педагогічних працівників потребують змін в організації та змісті методичного супроводу відповідно до основних завдань їх діяльності [8]:

- 1) надання консультативної підтримки педагогічним працівникам з питань планування та визначення траєкторії їхнього професійного розвитку, проведення супервізії, розроблення внутрішніх документів закладу освіти, освітніх програм, навчальних програм з навчальних предметів (інтегрованих курсів), а також особливостей організації освітнього процесу у закладах освіти за різними формами здобуття освіти, у тому числі з використанням технологій дистанційного навчання;

2) професійна підтримка педагогічних працівників з питань впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів освіти і нових освітніх технологій;

3) сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, зокрема шляхом: координації діяльності професійних спільнот педагогічних працівників (методичних об'єднань, творчих груп тощо); узагальнення та поширення інформації з питань професійного розвитку педагогічних працівників; формування баз даних програм підвищення кваліфікації, інших джерел інформації (вебресурсів), необхідних для професійного розвитку педагогічних працівників, та їх оприлюднення на власному вебсайті;

4) надання психологічної підтримки педагогічним працівникам та підвищення рівня їхньої психологічної культури;

5) взаємодія та співпраця з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами та установами забезпечення якості освіти, закладами освіти, міжнародними та громадськими організаціями, засобами масової інформації з питань діяльності центрів.

Як бачимо, мова йде не просто про будь-яку допомогу, а перш за все про підтримку, в основі якої збереження максимуму свободи та відповідальності учасника суб'єкта розвитку за вибір варіанту вирішення актуальної проблеми.

Однак затвердження Положення про центри професійного розвитку педагогічних працівників у тому вигляді, як воно було запропоновано для обговорення, <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-polozhennya-pro-centr-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv-dokument>-ставить під загрозу саму ідею забезпечення методичного супроводу в умовах ОТГ, оскільки проектом передбачено створення центрів із розрахунку, що у закладах дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсних та міжшкільних ресурсних центрах, розташованих на території його обслуговування, має працювати не менше 500 педагогічних працівників (у випадку, якщо заклади освіти та установи на території обслуговування центру розташо-

вані у сільських та міських населених пунктах) чи 750 педагогічних працівників (у випадку, якщо заклади освіти та установи розташовані виключно у міських населених пунктах). Означені нормативи не враховують реалії, коли, наприклад, у складі ОТГ лише один-два заклади освіти з загальною кількістю педагогічних працівників до 100 осіб. А тому створення таких центрів є, фактично, неможливим.

Крім того, кількість консультантів у складі центру професійного розвитку педагогічних працівників визначається засновником із розрахунку одна тарифна ставка консультанта не менш як на 200 педагогічних працівників [8]. У більшості центрів це може призвести до уведення до штату 1-2 консультантів, на яких буде покладено методичний супровід з усіх питань організації роботи закладів освіти ОТГ. У штаті центру передбачено також посаду практичного психолога, проте його функціональні обов'язки не визначено. Не враховано і особливості професійного зростання для практичних психологів і соціальних педагогів, адже їх значно менше загальної кількості вчителів в ОТГ, а передбачений штатним розписом практичний психолог не зможе здійснювати консультування щодо професійного розвитку, оскільки це різні функції. Для вирішення цієї проблеми в такому центрі має бути окремий консультант з фаховою психологічною освітою, який, на жаль, не передбачений запропонованим проектом Положення.

Усе вищезазначене актуалізує питання перегляду існуючих моделей науково-методичного забезпечення спеціалістів психологічної служби. Іншими словами, розробки такої моделі, яка б дозволила співвіднести її з вимогами суспільства, та, насамперед, підвищити ефективність методичного супроводу спеціалістів психологічної служби в умовах ОТГ.

З метою визначення організаційних та науково-методичних моделей забезпечення діяльності психологічної служби в сучасних умовах у березні-квітні 2020 року нами було проведено опитування досвідчених фахівців міських/районних методичних кабінетів/центрів системи освіти Сумської та Чернівецької областей.

В опитуванні взяли участь **90** фахівців методичних служб:

з них 37 фахівців методичних кабінетів/центрів органів управління освітою райдержадміністрацій, міських рад (Сумська область – 25, Чернівецька область – 12) та 53 відповідальних за діяльність психологічної служби фахівців методичних служб об'єднаних територіальних громад (Сумська область – 32; Чернівецька область – 21). Серед респондентів було 13 завідувачів міських/районних методичних кабінетів/центрів управлінь/відділів освіти міських рад, райдержадміністрацій, об'єднаних територіальних громад (Сумська область – 2, Чернівецька область – 11); 40 методистів РМК/ММЦ, що відповідають за діяльність психологічної служби органів управління освітою міських рад, райдержадміністрацій, об'єднаних територіальних громад з відповідною фаховою освітою (Сумська область – 32, Чернівецька область – 8); 27 фахівців управлінь та відділів освіти ОТГ, що відповідають за діяльність психологічної служби без фахової освіти (Сумська область – 21, Чернівецька область – 6); 10 керівників районних методичних об'єднань працівників психологічної служби ОТГ, на яких керівниками покладено координацію діяльності практичних психологів і соціальних педагогів на громадських засадах (Сумська область – 2, Чернівецька область – 8).

За результатами опитування було визначено рейтинговий список основних проблем, наявність яких гальмує розвиток психологічної служби системи освіти взагалі, негативно впливає на якість організаційного-методичного забезпечення діяльності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти в умовах децентралізації:

- дефіцит фахівців психологічної служби взагалі в районах, містах, ОТГ – відсутня стратегія кадрової політики щодо укомплектування практичними психологами, соціальними педагогами закладів освіти (38% виборів).
- відсутність фінансової спроможності міських та сільських рад, райдержадміністрацій для організації роботи навчально-методичних центрів психологічної служби як окремих, юридичних осіб, які б змогли зосередитися на розвиткові професійної компетентності практичних психологів, соціальних педагогів, якості здійсню-

ваного цими фахівцями психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу в закладах освіти (37% виборів).

- проблеми кадрового забезпечення фахівців, які готові до здійснення якісної методичної роботи: відсутність у досвідчених фахівців бажання (внутрішньої мотивації) у зв'язку з відсутністю зовнішньої мотивації (невідповідна оплата праці, подвійне навантаження, адже методист-психолог має працювати і з фахівцями психологічної служби, і з усіма педагогічними працівниками району, міста, ОТГ); іноді – особистісна і професійна неготовність до зміни діяльності (29% виборів).
- недостатньо якісна базова професійна підготовка практичних психологів, соціальних педагогів у закладах вищої освіти до практичного виконання трудових функцій в освітньому середовищі, до розв'язання складних ситуацій щодо збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу (17% виборів).
- відсутність нормативних документів для здійснення методичного супроводу фахівців психологічної служби взагалі, в об'єднаних територіальних громадах зокрема; не враховується специфіка діяльності методиста з психологічної служби, яка значно відрізняється від діяльності інших фахівців у системі освіти (9% виборів).

Щодо організаційної та науково-методичної моделі, більшість опитаних завідувачів методичних служб та відповідальних фахівців органів управління освітою вказали на важливість посади методиста психологічної служби в штатному розписі районних/міських/сільських методичних центрів, або центрів професійного розвитку педагогічних працівників (80%).

Разом з тим, частина опитаних (20%) зазначила, що психологічна служба була б значно ефективнішою, якщо б вона не входила в структуру методичного центру, а була б окремою юридичною одиницею, з якою можна було б укласти угоду на психологічне забезпечення професійного зростання педагогічних працівників, на надання супервізійних послуг. І сам методист із психологічної

служби має постійно розвивати свою професійну майстерність та отримувати супервізію вже в обласній структурі психологічної служби, або в Українському науково-методичному центрі практичної психології і соціальної роботи НАПН України.

Опираючись на існуючі практики, наукові джерела, нормативні документи, рекомендації шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні», на результати опитування представників методичних служб системи освіти районів, міст, ОТГ Сумської та Чернівецької областей перейдемо до виокремлення організаційних моделей управління та науково-методичного супроводу фахівців служби в умовах ОТГ, відповідно до обсягу функцій та завдань, які реалізуються підрозділами кожного рівня.

Моделі управління і науково-методичного забезпечення психологічної служби.

Як відомо, в Україні існує значна кількість областей, районів, міст, що мають суттєві відмінності як з точки зору соціально-економічних, демографічних, навіть, ландшафтних, так і з точки зору етнічних, соціокультурних та історичних особливостей. Через це психологічна служба має бути оптимальним чином прилаштована до місцевих особливостей із тим, щоб найбільш ефективно виконувати свої функції. У той же час важливим залишається збереження вертикалі у комунікації у рамках виконання освітніх повноважень та завдань, що стоять перед психологічною службою системи освіти. Це обумовлено тим, що згідно з новим Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників кожен педагогічний працівник самостійно визначає зміст своєї післядипломної освіти і заклад, де це можна зробити [6]. У такому разі виникає декілька запитань: Як здійснювати профілактичну чи психокорекційну роботу на певній території, коли вона, ймовірно, буде здійснена з застосуванням різних методик? Як порівнювати отримані результати? Якщо відповідей не буде знайдено, психологічна служба розпадеться на окремі регіональні чи місцеві структури або окремих спеціалістів, які діють самі собою [6, с. 4].

Зважаючи на це, наводимо декілька варіантів організаційних моделей науково-методичного забезпечення психологічної служби системи освіти на різних рівнях її функціонування.

Організаційні моделі діяльності психологічної служби на рівні «ОТГ (район/місто) – заклад освіти».

Психологічна служба ОТГ (району/міста) має розглядатися у якості основної структурної одиниці психологічної служби системи освіти. З огляду на це, вона має бути укомплектована належним чином не тільки кадрово і матеріально, але й методично. Відсутність методичного супроводу на цьому рівні залишає практичного психолога, соціального педагога закладу освіти вічна-віч з проблемами, що потребують вирішення: підвищення кваліфікації, атестація, виконання посадових обов'язків, планування та звітність тощо. А тому від якісної організації науково-методичного супроводу значною мірою залежить ефективність діяльності практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти ОТГ.

Організаційною формою науково-методичного супроводу спеціалістів психологічної служби на цьому рівні є центр професійного розвитку педагогічних працівників, до штату якого уведено посаду консультанта з фаховою психологічною освітою. Відповідно до основних завдань центру, основними функціями консультанта є: консультативно-методична підтримка практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти; супервізія їх професійної діяльності; проведення методичних нарад, тренінгів для працівників освітніх закладів, короткотермінових курсів підвищення кваліфікації; узагальнення передового досвіду; надання безпосередньої кваліфікованої психологічної допомоги здобувачам освіти та їх батькам.

Наявність у штаті центру консультанта з фаховою освітою дозволить забезпечити надання *вторинної* психологічної та соціально-педагогічної допомоги учасникам освітнього процесу закладів освіти ОТГ, що передбачає поглиблену психологічну діагностику і прогнозування індивідуально психологічного, особистісного і соціального розвитку окремих представників

або учнівських груп і колективів; соціально-психологічну реабілітацію (індивідуальну і групову) окремих складних випадків; психологічну і соціально-педагогічну корекцію особистісних і соціальних відхилень у розвитку і міжособистісних взаєминах; роботу з іншими складними випадками та побудову соціально корисних життєвих перспектив [5, 6. 9].

Це – *перша, основна, модель* організації науково-методичного супроводу спеціалістів психологічної служби в ОТГ. Вона вбачається нами як найбільш ефективна, оскільки дозволяє забезпечити системний науково-методичний супровід діяльності практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти.

Модифікацією цієї моделі є створення в структурі районних, міських центрів професійного розвитку педагогічних працівників відділів/кабінетів психологічного забезпечення (психологічної служби) освітнього процесу, до структури якого має входити консультант-методист; завідувач/менеджер з розвитку служби, супервізор, практичний психолог/соціальний педагог для роботи зі складними випадками.

Основними функціями працівників відділу/кабінету можуть бути:

консультант-методист – консультативна допомога та методична підтримка практичних психологів, соціальних педагогів, проведення семінарів, тренінгів, підвищення кваліфікації спеціалістів служби; методична підтримка педагогічних працівників закладів освіти громади з питань психології навчання та виховання учасників освітнього процесу;

завідувач/менеджер з розвитку служби – аналіз та прогнозування розвитку психологічної служби, моніторинг кадрового забезпечення служби, співпраця з керівниками шкіл з питання ролі і місця психологічної служби в умовах реформування освіти;

супервізор – консультування практичного психолога/соціального педагога щодо складних випадків у професійній діяльності, здійснення наставництва для молодих фахівців служби;

практичний психолог/соціальний педагог для роботи зі складними випадками – проведення поглибленої діагностики, індивідуальної корекційно-розвиткової роботи зі здобувачами

освіти, які мають складні порушення у поведінці та інтелектуальному, емоційно-особистісному розвитку.

Друга модель. Застосовується в умовах, коли, через різні причини, немає можливості реалізувати першу: відсутнє фінансування; у керівників освітою відсутнє розуміння необхідності методичного забезпечення діяльності практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти; ОТГ є малочисельною з низьким рівнем фінансової спроможності; чисельність педагогічних працівників не відповідає вимогам Положення, а тому створення центру неможливе.

Сутність цієї моделі полягає у делегуванні науково-методичних повноважень практичному психологу/соціальному педагогу закладу освіти, на якого покладаються обов'язки керівника методичного об'єднання спеціалістів психологічної служби закладів освіти ОТГ. Ці повноваження затверджуються наказом по органу управління освітою. При цьому керівник методичного об'єднання може отримувати додаткову оплату за виконання обов'язків щодо науково-методичного супроводу практичних психологів та соціальних педагогів.

Проте ця модель має певні недоліки. У закладах освіти ОТГ може бути лише 1-3 спеціалісти служби. Забезпечити за таких умов системний науково-методичний супровід вбачається неможливим, як і створення методичного об'єднання спеціалістів.

За цієї моделі унеможлиблюється і надання *вторинної* психологічної допомоги, оскільки серед спеціалістів можуть бути відсутні практичні психологи чи соціальні педагоги, які б мали ліцензії на проведення тих чи інших видів роботи.

Певним вирішенням цієї проблеми може стати *третьа модель*, коли між малоспроможною(ними) громадою(ами) та громадою, де створено центр та є методист з фаховою психологічною освітою, укладено угоду про науково-методичний супровід фахівців служби. Практичні психологи, соціальні педагоги у цьому випадку залучаються до участі в семінарах, тренінгах та інших формах підвищення кваліфікації, що їх організовує консультант центру, мають можливість отримати супервізію професійної діяльності, консультативну допомогу при вирішенні складних випадків.

Щодо надання за такої моделі *вторинної* психологічної допомоги, то тут можливі декілька варіантів. За умови співфінансування, коли малоспроможна громада виділяє кошти на утримання посади консультанта в центрі, учасники освітнього процесу отримують *вторинну* психологічну допомогу. Якщо ж співфінансування відсутнє, то проведення поглибленої психологічної діагностики і прогнозування індивідуального психологічного, особистісного і соціального розвитку окремих представників або учнівських груп і колективів; психологічної і соціально-педагогічної корекції особистісних і соціальних відхилень у розвитку і міжособистісних взаєминах тощо унеможлиблюється. У такому випадку можна розглядати *четверту модель*.

Ця модель розглядається нами в рамках так званого єдиного «міжгромадного» центру, що створюється для декількох малих громад на умовах співфінансування. Юридичною підставою для створення такого Центру є Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Так, відповідно до статті 14 Закону засновником центру можуть бути органи управління освітою громад. Центр створюється для спільного виконання визначених законом повноважень, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування суб'єктів співробітництва [2]. Згідно зі статтею 4 цього ж закону співробітництво здійснюється у формі утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів [2].

За умови створення такого центру до його штату вводиться посада консультанта (методиста) з фаховою психологічною освітою. Консультант забезпечує науково-методичний супровід практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти усіх ОТГ. Його функції співпадають з функціями консультанта в *першій моделі*. Як і у першій моделі при міжгромадному центрі може бути створено відділ/кабінет психологічного забезпечення (психологічної служби) освітнього процесу.

Організаційні моделі діяльності психологічної служби на рівні «область – ОТГ (район/місто)».

До структури психологічної служби системи освіти області входять: навчально-методичний центр психологічної служби, психологічна служба закладів професійної (професійно-технічної) освіти, психологічні служби закладів вищої освіти, психологічні служби ОТГ/району/міста.

Перша модель. Навчально-методичний центр психологічної служби є структурним підрозділом інституту післядипломної педагогічної освіти. На сьогодні відсутнє Положення про такий центр, а тому можемо допустити, що основними функціями навчально-методичного центру психологічної служби можуть бути: методичний супровід і методичне забезпечення психологічної служби області; проведення підвищення кваліфікації працівників служби; координація діяльності психологічної служби області; здійснення супервізії професійної діяльності працівників служби; планування розвитку мережі психологічної служби; атестація працівників служби; моніторинг розвитку мережі служби області; проведення скринінгів, моніторингів, опитувань всіх учасників освітнього процесу в області або в окремих населених пунктах чи громадах.

Керівник обласного центру є керівником психологічної служби області.

Друга модель. Центр є самостійною організацією, що має статус навчально-методичного центру з усіма правами юридичної особи. Підпорядкований він безпосередньо обласному департаменту освіти і науки. Директор (завідувач) центру є керівником психологічної служби області. Функції центру є такими ж, як і в першій моделі.

Третя модель – об'єднані центри. Вони схожі з центрами другої моделі, але до їх складу входить також обласний ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти. До складу об'єданого центру можуть входити також інші підрозділи, зокрема, центр розвитку дитини, консультативний кабінет, тренінговий центр та ін. У цій моделі об'єднані методичні, навчальні і практичні функції. Такі центри можуть надавати як *первинну*, так і *вторинну*

психологічну допомогу учасникам освітнього процесу. Ця модель видається найбільш перспективною.

Ще одна модель – укладання угоди про методичний супровід спеціалістів служби між ОТГ та обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти в особі навчально-методичного центру психологічної служби як структурного підрозділу інституту. Ця модель є актуальною за умови, якщо на рівні «ОТГ (район/місто) – заклад освіти» місцевими органами управління освітою не вирішено питання про забезпечення науково-методичного супроводу спеціалістів служби ОТГ.

Але у цьому випадку виникає питання щодо змісту *вторинної* психологічної допомоги. Очевидно, що у тому обсязі, як це було зазначено вище, вона не може бути надана, оскільки навчально-методичний центр психологічної служби не в змозі охопити усі ОТГ, які цього потребують. Недоліком є і те, що цю угоду з навчально-методичним центром може укласти декілька ОТГ, що посилить навантаження на центр та негативно позначиться на ефективності науково-методичного супроводу діяльності регіональної психологічної служби.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що запропоновані моделі організаційного та науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби забезпечать цілісність її структури в системі освіти України, і підвищать ефективність психологічного супроводу освітнього процесу в закладах освіти новостворених об'єднаних територіальних громадах. Наголосимо: забезпечення цілісності і структурності психологічної служби в умовах децентралізації є наріжним каменем забезпечення ефективності надання психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу та соціально-педагогічного їх супроводу в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 22.06.2020).
2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>. (дата звернення: 12.07.2020).

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 30.12.2015 № 1/9-633 «Про формування органів управління освітою». URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/other/49450>. (дата звернення: 22.05.2020).

4. Лист Міністерства освіти і науки України від 27.10.2016 №1/9-570 «Про діяльність районних (міських) методичних кабінетів (центрів), методичних служб ОТГ». URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=560>. (дата звернення: 01.06.2020).

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 №509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>. (дата звернення: 01.06.2020).

6. Панок В. Г. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2020. 2 (1). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-9-1>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.

8. Проект постанови КМУ «Про затвердження Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників». <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-polozhennya-pro-centr-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv-dokument-URL>: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-polozhennya-pro-centr-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv-dokument>.

9. Психологічна служба : Підручник / за наук. ред. В. Г. Панка, автор. колектив : А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://decentralization.gov.ua/education/legislation>.

11. Сидоренко В.В. Методична діяльність в умовах децентралізації освіти в Україні. *Неперервна освіта нового сторіччя*:

досягнення та перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 14-21.05.2018 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/15cOXwHM3Cmhz4HJ6ts5gIFn2Jsgn74P-/view>.

12. Указ Президента України №195/200 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>. (дата звернення: 10.06.2020).

13. Федченко Л., Козіна В. Створення органу управління освітою в ОТГ. Методичні рекомендації та зразки документів. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/357/26.12.18.pdf>. (дата звернення: 22.06.2020).

Розділ 4

Створення безпечного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти в діяльності психологічної служби: моделі, інструменти, досвід

Концептуальні засади реформування середньої школи відносять освітнє середовище до дев'яти ключових компонентів, які складають формулу Нової української школи [18, с. 8-9]. Передбачається, що освітнє середовище забезпечує необхідні умови, засоби і технології для навчання здобувачів освіти. Значущість цього питання підкріплюється «Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» схваленою Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 [19].

Для розуміння поняття освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) необхідно розглянути поняття «середовище», «освітнє середовище». Поняття «середовище» академічним тлумачним словником трактується, як: «сукупність природних умов, у яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму», «соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; оточення», «сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів» [24, с. 137]. Тобто, у найзагальнішому сенсі, середовище розуміється як природне і соціальне оточення.

Питання освітнього середовища в різних його проявах і аспектах, протягом останніх десятиріч входить в коло наукових інтересів вітчизняних (Т. В. Алексєєва, О. І. Бондарчук, В. Ю. Биков, М. В. Братко, О. О. Єжова, О. М. Керницький, Н. В. Лобач, Л. М. Макара, С. В. Смолюк, О. О. Ярошинська) та зарубіжних дослідників (І. О. Баєва, Г. Ю. Беляєв, О. П. Болот-

нікова, Т. Г. Єгорова, І. В. Нерокіна, А. А. Ошкіна, В. І. Панов, Tomevska-Ilievska E., Rizova E., Tasevska A. [32]).

Так, О. П. Болотнікова, І. В. Нерокіна, А. А. Ошкіна визначають освітнє середовище, як «систему освітніх умов, які необхідні для практичної реалізації певної освітньої технології та місії певного освітнього закладу, включаючи просторово-предметні умови, систему міжособистісних (соціально-психологічних) взаємовідносин між суб'єктами навчально-виховного процесу і простір різноманітних видів діяльності, необхідних для соціалізації учнів відповідно до вікових особливостей розвитку та їх індивідуальних інтересів учнів [17].

На думку Н. В. Лобач освітнє середовище є «сукупністю організаційно-педагогічних умов і факторів, система впливів і умов; як засіб навчання, що сприяє формуванню мотивації до саморозвитку, самоосвіти» [13].

С. В. Смолюк приєднується до трактування поняття освітнього середовища О. О. Ярошинською, як цілісно організованої системи умов. Дослідниці підкреслюють, що дані умови забезпечують активну взаємодію суб'єктів освітнього процесу в межах освітнього простору закладу [25; 29].

О. М. Керницький розглядає освітнє середовище, як педагогічний феномен, до складу якого входять такі фактори, що з'являються як цілеспрямовано створювані й спонтанні умови взаємодії особистості, що розвивається, і об'єктивного світу освітнього закладу [10].

Т. В. Алексєєва визначає освітнє середовище як сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості та реалізацію її творчого потенціалу [2].

Даний огляд показує, що науковці розглядають освітнє середовище як систему або сукупність різних психолого-педагогічних, організаційних умов та факторів. Вважаємо доцільним навести як базове визначення навчального/освітнього середовища, яке надане В. Ю. Биковим у 2004 році: «навчальне середовище – це штучно побудована система, структура і складові якої створюють необхідні умови для досягнення цілей навчально-виховного

процесу» [5]. Спираючись на визначенні освітнього середовища В. Ю. Бикова та враховуючи погляди інших дослідників, в даній роботі під освітнім середовищем ЗЗСО будемо вважати *штучно побудовану систему педагогічних, психологічних, організаційних умов, які направлені на забезпечення виконання мети освітнього процесу ЗЗСО: всебічного розвитку, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до самореалізації тощо.*

Послугуючись критеріями, а саме: 1) соціальні комунікації, як спілкування людини у суспільстві; 2) просторове розташування, як місцезнаходження на території закладу чи поза ним, ми виокремлюємо зовнішнє освітнє середовище та внутрішнє освітнє середовище. Внутрішнє освітнє середовище утворюють учні, працівники освітнього закладу (адміністрація, педагогічні працівники, молодший технічний персонал, медичний працівник та інші, хто безпосередньо перебуває в закладі освіти – так званий мікросоціум закладу [5]), батьки, або особи, що їх замінюють. Зовнішнє середовище – це макросоціум, тобто мікрорайон в якому розташований заклад освіти, соціально-економічні структури суспільства, які не входять до складу структури освіти, але можуть впливати на освітні процеси (див. рис. 1).

Освітнє середовище науковці розглядають у різних аспектах: розвивальнє освітнє середовище (І. І. Карабаєва [9], О. Я. Савченко, В. В. Рубцов, С. В. Смолюк [25]), психологічно безпечнє середовище (І. О. Баєва [3; 4], Л. А. Гаязова [4], О. А. Єлісеєва, О. Б. Лактіонова [12], Т. П. Цюман [27]), інформаційно-безпечнє освітнє (Л. А. Найдьонова, Г. В. Грачев, В. Е. Лепский, Т. С. Кабаченко), екологічно безпечнє освітнє середовище (Є. А. Алісов, В. І. Панов, С. В. Совгіра [26]), здоров'язбережувальнє освітнє середовище (Т. І. Бережна, Н. В. Карленко, О. Р. Волошин), фізично безпечнє освітнє середовище (P. Barrett, F. Davies [30], V. Cleveland, K. Fisher [31]).

Розглянемо більш детально саме психологічно безпечнє освітнє середовище, яке на думку І. О. Баєвої є первинним «так як цінності та смисли, уявлення і ставлення людини диктують

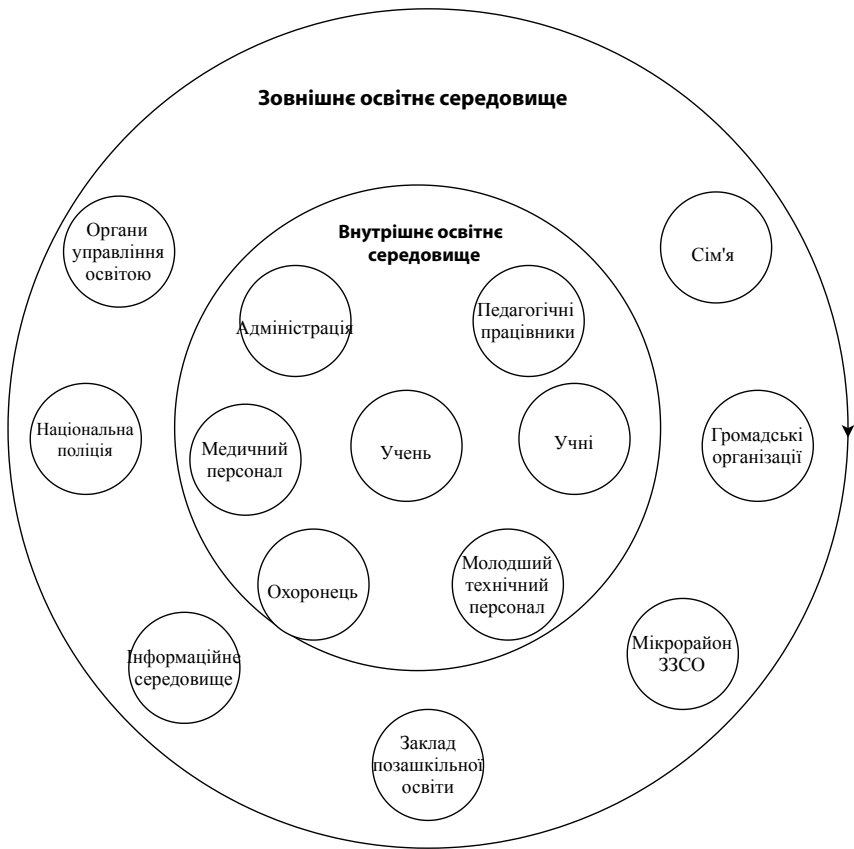

Рис. 1. Складники освітнього середовища ЗСГО

її поведінку» [3]. Уточнимо поняття психологічно безпечного освітнього середовища. Так, І. О. Баєва визначає поняття психологічно безпечного освітнього середовища, як стан «вільний від прояву психологічного насильства у взаємодії, який сприяє задоволенню основних потреб особистісно-довірчому спілкуванню, який створює референтну значущість середовища та забезпечує психічне здоров'я всіх її учасників» [4].

Н. І. Бойчук., Т. П. Цюман, вивчаючи безпечне освітнє середовище, акцентують увагу на психологічній складовій, а саме:

комфортній міжособистісній взаємодії, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутності будь-які проявів насильства та наявності достатніх ресурсів для їх запобігання [27].

Г. М. Мешко, О. І. Мешко визначають психологічно безпечне освітнє середовище, як «середовище, яке спеціально створюється в навчальному закладі та охоплює сукупність певних умов, технологій, що спрямовані на збереження і зміцнення психічного здоров'я дітей та педагогів, покращення їх самопочуття, забезпечення емоційного благополуччя, гармонізацію їх особистості» [16].

Вважаємо, що психологічно безпечне освітнє середовище — це сукупність таких умов, як комфортність перебування кожного учасника освітнього процесу в закладі освіти, психічне здоров'я кожного учасника освітнього процесу, мінімізація проявів насильства в закладі освіти.

До психологічних характеристик безпечного освітнього середовища ЗЗСО відносять (О. А. Семиздралова) [23]:

- сприятливий соціально-психологічний клімат у ЗЗСО;
- високий рівень залученості в освітнє середовище та формування соціальних навичок взаємодії учасників освітнього процесу;
- підвищення рівня залученості батьків та громадськості освітнього процесу;
- підтримку учнів в період вікових криз ін.

Будь-яке зусилля зі збереження та забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища школи має підтримуватися самими учнями, викладачами, адміністрацією і батьками (J. Namby) [23]. Але існують і певні ризики створення психологічно безпечного освітнього середовища. Так, Є. Б. Лактіонова в своїх дослідженнях виокремила такі групи ризиків [7; 12]:

- ризики, пов'язані з дитиною (рівень психічного і фізичного розвитку, низька мотивація, труднощі адаптації, високий рівень агресії, педагогічна занедбаність);
- ризики, пов'язані з учителем (емоційне вигорання, не-

компетентність, низький рівень мотивації, низький рівень професійного саморозвитку);

- ризики, пов'язані з сім'єю (зміна складу сім'ї, розлучення, завищені вимоги до дитини, шкідливі звички, неухага до дитини та інші);
- ризики, пов'язані з управлінням освітньою установою (рівень управлінської культури, відсутність команди одноподумців в адміністрації, необґрунтовані вимоги до педагогічного колективу);
- ризики, пов'язані з організацією освітнього процесу, змістом освіти (великий обсяг навчального навантаження, психоемоційні перевантаження учнів);
- ризики, пов'язані з особливостями шкільних взаємин в діадах: учень – учень (неконструктивні міжособистісні взаємовідносини, насильство, нетерпимість, низький рівень комунікативної компетентності); учень – педагог (відсутність довірливих відносин, відсутність психологічної підтримки, авторитарність); педагог – педагог (суперництво, неузгодженість педагогічних позицій)
- ризики, пов'язані з особливостями територіального розташування ЗЗСО.

Формування безпечного освітнього середовища є одним з пріоритетних напрямів діяльності практичного психолога та соціального педагога ЗЗСО [18; 19; 21; 22]. Зокрема, у Положенні про психологічну службу у системі освіти України зазначено, що *практичний психолог* здійснює:

- психологічне забезпечення освітнього процесу;
- психологічний супровід адаптації до умов освітнього процесу;
- консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу з питань навчання, виховання здобувачів освіти, особистісного та професійного розвитку тощо;
- роботу з постраждалими від насильства дітьми тощо [21].

Соціальний педагог здійснює:

- соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, ко-

лективу та мікрогруп, осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;

- просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо;
- вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, мікроколективу (класу чи групи), шкільного, студентського колективу в цілому, молодіжних і дитячих громадських організацій [21].

Отже, комфортність перебування в закладі всіх учасників освітнього процесу, а саме: учнів, педагогів, батьків, зменшення випадків насильства та конфліктних ситуацій є одним з ключових факторів формування психологічної безпеки освітнього середовища. Психологічно безпечне освітнє середовище є результатом комплексного, системного, тривалого спеціально організованого психолого-педагогічного процесу.

На основі теоретичного аналізу першоджерел та вивчення досвіду впровадження механізмів та методів формування психологічно безпечного освітнього середовища ЗЗСО нами розроблено організаційну модель забезпечення даного середовища. Основу моделі складають 5 взаємопов'язаних компонентів: управлінський, змістовний, інформаційний, моніторинговий та результативний. *Управлінський компонент* підкреслює важливість організації взаємодії, ефективних взаємозв'язків між певними категоріями (взаємодія адміністрації, з психологічною службою: практичним психологом та соціальним педагогом, з педагогічним, учнівським колективами, батьками, молодшим технічним персоналом, органами управління освітою, громадськістю). *Змістовний компонент* включає основні групи суб'єктів (педагоги, учні, батьки) психолого-педагогічного супроводу і містить орієнтовний зміст роботи з кожною. З метою покращення, оптимізації процесів формування/розвитку безпечного освітнього середовища та функціонування організаційної моделі передбачається проведення діагностичних зрізів, що і відображено у

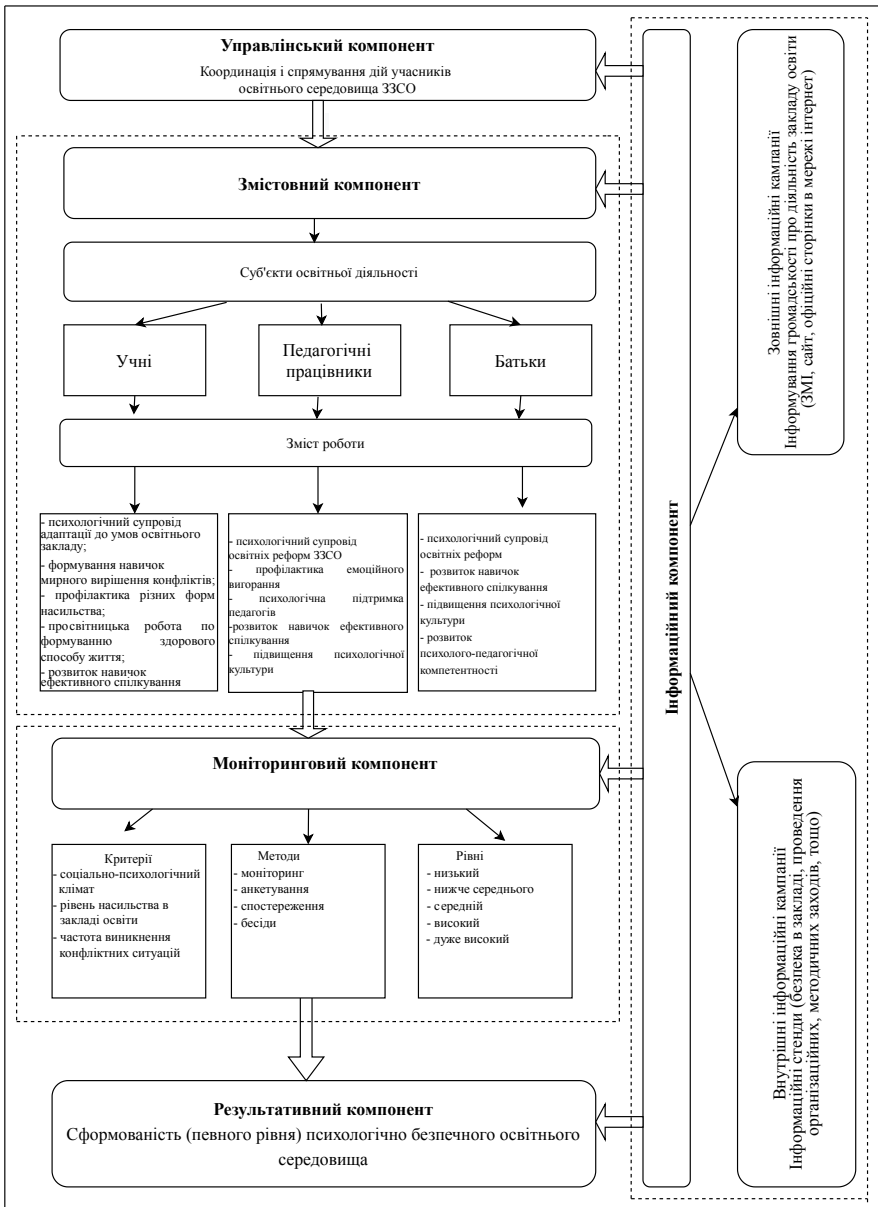

Рис. 2. Організаційна модель створення безпечного освітнього середовища ЗСЗО

моніторинговому компоненті. В свою чергу результативний компонент передбачає аналіз результатів моніторингу стану безпечного освітнього середовища, визначення шляхів його удосконалення. Інформаційний компонент підкреслює важливість інформування як учасників освітнього процесу, так і громадськості про особливості освітнього процесу в ЗЗСО за допомогою різних засобів комунікації.

Запропонована організаційна модель передбачає цілеспрямовану діяльність зі створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу, забезпечення психологічного комфорту, збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів і професійного здоров'я вчителів. Її застосування сприятиме налагодженню системної та планомірної роботи, організації чіткої взаємодії, злагодженості між учасниками освітнього процесу, своєчасному виявленню загроз для учасників освітнього процесу та їх подоланню.

Модель «Мирна школа» як шлях формування безпечного освітнього середовища

Проблема психологічної безпеки тісно пов'язана з рівнем відчуття захищеності від публічного приниження; образ; висміювання; погроз; ігнорування; від цькування. Відчуття психологічної безпеки дозволяє зберігати стресостійкість/життєстійкість в освітньому середовищі, навіть при дії деструктивних внутрішніх чи зовнішніх впливів та відображається в переживанні своєї захищеності/незахищеності в інших життєвих ситуаціях. Відчуття незахищеності в учасників освітнього процесу не сприяє формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату школи, бажанню педагогів творчо підходити до проведення уроків/заходів, виявляти ініціативу та бути готовими до інноваційних змін. Фактор незахищеності, впливає на:

- соціально-контактну частину освітнього середовища (соціально-психологічний клімат, що в свою чергу може «гальмувати» процеси змін розвитку безпечного

освітнього середовища та ефективний саморозвиток особистості);

- інформаційну частину освітнього середовища (традиції, правила особистої та суспільної безпеки, комунікативні процеси);
- «соматичну частину» освітнього середовища (збільшення кількості лікарняних, що спричиняє відсутність педагогів під час освітнього процесу, вимушені заміни уроків іншими вчителями, можливо непрофільних предметів. А це може негативно впливати на якість і результати освітньої діяльності. Незважаючи на масштабність і складність проблеми, заклади освіти мають великі можливості для профілактики насильства, для системного впливу на всіх учасників освітнього процесу, щоб сформувати модель поведінки, засновану на взаємній повазі та мінімізувати випадки насильства у міжособистісних стосунках, спільній діяльності здобувачів освіти. Одним з головних завдань Моделі «Мирна школа» є вирішення даного питання.

Модель «Мирна школа» – це підхід та практичні інструменти, які забезпечують включення всіх учасників освітнього процесу у розбудову системи конструктивної комунікації та взаємодії, системи ефективного вирішення та попередження конфліктів, проявів булінгу, агресії та насильницької поведінки у закладі освіти. В рамках цієї Моделі інтегруються кращі вітчизняні та міжнародні практики, які впроваджуються за принципом системності.

У 2019 році МОН України було затверджено експеримент всеукраїнського рівня за темою: «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі «Мирна школа» на 2019-2022 роки». Експеримент має на меті теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність застосування моделі «Мирна школа» як системної соціальної технології організації освітнього процесу, що сприяє створенню безпечного середовища у шкільній громаді та формуванню гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу. Серед завдань експерименту є визначення

ефективності функціонування моделі «Мирна школа» на основі порівняльного аналізу результатів моніторингу закладів освіти, що впроваджують інноваційну авторську технологію.

Модель «Мирна школа» складається з чотирьох компонентів, а саме: «Відновна школа», «Шкільна служба порозуміння», «Resilience» («Життестійкість») та «Культура добросусідства». Таким чином передбачається комплексний підхід до вирішення конфліктних ситуацій між усіма учасниками освітнього процесу мирним конструктивним шляхом з одного боку та вихованню соціальнокомпетентних, критично мислячих, толерантних особистостей тощо. Дана Модель сприятиме формуванню безпечного освітнього середовища, де кожен, хто перебуває в закладі освіти відчуватиме себе комфортно (див. рис. 3).

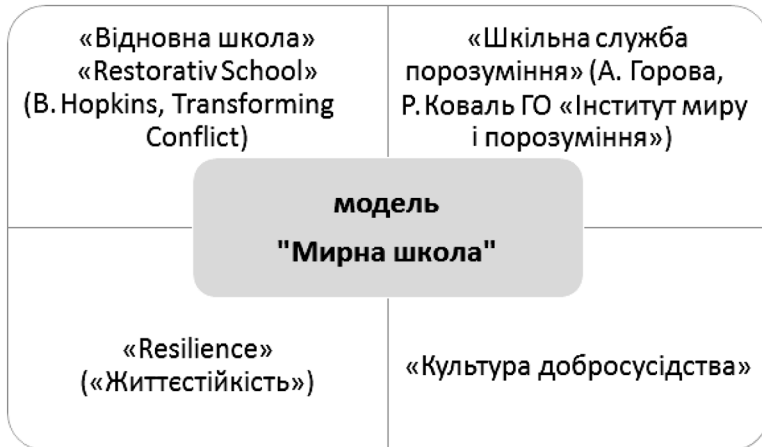

Рис. 3. Компоненти Моделі «Мирна школа»

В рамках Моделі відбувається інтеграція кращих вітчизняних та зарубіжних практик, які відображено в таких компонентах:

«Відновна школа» «Restorativ School» (B. Hopkins, Transforming Conflict) – загальношкільна програма управління конфліктами та формування системи конструктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу. Даний компонент базується на відновному підході Белінди Гопкінс.

Відновний підхід — це «теоретичне підґрунтя відновних практик, тобто поєднання цінностей, на яких базується практика, принципів, які описують спосіб реалізації цінностей на практиці, та методів (практичних інструментів, процедур), які для цього використовуються». Отже, відновний підхід описує спільні цінності, принципи та характерні риси різноманітних програм і процесів, які відносяться до відновних практик [28, с. 13].

Для кращого розуміння відновного підходу вважаємо доречним навести порівняння дисциплінарного (карального) підходу, на жаль ще досить широко вживаного в освітньому середовищі, та відновного підходу на прикладі вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння «дисциплінарного» і відновного підходів

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД	ВІДНОВНИЙ ПІДХІД
Що ти зробив?	Що сталося?
Який ступінь провини?	Якої шкоди було завдано?
Яке покарання або санкцію необхідно застосувати?	Що потрібно зробити для виправлення ситуації?

За філософією відновного підходу Белінди Гопкінс, «відновна практика — це спосіб життя, а не лише набір технік, які можна застосовувати в певних ситуаціях» [33].

«Шкільна служба порозуміння» (А. Горова, Р. Коваль ГО «Інститут миру і порозуміння») — це шкільна структура професійного вирішення конфліктів та навчання конструктивним моделям комунікації.

Шкільну службу порозуміння складає команда підготовлених старшокласників-посередників (медіаторів), які допомагають учням розв’язувати конфлікти мирним шляхом, використовуючи в роботі відновні практики — медіацію, кола і працюють над формуванням безпечного освітнього середовища.

Медіація — це «добровільний і конфіденційний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор), допомагає сторонам

знайти взаємоприйнятний варіант розв'язання ситуацій, що склалася. Особливою рисою медіації є те, що сторони спільно беруть на себе відповідальність за прийняття рішень та його виконання» [8].

«Resilience» («Життестійкість») – компоненти цілісної програми, представлені інструментами, які спрямовані на раннє попередження радикалізації молоді. Цей підхід фокусується на «позитивній перспективі» і зміцненні захисних факторів серед оточення молоді шляхом навчання дорослих.

«Культура добросусідства» – елементи програми для закладів освіти, мета яких полягає у вихованні соціально компетентних, критично мислячих і толерантних особистостей, свідомих громадян та патріотів, які поділяють демократичні цінності, володіють критичним мисленням і відповідально ставляться до громади, добре обізнаних з рідним краєм, які прагнуть відповідально керувати його життєдіяльністю, зберігати і примножувати його природній, економічний та культурний потенціал [11].

Названі вище компоненти Моделі «Мирна школа» являють собою сукупність технік і технологій, які вирішують окремі завдання формування стосунків у колективі.

Апробація Моделі відбувається у 10 закладах загальної середньої освіти з п'яти областей: Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Чернігівської та Харківської.

На даний момент завершено організаційно-підготовчий етап експерименту (жовтень 2019 – серпень 2020 рр.). Серед вагомих результатів зазначеного етапу стали:

- Розробка та апробація інструментарію та процедури здійснення моніторингу (анкетування). Дослідження здійснювалось за наступними основними критеріями: оцінка рівня конфліктності в закладі освіти учасниками освітнього процесу; стратегії поведінки в ситуації конфлікту представниками основних цільових груп; оцінка партнерської взаємодії/комунікації між учасниками освітнього процесу; оцінка рівня агресії у взаєминах між учасниками освітнього процесу; визначення рівня згуртованості у закладі освіти.

- Підготовка ініціативної групи з 7-10 активних учасників освітнього процесу (педагоги, батьки), які пройшли спеціальне навчання та координують процес запровадження Моделі.
- Підготовка команди з 8-10 старшокласників та координатора з числа учасників команди лідерів, які пройшли спеціальне навчання та проводять процедури вирішення конфліктів, прийняття рішень і навчання серед однолітків.
- Створення та функціонування Шкільних служб порозуміння, програми «Відновна школа».

З огляду на мету і завдання вище описаних компонентів, ми вважаємо застосування моделі «Мирна школа» в ЗЗСО одним з перспективних варіантів моделі психологічного супроводу розвитку безпечного освітнього середовища. Модель, її компоненти були описані у ряді праць, які можуть застосовуватись практичними психологами та соціальними педагогами в своїй роботі для створення безпечного освітнього середовища [6; 8; 11; 28].

Алгоритм первинної профілактики насильства в учнівському середовищі як один з механізмів формування безпечного освітнього середовища

Одним з факторів розвитку безпечного освітнього середовища є зменшення ризиків прояву насильства в ЗЗСО. Ефективність роботи з даного питання залежить від системного підходу, який відображається у застосуванні певних алгоритмів, що дає можливість стандартизувати процес надання допомоги учасникам освітнього процесу, зменшити ймовірність похибок чи помилок у діяльності працівників психологічної служби.

Під алгоритмом ми розуміємо чітку послідовність дій, яка застосовується для розв'язання типових задач. «Алгоритм первинної профілактики насильства в учнівському середовищі» створений на основі структури методичної розробки з використанням проектного підходу за В.Г. Панком [1, с. 18-21]. Структуру методичної розробки наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Структура методичної розробки на основі проектного підходу

№	Назва структурного елементу	Пояснення
1.	Назва програми (проєкту)	Відображає проблему (проблеми), на вирішення яких буде спрямовано проєкт та очікувані результати.
2.	Проблема	Короткий опис проблеми, що потребує вирішення. Як правило наводяться статистичні дані або дані опитувань і обстежень.
3.	Мета проєкту	Формулювання кінцевих результатів проєкту.
4.	Завдання	Кроки або логічні напрями завдяки яким буде досягнуто мету.
5.	Цільові групи	Коротка характеристика груп людей на які буде спрямовано проєктну активність.
6.	Методи, методики	Перелік методів, методик і прийомів, які будуть застосовані у процесі виконання проєкту.
7.	Терміни виконання	Початок і кінець проєкту.
8.	Кінцеві результати	Короткий опис кінцевого результату (продукту), який дається зазвичай у вимірюваних показниках.
9.	Критерії ефективності	Перелік вимірюваних показників за якими можна судити про те, наскільки успішно здійснено заплановану роботу.
10.	План реалізації	Детальний (покроковий) опис дій, застосування методів, методик і прийомів, узгоджених між собою у часі.
11.	Ресурси (співпраця)	Короткий опис ресурсів (кадрових, матеріальних, фінансових, інформаційних) необхідних для реалізації проєкту.
12.	Можливі ризики і перешкоди	Короткий опис перешкод і ризиків, що можуть виникнути в ході реалізації проєкту.

Розглянемо систему роботи з профілактики насильства в учнівському середовищі, яку відображено у Плані реалізації (з детальним описом даного алгоритму можна ознайомитися в методичному посібнику «Алгоритми діяльності працівників психологічної служби» [1, с. 88-102]).

Даний План реалізації побудований на основі циклограм діяльності працівників психологічної служби [15], до якої входять практичний психолог та соціальний педагог.

З огляду на зазначене план реалізації алгоритму первинної профілактики насильства в учнівському середовищі для *практичного психолога* виглядатиме таким чином:

Серпень

- Підведення підсумків соціально-педагогічної діяльності за минулий навчальний рік та визначення напрямів подальшої її реалізації.

- Вивчення нормативно-правової бази з даного питання.

- Формування цілей та завдань діяльності на навчальний рік (планування роботи з первинної соціальної профілактики різних форм насильства в учнівському середовищі).

Вересень

- Виявлення в учнів закладу освіти проблеми в міжособистісному спілкуванні, адаптації до колективу, передумов до насильницької поведінки або віктимізації. (Адаптація 5-х класів до умов навчання в основній школі).

- Участь у засіданні ради профілактики правопорушень.

Жовтень

- Участь у засіданні ради профілактики правопорушень.

Листопад

- Складання аналітичної довідки за результатами проведеної діагностики.

- Участь в організації та проведенні «Тижня толерантності» в рамках акції «16 днів проти насильства».

Грудень

- Участь у організації та проведенні заходів до Всесвітнього дня порозуміння з ВІЛ-інфікованими людьми, «Молодь за здоровий спосіб життя».

- Участь у заходах до всесвітнього дня прав людини. Участь у заходах в рамках проведення всеукраїнського тижня правових знань.

Лютий

- Проведення уроку з інтернет-безпеки до Дня безпечного Інтернету.

План реалізації алгоритму первинної профілактики насильства в учнівському середовищі для *соціального педагога* містить такі кроки:

Серпень

- Підведення підсумків соціально-педагогічної діяльності за минулий навчальний рік та визначення напрямів подальшої її реалізації.

- Вивчення нормативно-правової бази з даного питання.
- Формування цілей та завдань діяльності на навчальний рік (планування роботи з первинної соціальної профілактики різних форм насильства в учнівському середовищі).

Вересень

- Виявлення в учнів закладу освіти проблеми в міжособистісному спілкуванні, адаптації до колективу, передумови до насильницької поведінки або віктимізації. (Адаптація 5-х класів до умов навчання в основній школі).

- Проведення заходів щодо протидії насильству в навчальному закладі. (Інформаційно-просвітницька робота; правова освіта з проблем насильства).

- Участь у засіданні ради профілактики правопорушень.

Жовтень

- Оформлення карток соціально-педагогічного супроводу дітей, що схильні до прояву девіантної та делінквентної поведінки.

- Участь у засіданні ради профілактики правопорушень.
- Проведення тренінгів з метою формування впевненості та профілактики перевантаження і стресів. (Розвивати навички спілкування, вирішення конфліктів, керування емоціями і подолання стресових ситуацій).

- Проведення профілактичних заходів, спрямованих на ознайомлення учнів з нормами та правилами шкільного життя.

- Проаналізувати соціально-психологічний клімат в освітньому закладі в цілому і окремих класах (групах). Діагностика учнів 6-8 класів (особливості міжособистісної взаємодії вивчення особистісних рис та якостей).

Листопад

- Складання аналітичної довідки за результатами проведеної діагностики.

- Участь в організації та проведенні «Тижня толерантності» в рамках акції «16 днів проти насильства».

Грудень

- Участь у організації та проведенні заходів до Всесвітнього дня порозуміння з ВІЛ-інфікованими людьми, «Молодь за здоровий спосіб життя».

- Участь у заходах до всесвітнього дня прав людини. Участь у заходах в рамках проведення всеукраїнського тижня правових знань.

- Організація та проведенні циклу занять, тренінгів для підлітків з питань формування ціннісних орієнтацій та соціальної компетентності, моделей поведження в кризових ситуаціях.

Лютий

- Участь у проведенні засідання ради профілактики правопорушень.

Розглянувши плани реалізації алгоритму первинної профілактики насильства в учнівському середовищі для практичного психолога і для соціального педагога, зазначимо:

- Плани містять однакові кроки, проте вони реалізуються з урахуванням специфіки їхніх завдань.

- Наявність однакових кроків підкреслює важливість тісної співпраці між спеціалістами психологічної служби для ефективного впровадження алгоритму.

- Профілактика проявів насильства в учнівському середовищі носить постійний і системний характер, а в плані реалізації зазначені найбільш істотні обов'язкові кроки.

- План носить орієнтовний характер. Зазначені кроки спеціалісти можуть доповнювати в залежності від своєї фахової компетентності та особливостей діяльності ЗЗСО.

Кінцевим результатом застосування алгоритму в діяльності працівників психологічної служби є підвищення рівня психологічної безпеки освітнього середовища (комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти).

Отже, на сьогодні не викликає сумніву важливість вирішення актуальних питань психологічної безпеки особистості, громади, суспільства. Формування психологічно безпечного освітнього середовища є проблемою не тільки конкретного закладу, а громади, суспільства загалом.

Перспективами подальших розробок має стати: удосконалення нормативних основ щодо створення безпечного освітнього середовища; розробка плану заходів з реалізації національної стратегії розбудови є впровадження безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі; розробка науково-обґрунтованих методів і методик досягнення безпеки в освітньому середовищі.

Список першоджерел

1. Алгоритми діяльності працівників психологічної служби : Т. 1 / авт. кол. за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 138 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/719662/>

2. Алексеева Т. В. Психологічна характеристика освітнього середовища як чинника розвитку відповідальності майбутнього фахівця. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. 2013. Том X. Вип. 25. С. 26-37.

3. Баева И. А. Психологическая защищенность и психологическая безопасность современного человека. *Психолог и общество : диалог о взаимодействии* : материалы конференции (Москва, 12 февраля 2008). URL : http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/_Psihologicheskaya_zaschischnost__i_psihologicheskaya_bezopasnost__sovremennogo_cheloveka__text_i_audiozapis__vystupleniya_Baeva_I._A.pdf.

4. Баева И. А., Гаязова Л. А. Психологическая безопасность образовательной среды школы и ее психолого-педагогическое сопровождение. *Психологическая наука и образование*. 2012. №3. URL : <http://psyedu.ru/journal/2012/3/3015.phtml>

5. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2004. Вид. IV. С. 59–80.

6. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища : сутність та умови створення : спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. К., 2018. 24 с. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713076> (дата звернення : 12.07.2020).

7. Варивода К. С. Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів до створення психологічно безпечного освітнього середовища. [Електронний ресурс] *Молодий вчений*. 2017. № 9.1. С. 17-20. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9.1_7 (дата звернення : 12.07.2020).

8. Горова А. О., Коваль Р. Г., Сосновенко Н. В. Відновні практики в школах : [навч.-метод. посіб.] / за наук. ред. В. Г. Панка. К. : Видавець Захаренко В.О., 2017. 120 с.

9. Карабаєва І. І. Сучасні підходи до понятійно-термінологічного забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 31. С. 129-134.

10. Керницький О. М. Освітнє середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38-39. С. 43-50.

11. Культура добросусідства : Комплект програм спеціального інтегрованого курсу для закладів освіти України / авторський колектив під керівництвом М. А. Араджионі. К. : ТОВ «ЛітМір», 2018. 260 с.

12. Лактионова Е. Б. Основные подходы к проблеме рисков в образовательной среде. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2008. № 10(52). С. 41-54

13. Лобач Н. Освітнє середовище як засіб формування

інформаційно-аналітичної компетентності студентів. *Наукові записки. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2014. Випуск 5. Ч. 1. С. 42–46.

14. Макара Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30. С. 229–236.

15. Методичні рекомендації щодо впровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / авт.-упор.: В. М. Горленко, Ю. А. Луценко, В. Д. Острова, Н. В. Сошновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 132 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/709623/>

16. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2017. Вип. 37(3), Том II (22). С. 62–70.

17. Непрокина И. В., Болотникова О. П., Ошкина А. А. Безопасная образовательная среда : моделирование, проектирование, мониторинг : учеб. пособие. Тольятти : Изд-во ТГУ, 2012. 92 с.

18. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).

19. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. *Урядовий кур'єр*. 2020. 26 трав. (№ 98).

20. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 24.06.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.09.2020).

21. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 р. № 509. *Офіційний вісник України*. 2018 р. № 63. С. 69.

22. Психологічна служба : Підручник / [В.Г. Панок (наук.

ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.

23. Семиздралова О. А. Психологическая безопасность образовательной среды. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*. 2010. Вып. 8. С. 181-183.

24. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 9 : С / ред. тому: І. С. Назарова та ін. 1978. 916 с.

25. Смолюк С. В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 277 с.

26. Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. *IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.). Миколаїв. 2015. С. 205–208.

27. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К. 2018. 56 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf> (дата звернення: 12.07.2020).

28. Шкільна служба розв'язання конфліктів : досвід упровадження. Посібник. К. : Видавець Захаренко В.О., 2009. 168 с.

29. Ярошинська О. Ступінь розробленості проблеми створення освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у психолого-педагогічній літературі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2014. Ч. 2. С. 429–441.

30. Barrett P., Davies F., Zhang Y., Barrett L. The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. *Building and Environment*. 2015. Volume 89, pp. 118-133. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2015.02.013>.

31. Cleveland B., Fisher K. The evaluation of physical learning

environments: a critical review of the literature. *Learning Environments Research*. 2014. Vol. 17 (1), pp.1-28. DOI : 10.1007/s10984-013-9149-3.

32. Tomevska-Ilievska E., Rizova E., Tasevska A., Sadiki S. Educational concept for safe secondary schools in Republic of Macedonia (good practices, conclusions, recommendations). *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education* Vol. 4, No.1, 2016. pp. 1-8.

33. Transforming Conflict : веб-сайт. URL: <https://transformingconflict.org/> (дата звернення: 12.07.2020)

Розділ 5

Досвід регіонів із методичного супроводу діяльності психологічної служби в умовах децентралізації: на прикладі Сумської та Чернівецької областей

В умовах реформування системи місцевого самоврядування особливої актуальності набуває побудова чіткої системи комунікацій між психологічними службами закладів освіти, що знаходяться на території об'єднаної територіальної громади, органом управління освітою об'єднаної територіальної громади та навчально-методичним центром психологічної служби обласного інституту післядипломної педагогічної освіти як основної регіональної структурної одиниці психологічної служби системи освіти. Важливість цієї комунікації обумовлена необхідністю збереження вертикалі у виконанні освітніх повноважень та завдань, що стоять перед психологічною службою системи освіти, реалізації одного з базових принципів діяльності психологічної служби системи освіти – забезпечення професійної підтримки і допомоги спеціалістам закладів освіти [1, 3, 4]. Структурно і функціонально психологічна служба має бути вибудована таким чином, щоб кожен окремих фахівець відчував методичну підтримку і допомогу, чи то у вигляді супервізії або інтервізії, чи то у вигляді навчальних семінарів і тренінгів, або проведення інших методичних заходів з розвитку професійної компетентності за актуальними напрямками роботи психологічної служби в системі освіти.

Зі створенням об'єднаних територіальних громад у Сумській та Чернівецькій областях виникла проблема розуміння керівниками громад, новостворених органів управління освітою значущості психологічної служби та тієї ролі, яку вона відіграє в освітньому процесі сучасного закладу освіти, усвідомлення необ-

хідності науково-методичного супроводу діяльності практичних психологів і соціальних педагогів. Як результат, з початком утворення об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ) розпочався процес розбалансування в діяльності психологічної служби системи освіти. Швидке утворення великої кількості ОТГ призвело до недотримання вимоги Положення про психологічну службу системи освіти України (накази МОНУ від 02.07.2009 № 616 та від 22.05.2018 №509) [2] щодо необхідності утворення центрів, або, за їх відсутності, введення посади методиста психологічної служби в методичних службах. У більшості районних методичних службах відбулися скорочення, і якщо методист із психологічної освітою залишився, до його функціональних обов'язків додали методичний супровід багатьох предметів, напрямків роботи. В структурах ОТГ взагалі не вважали за потрібне вводити посаду методиста з психологічної служби, адже на території більшості новостворених об'єднаних територіальних громад знаходилася невелика кількість закладів освіти (3-5), в яких не завжди було введено посади практичних психологів і соціальних педагогів. Варто зазначити, що основна причина такої ситуації – відсутність фахівців із відповідною освітою, випускники закладів вищої освіти за спеціальностями «психологія», «соціальна робота» в останні роки не поповнювали штати закладів дошкільної, загальної середньої освіти у віддалених від обласного центру селах [4].

З самого початку створення ОТГ обласні центри практичної психології та соціальної роботи інститутів післядипломної педагогічної освіти в Сумській та Чернівецькій областях розпочали активну роботу щодо роз'яснення нормативних положень та мети діяльності психологічної служби у системі освіти України серед керівників органів управління освітою ОТГ, хоча жоден документ Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» до цього не зобов'язував і навіть не спрямовував чи рекомендував. Тобто, не було жодного наказу, листа, який би визначав план дій або рекомендації щодо ролі та діяльності обласних навчально-методичних центрів психологічної служби, які вже з 2015 року були переведені у Інститути післядиплом-

ної педагогічної освіти. З огляду на зазначене, області вимушені були самостійно вирішувати це питання, оскільки за цих умов було важливо зберегти службу, забезпечити методичний супровід практичних психологів та соціальних педагогів, організацію та координацію їх роботи.

Нижче пропонуємо досвіди роботи навчально-методичного центру психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти та науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи комунального закладу «Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області».

Досвід роботи навчально-методичного центру психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Навчально-методичний центр психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти за активної підтримки Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації з початком створення перших ОТГ спрямував свої зусилля на проведення системної просвітницької роботи з представниками органів управління освітою ОТГ щодо підвищення їх рівня поінформованості про мету та завдання діяльності психологічної служби системи освіти, її роль в умовах реформування освіти, важливості забезпечення належного методичного супроводу діяльності її спеціалістів: практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти.

З цією метою для керівників органів управління освітою були проведені: семінар «Про організаційно-методичне забезпечення діяльності спеціалістів психологічної служби в умовах об'єднаної територіальної громади» (травень 2017 року); засідання у форматі «круглого столу» з теми «Роль і місце психологічної служби в умовах реформування освіти», лекції «Роль психологічної служби в умовах реформування освіти» на курсах підвищення кваліфікації керівників органів управління освітою на базі Державного за-

кладу післядипломної освіти «Сумський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій» (квітень 2018 року, квітень 2019 року).

Для спеціалістів органів управління освітою ОТГ проведено семінар-нараду з питання організації та методичного супроводу практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти (січень 2018 року), у роботі якого взяли участь представники 18 новостворених ОТГ. За результатами наради в 4 громадах до штату відділів освіти, методичних служб ОТГ було уведено посаду методиста, який відповідав за діяльність психологічної служби, з фаховою освітою (Буринська міська ОТГ, Чернечинська сільська ОТГ Охтирського району, Шалигинська селищна ОТГ Глухівського району, Миколаївська селищна ОТГ Білопільського району).

У травні 2018 року для відповідальних за діяльність психологічної служби проведено семінар за участю директора Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України В.Г. Панка. У рамках семінару було розглянуто організаційно-методичні моделі науково-методичного супроводу діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації, що були напрацьовані в області, зокрема, організація методичної підтримки практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти у Чернечинській сільській ОТГ Охтирського району, Березівській сільській ОТГ Глухівського району. Велику зацікавленість викликав досвід роботи методичного кабінету відділу освіти Конотопської районної державної адміністрації щодо співпраці з Дубов'язівською селищною та Бочечківською сільською ОТГ Конотопського району з питання методичного супроводу педагогічних працівників закладів освіти цих ОТГ, у тому числі і практичних психологів та соціальних педагогів. У зв'язку з відсутністю власних методичних служб органами управління освітою зазначених ОТГ було виділено субвенцію для співфінансування районної методичної служби. Як результат, методичний супровід спеціалістів психологічної служби Дубов'язівської селищної та Бочечківської сільської ОТГ

Конотопського району забезпечувався методистом із психологічної служби методичного кабінету відділу освіти Конотопської районної ради (з вересня 2018 року у Дубов'язівській селищній ОТГ створено власний методичний кабінет, у штаті якого є методист, який відповідає за діяльність психологічної служби).

У цьому ж році область долучилася до експериментальної роботи з теми «Науково-методичний супровід діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації», що здійснюється під науковим керівництвом Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України.

Питання організації діяльності та науково-методичного супроводу спеціалістів психологічної служби в умовах ОТГ також розглянуто на засіданнях колегії Департаменту освіти і науки Сумської ОДА «Про організацію діяльності психологічної служби в закладах освіти (з рішеннями колегій та довідками можна ознайомитися на сайті Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації, в закладці «Колегії», розділ «Перелік колегій»: засідання колегії 18.12.2018; засідання колегії 24.12.2019); нарадах керівників органів управління освітою (вересень 2018 року, травень 2019, липень 2020 року), під час співбесід з керівниками органів управління освітою районів/міст/об'єднаних територіальних громад, що проводилися Департаментом освіти і науки Сумської ОДА в січні 2020 року, де розглядалися питання кадрового забезпечення закладів освіти спеціалістами психологічної служби, організація ефективного методичного супроводу практичних психологів та соціальних педагогів, створення належних умов праці. За результатами нарад, співбесід відповідними протокольними рішеннями Департаменту освіти і науки перед керівниками органів управління освітою ОТГ були поставлені завдання вирішення організаційно-кадрових та методичних питань, пов'язаних із діяльністю спеціалістів психологічних служб.

З метою організації та забезпечення науково-методичного супроводу спеціалістів служби в умовах об'єднаної територіальної громади навчально-методичним центром психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядиплом-

ної педагогічної освіти розроблено та рекомендовано до впровадження моделі організації методичного супроводу психологічної служби в ОТГ (листи Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації від 05.05.2017 № 08-13/2233 «Про організаційно-управлінське забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах об'єднаних територіальних громад», від 08.06.2018 № 09-13/3075 «Про методичний супровід діяльності спеціалістів психологічної служби системи освіти в умовах об'єднаних територіальних громад», з якими можна ознайомитися на сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, у рубриці «Психологічна служба системи освіти» (закладка «Нормативно-правове забезпечення діяльності психологічної служби», розділ «Листи Департаменту освіти і науки»).

З самого початку становлення методичних служб ОТГ навчально-методичним центром психологічної служби постійно надається методична підтримка новоствореним методичним підрозділам. Так, протягом 2018/2020 років навчально-методичним центром психологічної служби проведено:

методичні поради для фахівців психологічних служб закладів освіти з виїздом до ОТГ: 2017/2018 навчальний рік – 3 ОТГ (Чернечинська сільська ОТГ Охтирського району, Миколаївська селищна ОТГ Білопільського району, Шалигинська селищна ОТГ Глухівського району); 2018/2019 навчальний рік – 5 ОТГ (Недригайлівська селищна ОТГ, Нижньосиригатська, Бездрицька сільські ОТГ Сумського району, Боромлянська сільська ОТГ Тростянецького району, Вільшанська сільська ОТГ Недригайлівського району); 2019/2020 навчальний рік – 2 ОТГ (Миропільська сільська ОТГ Краснопільського району, Новослобідська сільська ОТГ Путивльського району);

здійснено експертизу планів роботи 20 спеціалістів психологічної служби Комишанської, Грунської сільських ОТГ Охтирського району, Боромлянської сільської ОТГ Тростянецького району, Зноб-Новгородської селищної ОТГ Середино-Будського району, Миколаївської селищної ОТГ Білопільського району, де на початку створення громади у штаті органу управління освітою

були відсутні відповідальні за діяльність психологічної служби методисти/спеціалісти;

проведено дні аналізу та регулювання діяльності практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти у 10 об'єднаних територіальних громадах (Кириківська селищна ОТГ Великописарівського району, Зноб-Новгородська селищна ОТГ Серединобудського району, Буринська міська ОТГ, Бездрицька, Верхньосироватська, Нижньосироватська сільські, Хотінська, Степанівська селищні ОТГ Сумського району, Кролевецька міська ОТГ, Новослобідська сільська ОТГ Путивльського району).

Методисти центру залучаються до роботи експертних груп з атестації практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти. Усього за 2018/2020 роки взято участь у вивченні роботи 15 практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти.

Досвід роботи науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи комунального закладу «Інститут післядипломної педагогічної освіти у Чернівецькій області».

Науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області за активної підтримки Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації з метою збереження структури психологічної служби в області та організаційно-методичного забезпечення фахівців психологічної служби закладів освіти здійснював системну просвітницьку роботу з представниками місцевих органів управління освітою.

На початку кожного навчального року проводився моніторинг кадрового забезпечення закладів освіти області працівниками психологічної служби та впровадження в освітній процес сучасних форм психологічного супроводу. Результати моніторингу в розрізі усіх районів, міст, ОТГ з відповідними пропозиціями та рекомендаціями щодо удосконалення діяльності психологічної служби та організації її діяльності в новостворених ОТГ, поширення кращих практик організації науково-методичного

супроводу спеціалістів служби щороку надсилалися керівникам органів управління освітою листами Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА «Про результати моніторингу кадрового забезпечення закладів освіти області працівниками психологічної служби та впровадження у освітній процес сучасних форм психологічного супроводу»: від 23.12.2016 № 01-31/3354; від 06.11.2017 № 01-31/2789; від 13.11.2018 № 01-31/2910; від 14.11.2019 № 01-31/2990 (з листами можна ознайомитися на сайті Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА, в закладці «Нормативно-правова база», розділ «Листи»).

Щороку питання діяльності психологічної служби, аналіз стану організаційно-методичного забезпечення розглядалися на нарадах керівників органів управління освітою райдержадміністрацій, міських рад, ОТГ: «Про організацію діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації: стан, проблеми та перспективи розвитку» (07.11.2017); «Про результати моніторингу кадрового забезпечення закладів освіти області працівниками психологічної служби та впровадження в освітній процес сучасних форм психологічного супроводу» (27.12.2018); «Про стан кадрового забезпечення закладів освіти області працівниками психологічної служби та методичного супроводу їх діяльності» (26.11.2019). На цих нарадах роз'яснювалися основні принципи діяльності фахівців психологічної служби в системі освіти та презентувалися можливі моделі організаційно-методичного супроводу, необхідні для розвитку професійної компетентності практичних психологів, соціальних педагогів з актуальних питань психологічного забезпечення освітнього процесу. Особливо це питання викликало активний інтерес керівників управлінь/відділів освіти новостворених ОТГ, яких з кожним роком в області ставало все більше: у 2015 році було утворено 10 ОТГ, у 2016 – 6, у 2017 – 10, у 2018 – 7, у 2019 – 4. Отже, станом на 01 червня 2020 року в Чернівецькій області функціонують 37 ОТГ.

За результатами кожної наради з керівниками органів управління освітою райдержадміністрацій, міських рад та об'єднаних територіальних громад фахівці науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи ІППОЧО готували

проект доручення Директора Департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА керівникам органів управління освітою, в яких завжди був пункт щодо удосконалення організаційно-методичного супроводу функціонування психологічної служби та вказувалися конкретні ОТГ, в яких мали організувати до визначеного терміну методичне забезпечення діяльності практичних психологів, соціальних педагогів та ввести посади методистів/відповідальних спеціалістів з відповідною фаховою освітою: від 07.09.2016 № 01-44/2275; від 03.01.2019 № 01-44/1; 27.11.2019 № 01-44/3110.

Для покращення організаційно-методичного забезпечення діяльності фахівців психологічної служби області було розроблено та впроваджено в систему підвищення кваліфікації директорів, заступників директорів закладів освіти області спеціалізований курс «Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби системи освіти» (Боярин Л. В., Романовська Д.Д.), схвалений вченою радою Інституту 20.12.2017 (протокол №4). Спецкурс в об'ємі 4 академічні години проводився у тренінговій формі для слухачів усіх курсів груп курсів вищезазначених категорій протягом 2018-2019 років: всього пройшли підготовку 16 груп, охоплено 357 директорів, заступників директорів закладів освіти, з них 87 представників ОТГ.

З самого початку становлення методичних служб об'єднаних територіальних громад науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи Інституту постійно надається методична підтримка з різних актуальних питань організаційно-методичного супроводу діяльності психологічної служби, психологічного забезпечення освітнього процесу в закладах освіти ОТГ. Так, протягом 2017/2020 років підготовлено методичні комплекси та проведено цикл індивідуальних консультацій з представниками ОТГ, що відповідають за психологічну службу та керівниками методичних об'єднань фахівців з таких питань і напрямів роботи:

- «Як провести співбесіду з фахівцями психологічної служби закладів освіти щодо складання плану роботи на рік, здійснити експертну оцінку його ефективності та погодити їх, відповідно до вимог МОНУ»;

- «Що таке методичний супровід діяльності фахівців психологічної служби в ОТГ: як визначити методичні потреби фахівців та скласти план роботи»;
- «Як здійснювати вивчення кадрового забезпечення фахівців, які нормативи та вимоги для введення посад практичних психологів і соціальних педагогів в закладах освіти ОТГ».

У 2017/2018 роках цикл таких консультацій було проведено для представників 19 ОТГ: Вашківецької, Вашковецької, Великокучурівської, Волоківської, Клішковецької, Конятинської, Мамалигівської, Недобоївської, Рукшинської, Селятинської, Сторожинецької, Терембленської, Усть-Путильської, Чудейської сільських об'єднаних територіальних громад; Глибоцької, Кострижівської, Красноільської селищних об'єднаних територіальних громад та Вишницької, Сокирянської міських об'єднаних територіальних громад.

У 2018/2019 роках цикл таких консультацій проводився для представників 11 ОТГ: Вікнянської, Магальської, Мамаївської, Острицької, Ставчанської, Юрковецької сільських об'єднаних територіальних громад; Неполоковецької селищної об'єднаної територіальної громади та Герцаївської, Кіцманської, Новодністровської, Новоселицької міських об'єднаних територіальних громад.

У 2019/2020 роках – для представників 5 ОТГ: Заставнівської, Хотинської міських об'єднаних територіальних громад та Ванчиковецької, Карапчівської, Чагорської сільських об'єднаних територіальних громад.

Варто зазначити, що протягом карантину у березні-квітні 2020 року було проведено 20 он-лайн консультацій для спеціалістів органів управління освітою усіх ОТГ Чернівецької області, які не співпрацюють з методичними центрами райдержадміністрацій, міських рад, з питання організації діяльності психологічної служби в період карантину, оформлення документації та підготовки звіту про діяльність у 2019/2020 навчальному році.

Існуючі моделі методичного супроводу діяльності психологічної служби на рівні «ОТГ (район/місто) – заклад освіти».

Проведена обласними центрами психологічної служби Інститутів післядипломної педагогічної освіти Сумської та Чернівецької областей робота дозволила виокремити декілька моделей організаційно-методичного супроводу діяльності фахівців служби, що на сьогодні функціонують в областях. Слід зауважити, що при виборі моделі враховувалися особливості громади (кількість закладів освіти, наявність методичної служби, фінансова спроможність тощо), кадрові та професійні можливості фахівців служби. Разом з тим, вирішальним у створенні моделі методичного забезпечення було розуміння та усвідомлення ролі психологічної служби керівниками органів управління освітою ОТГ [4]. У Сумській та Чернівецькій областях станом функціонують 74 міських, сільських та селищних ОТГ: з них 37 – у Сумській області, 37 – у Чернівецькій області.

Отже, основними моделями організаційно-методичного супроводу практичних психологів, соціальних педагогів в об'єднаних територіальних громадах є:

1) *Перша і основна модель – уведення в штатний розпис органу управління освітою ОТГ посади методиста/спеціаліста/консультанта, який відповідає за діяльність психологічної служби.*

На сьогодні цю модель запроваджено у 40 (54,1%) ОТГ: у Сумській області така модель представлена в 26 (70,3%) ОТГ, у Чернівецькій області – у 14 (37,7%) ОТГ.

Більшість об'єднаних територіальних громад Сумської області обрали цю модель і забезпечили практичних психологів методичним супроводом власними зусиллями (Березівська сільська ОТГ Глухівського району, Буринська міська ОТГ, Миколаївська селищна ОТГ Білопільського району, Бездрицька, Миколаївська, Верхньосироватська, Нижньосироватська сільські ОТГ, Хотінська, Степанівська селищні ОТГ Сумського району, Краснопільська селищна ОТГ, Вільшанська, Коровинська сільські ОТГ Недригайлівського району, Недригайлівська селищна ОТГ, Зноб-Новгородська селищна ОТГ Середино-Будського району, Новослобідська сільська ОТГ Путивльського району, Чернеччинська,

Комишанська сільські ОТГ Охтирського району, Дубов'язівська селищна ОТГ Конотопського району, Липоводолинська селищна ОТГ, Боромлянська сільська ОТГ Тростянецького району, Сумська, Конотопська, Шосткинська, Охтирська, Тростянецька, Кролевецька міські ОТГ).

У значній частині ОТГ Чернівецької області керівниками управлінь/відділів освіти була запроваджена перша модель методичного супроводу діяльності практичних психологів та соціальних педагогів (Герцаївська, Заставнівська, Новодністровська, Сокирянська, Сторожинецька міські об'єднані територіальні громади, Вашковецька сільська об'єднана територіальна громада Сокирянського району, Вікнянська сільська об'єднана територіальна громада Заставнівського району, Карапчівська сільська об'єднана територіальна громада Глибочького району, Конятинська та Усть-Путильська сільські об'єднані територіальні громади Путильського району, Красноільська селищна та Чудейська сільська об'єднані територіальні громади Сторожинецького району, Клішковецька та Недобоївська сільські об'єднані територіальні громади Хотинського району).

Із загальної кількості методистів/спеціалістів, відповідальних за діяльність психологічної служби у цих громадах, у 23 (31,1%) є фахова психологічна освіта: 16 із них у Сумській області (61,5%), 7 в Чернівецькій області (50%).

Цікавим є досвід створення у 2018 році у Вашковецькій ОТГ Сокирянського району Чернівецької області *громадського методичного центру* психологів та соціальних педагогів, керівник центру виконує обов'язки координатора діяльності фахівців, якого громада премією за таку діяльність, з подальшими перспективами фінансування діяльності усього центру.

У 13 (37%) громадах призначили відповідальними за діяльність психологічної служби відповідального фахівця без психологічної освіти: 6 (28%) у Сумській області, 7 (50%) у Чернівецькій області. З метою організації якісного методичного супроводу спеціалісти без освіти активно співпрацюють з методистами з фаховою освітою районних відділів освіти, обласних кабінетів/

центрів психологічної служби ІППО в областях, погоджуючи з ними свої плани та дії, методичні матеріали.

Науково-методичну підтримку 4 громадам Сумської області, де у методистів/спеціалістів відсутня фахова освіта, надає навчально-методичний центр психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Варто зазначити, що керівники органів управління освітою ОТГ, які обрали саме цю модель методичного забезпечення, розуміють важливість цієї роботи, більшість з них зазначають, що в подальшому питання наявності фахової психологічної освіти у відповідальних спеціалістів буде вирішено.

2) Друга модель – делегування організаційно-методичного супроводу фахівців психологічної служби ОТГ на рівень закладу освіти, зокрема, практичного психолога чи соціального педагога закладу освіти (який може бути керівником методичного об'єднання).

На сьогодні цю модель запроваджено у 10 (13,5%) ОТГ: у Сумській області така модель представлена в 3 (8,1%) ОТГ, у Чернівецькій області – у 7 (18,8%) ОТГ.

Сутність цієї моделі полягає у делегуванні науково-методичних повноважень практичному психологу/соціальному педагогу закладу освіти, на якого покладаються обов'язки керівника методичного об'єднання спеціалістів психологічної служби закладів освіти об'єднаної територіальної громади. Ці повноваження затверджуються наказом органу управління освітою. При цьому керівник методичного об'єднання отримує додаткову оплату за виконання обов'язків щодо науково-методичного супроводу практичних психологів та соціальних педагогів (Додаток 5.1). За такою моделлю забезпечується методичний супровід спеціалістів психологічної служби у Грунській сільській ОТГ, Чупаківській селищній ОТГ Охтирського району, Кириківській селищній ОТГ Великописарівського району Сумської області.

У Чернівецькій області вона впроваджена у Вижицькій, Вашківській та Кіцманській міських об'єднаних територіальних громадах, Великокучурівській сільській об'єднаній територіальній громаді Сторожинецького району, Острицькій сільській

об'єднаній територіальній громаді Герцаївського району, Селятинській сільській об'єднаній територіальній громаді Путильського району, Юрковецькій сільській об'єднаній територіальній громаді Заставнівського району.

Як свідчить практика, за такої моделі організації науково-методичного супроводу фахівців служби існують певні ризики щодо ефективності методичної підтримки. Так, якщо керівником методичного об'єднання є соціальний педагог, то цьому спеціалісту складно надати якісну підтримку практичному психологу (чи навпаки), оскільки кожен із спеціалістів має певну специфіку роботи. За такої організації методичного супроводу виникають певні труднощі і у вирішенні питань, пов'язаних з організацією роботи спеціалістів, забезпеченні належних умов їх праці, атестації спеціалістів тощо.

В усіх громадах Чернівецької області в цій моделі є керівники методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів, найдосвідченіші фахівці в районі з досвідом практичної роботи у закладі освіти не менше 5-ти років, які в разі збільшення фінансової спроможності ОТГ будуть переведені у штати офіційних методичних служб.

3) Третя модель – отримання методичного супроводу фахівцями психологічної служби закладів освіти ОТГ у районних/міських методичних центрах/кабінетах органів управління освітою райдержадміністрацій згідно угоди та за умови виділення субвенції для співфінансування районної методичної служби.

На сьогодні цю модель запроваджено у 17 (23%) ОТГ: у Сумській області така модель представлена в 1 (2,7%) ОТГ, у Чернівецькій області – у 16 (43,2%) ОТГ. Ця модель застосовується у громадах, де при органах управління освітою відсутні власні методичні служби.

У Чернівецькій області модель впроваджена у більшій частині ОТГ, а саме: у Глибоцькій міській та Волоківській, Сучевенській, Терблечанській, Чагорській сільських об'єднаних територіальних громадах Глибоцького району (методичний супровід здійснює методист з фаховою освітою РМЦ управління освіти Глибоцької райдержадміністрації); у Кострижівській селищній

та Кадубовецькій сільській об'єднаних територіальних громадах Заставнівського району (методичний супровід здійснює методист з фаховою освітою РМК відділу освіти Глибоцької райдержадміністрації); у Неполоківській селищній та Ставчанській, Мамаївській сільських об'єднаних територіальних громадах Кіцманського району (методичний супровід здійснює методист з фаховою освітою РМК сектора з питань освіти Кіцманської райдержадміністрації); у Новоселицькій міській та Ванчиковецькій, Магальській, Мамалигівській сільських об'єднаних територіальних громадах Новоселицького району (методичний супровід здійснює методист з фаховою освітою комунальної установи «Центр науково-методичного та ресурсного забезпечення» Новоселицької районної ради; у Хотинській міській та Рукшинській сільській об'єднаних територіальних громадах Хотинського району (методичний супровід здійснює методист з фаховою освітою РМК відділу освіти Хотинської райдержадміністрації)

У Сумській області така модель впроваджена у Бочечківській сільській ОТГ Конотопського району. Методичний супровід практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти Бочечківської сільської ОТГ здійснює методист з фаховою освітою РМК відділу освіти Конотопської райдержадміністрації.

Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [5] органи управління цих громад заключили угоду про спільну діяльність з відділом освіти району, на території якого знаходиться громада, або іншого району, що географічно наблизений до територіальної громади. Угодою передбачено надання методичного супроводу спеціалістам психологічної служби. Супровід передбачає не лише залучення практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти об'єднаної територіальної громади до участі в семінарах, тренінгах та інших формах підвищення кваліфікації, що їх організовує районний методичний кабінет, а й надання методичної допомоги на робочому місці спеціаліста, проведення супервізії, експертну оцінку роботи практичного психолога, соціального педагога в рамках атестації тощо.

4) *Четверта модель – укладання угоди про надання часткової*

методичної допомоги та методичного супроводу освітнього процесу з відділами освіти районних державних адміністрацій (співпраця на громадських засадах).

Така модель представлена лише у Сумській області в 4 (10,8%) ОТГ.

Укладання угоди не передбачає співфінансування, мова йде лише про те, що спеціалісти психологічної служби громади запрошуються до участі в семінарах, тренінгах та інших формах підвищення кваліфікації, що їх організовує методист іншого методичного кабінету (Додаток 5.2). Такі угоди укладено між відділом освіти, молоді та спорту Шалигинської селищної ОТГ Глухівського району та відділом освіти молоді та спорту Березівської сільської ради Глухівського району; відділом Андріяшівською сільською ОТГ Роменського району та відділом освіти Роменської районної державної адміністрації, відділом освіти Дружбівської міської ради Ямпільського району та відділом освіти Середино-Будської районної державної адміністрації, відділом освіти, молоді і спорту, культури та туризму Миропільської сільської ОТГ Краснопільського району та відділом освіти Сумської районної ради (Додаток 5.2). Подібна співпраця сприяє формуванню психологічної спільноти, надає можливість обмінятися досвідом, що є досить важливим з огляду на незначну кількість практичних психологів, соціальних педагогів у закладах освіти громади (1-4 особи). Методичний супровід здійснюється методистами з фаховою освітою РМК відділів освіти райдержадміністрацій.

Зважаючи на те, що процес реформування місцевого самоврядування на сьогодні не закінчено, в Сумській області є ряд громад, де питання методичного супроводу фахівців служби поки ще не вирішено. Мова йде про 3 громади (8,1%), що створені в січні 2020 року (Білопільська міська ОТГ, Річківська сільська ОТГ Білопільського району, Синівська сільська ОТГ Липоводолинського району). Під час співбесід з керівниками органів управління цих громад було обговорено запровадження з вересня 2020 року тих чи інших моделей методичного супроводу практичних психологів, соціальних педагогів.

Кількісні показники існуючих моделей методичного супро-

воду діяльності фахівців психологічної служби в міських, селищних та сільських об'єднаних територіальних громадах Сумської та Чернівецької областей представлені у таблиці.

Таблиця

Кількісні показники запровадження моделей методичного супроводу діяльності психологічної служби в ОТГ Сумської та Чернівецької областей (станом на 01.06.2020)

Кількість ОТГ Область	Всього	I модель	II модель	III модель	IV модель	На етапі створення
Сумська	37	26	3	1	4	3
Чернівецька	37	14	7	16	-	-
Всього	74	40 (54,1%)	10 (13,5%)	17 (23%)	4 (5,4%)	3 (4%)

Вирішення питання організаційно-управлінського забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах об'єднаних територіальних громад дозволить забезпечити цілісну багаторівневу державно-громадську систему надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Список першоджерел

1. Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК/ за наук. ред. В.Г. Панка та І.І. Цушка. 2013. <http://lib.iitta.gov.ua/106559/1/407.pdf> (дата звернення: 28.02.2020)

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 №509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>. (дата звернення: 01.06.2020).

3. Панок В.Г., Лунченко Н.В. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в

Україні// Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 58. – Харків : ХНПУ, 2018. – С. 8 – 24.

4. Панок В. Г. (2020). Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-9-1>

5. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

Післямова

Реформу децентралізації державного управління та розвиток місцевого самоврядування в сучасній Україні за своїми масштабами і глибиною впливу на суспільний устрій можна порівняти зі столипінськими реформами початку минулого століття. Вони передбачають зміну самих основ (економічних, політичних, соціальних) життєдіяльності населення, перетворення власне населення у соціально відповідальних громадян своєї каїни.

«У центрі реформ стоїть людина, громадянин» – ця теза, яка сьогодні видається аж занадто поширеною, має глибокий зміст не тільки з політичної чи економічної точки зору, а, у першу чергу – з точки зору психологічної. Адже новий устрій життєдіяльності окремої громади і суспільства в цілому передбачає, у першу чергу, зміну суб'єктивного ставлення кожної людини до своєї спільноти, суспільства, держави, власного місця у системі соціальних стосунків, до себе самої як творця власної долі.

Для того, щоб перетворити гарні концепції і теорії у практику повсякденного життя, ми в цьому переконані, необхідно створити ефективні соціальні технології формування осередків громадянського суспільства і перетворення населення певної території у громадян. Іншими словами – успіх реформи децентралізації залежить від ефективного застосування методів формування нових соціальних відносин і людини нового типу. У цьому аспекті проблеми реформування соціальних відносин в країні практична психологія відіграє принципову роль. Найважливішим інструментом реалізації нових соціальних технологій створення осередків громадянського суспільства є психологічна служба системи освіти.

Працюючи на цієї монографією, авторський колектив переслідував дві основні мети: а) розробити методики і технології роботи працівників психологічної служби закладів освіти об'єднаних територіальних громад з вчителями, учнями і їх бать-

ками для створення осередків громадянського суспільства і забезпечити їх інструментами прямої демократії (навчити вирішувати нагальні проблеми громади шляхом обговорення і прийняття колективних рішень) та створити у закладі освіти психологічно безпечне середовище; б) розробити та продемонструвати існуючий досвід прилаштування управління і науково-методичного забезпечення роботи працівників психологічної служби в умовах стрімких соціальних змін.

Наскільки це вдалося – вирішувати читачам. Разом з цим, автори продовжують роботу у названих напрямках наукового пошуку і планують підготувати наступні публікації з актуальних питань психологічного забезпечення освітянських реформ.

ДОДАТКИ

Додаток 1.1

Дистанційна школа демократії та громадянського суспільства (ДШДГС)

Школа створена спільними зусиллями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи (УНМЦППСР, директор – член-кор. НАПН України, доктор психологічних наук, професор Панок Віталій Григорович) та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України (ІПООД, директор – член-кор. НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Лук'янова Лариса Борисівна). Дистанційна школа затверджена на засіданні Вченої ради ІПООД 16 вересня 2019 року (протокол № 10). Вона працює при Консультативно-тренінговому центрі, що діє на базі відділу психології праці ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України (КТЦ, директор – доктор психологічних наук, професор Помиткін Едуард Олександрович). В УНМЦППСР Дистанційна школа затверджена на засіданні Вченої ради 26 вересня 2019 року (протокол №10). Завідувач науково-методичної частини ДШДГС – Почесний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор Рибалка Валентин Васильович.

Метою роботи Школи є ознайомлення та оволодіння учнівської молоді та дорослих, педагогів навчальних закладів, працівників різних установ і представників різних гілок влади та різноманітних громадських об'єднань з принципами, процедурами і умовами здійснення демократії та діяльності громадянського суспільства як інституту прямої демократії.

Форми навчання: очно-заочна, самостійна та лекційна, індивідуальна та групова, консультативна, дорадча, в онлайн-режимі, самонавчання і навчання, виїзна, що завершується заліком в очному діалоговому режимі у вигляді співбесіди по вибраному

викладачем розділу посібників: Рибалка В. В. Самонавчання демократії юної та дорослої особистості. — Київ : Талком, 2019.— 208 с. або Самовчитель демократії для юної та дорослої особистості: метод. посіб. — Київ : Талком, 2019.— 208 с., які виставлені на сайтах ІПООД і УНМЦППСР, та по вибраному самим слухачем посібнику із списку рекомендованої літератури. За результатами заліку слухачі отримують сертифікат; школа працює на громадських засадах, але із відшкодуванням накладних витрат у випадку передачі слухачу навчальних матеріалів, наявності транспортних витрат при замовленні на виїзні заняття, консультування, витрат на виготовлення сертифікату тощо.

Методи навчання: самостійна робота у вигляді самонавчання на основі опрацювання самовчителя демократії, електронних та паперових підручників і навчальних матеріалів. В процесі роботи з посібниками передбачаються індивідуальні та колективні консультації спеціалістів з питань демократії та роботи громадянського суспільства, в тому числі — через Інтернет в онлайн-режимі (скайп), а також через мобільний телефонний зв'язок. Заплановано проведення на замовлення тренінгів демократичної роботи первинного осередку громадянського суспільства (при комплектуванні достатнього складу тренінгових груп), виїзні заняття на замовлення навчальних закладів, установ освіти дорослих, профспілок та об'єднаних територіальних громад; Для отримання сертифікату обов'язковим є здача заліку за змістом вивченого базового посібника та при ознайомленні з рекомендованою навчальною літературою.

У тематичному навчальному плані Школи наводяться теми занять, в ході ознайомлення з якими учні самостійно та за допомогою кваліфікованих викладачів оволодівають основами демократії, побудови та діяльності громадянського суспільства як інституту прямої демократії. Кожна тема занять починається із тематичного запитання до учня як суб'єкта демократичної громадянської поведінки, а у відповідному розділі тексту базового посібника подається відповідь щодо різних аспектів самоорганізації громадянської поведінки на демократичних засадах. Наводяться принципи, процедури та умови здійснення демократії та

роботи громадянського суспільства. Призначено для учнівської молоді та педагогів, студентів і аспірантів різних навчальних закладів, наукових працівників і службовців, практичних психологів і соціальних педагогів, для всіх громадян, хто хоче самостійно опанувати основи демократичної поведінки в умовах громадянського суспільства.

Термін навчання гнучкий, але не менше 1 місяця від дня подачі заявки на навчання (див. далі бланк заявки).

Отримання сертифікату дає право його володарю поширювати ідеї Школи у найближчому громадянському, освітньому та виробничому середовищі.

Тематичний навчальний план ДШДГС

Вступ.

1. Що таке демократія і чому вона є найкращим видом суспільного устрою людства?

2. Як сучасна демократія пов'язана зі своїми історичними витоками – демосом античних полісів, народним віче слов'ян, козацькими радами, сільськими та міськими громадами, комунами тощо?

3. Наскільки актуальні зараз гасла Великої французької революції «Свобода, рівність, братерство!» і як відповідають їм статті Конституції України щодо прав, свобод та обов'язків громадянина, яких слід дотримуватися і втілювати у власну демократичну громадянську поведінку?

4. Чому принципи і процедури демократії є центральною складовою, ядром народовладдя?

5. Що таке громадянське суспільство як інститут прямої демократії?

6. Як працює демократичне громадянське суспільство у Швейцарії та як виглядає узагальнений алгоритм його роботи?

7. Які ознаки громадянського суспільства у США та делібератції як свobodного демократичного раціонального обговорення громадянами нагальних проблем і генерування пропозицій та проєктів їх вирішення?

8. Яким чином розвивати свою особистість як члена демократичного громадянського суспільства?

9. Які духовні засади демократії та діяльності громадянського суспільства, Етичний кодекс демократичної особистості?

10. Що таке об'єднані територіальні громади в умовах децентралізації влади та можливості розвитку на їх основі громадянського суспільства як інституту прямої демократії?

11. Якими є демократичні умови організації зборів громадян?

12. Чи треба вчитися і вчити демократії – як це фактично властиво педагогічній системі А. С. Макаренка, педагогіці зборів У. Глассера і як це робиться у сучасній Європі, зокрема у Швеції,

з її демократизованими навчальними планами для дошкільнят, школярів і дорослих? Як відбувається розвиток демократії і громадянського суспільства в умовах системи освіти?

13. Як працює алгоритм роботи первинного осередку громадянського суспільства, що передбачає самоорганізацію зборів, правову підготовку його членів, висування й обговорення ними нагальних проблем, голосування щодо пріоритетності їх обговорення, формування пропозицій та проектів з їх розв'язання, проведення референдуму щодо їх першочерговості та обов'язковості, плани розробки проектів суспільством і державними інститутами, контроль і відповідальність членів громадянського суспільства і влади за їх виконання, удосконалення і неперервність роботи громадянського суспільства як інституту прямої демократії?

14. Якими методами забезпечується демократична діяльність громадянського суспільства: вміння висувати актуальні питання та формулювати проблеми, брати участь у дискусіях та дебатах, використовувати творчі прийоми колективного розв'язання проблем?

15. Що таке проєкт як демократичний засіб покращення життя народу громадянським суспільством і владою?

16. Як розвивати здатність до проведення тренінгу первинного осередку громадянського суспільства з друзями та колегами і навчитися демократичної поведінки?

17. Що треба знати про особливості конкретних осередків громадянського суспільства як інституту прямої демократії, таких як: освітянський, охоронооздоровчий, підприємницький, пенсійний, зарубіжний, волонтерський тощо?

18. Яка роль волонтерського руху у розвитку демократії та громадянського суспільства?

19. Що можуть зробити засоби масової інформації у пропаганді ідей демократії та у побудові громадянського суспільства?

20. Які принципи і засоби створення єдиного громадянського суспільства в Україні?

Базова та рекомендована література

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

2. Основи громадянського суспільства: Словник: Для студ. вищ. навч. закл. / Н. Г. Джинчарадзе, М. А. Ожеван, А. В. Толстоухов та ін. Київ : Знання України, 2006. 232 с.

3. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Укр.-канад. проєкт «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. Вид. 2-ге, стереотипне. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2004. 668 с.

4. Панок В. Г. Психологічна служба: Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

5. Пилинський Я. М. Деліберативна освіта в умовах децентралізації: Посібник з організації дорадчого навчання громадян. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ: «Стилос», 2018. 173 с. (досвід США).

6. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.

7. Помиткіна Л. В, Помиткін Е.О. Психологія праці і відпочинку: підручник [для студ. вищ. навч. закл] / Любов Віталіївна Помиткіна, Едуард Олександрович Помиткін. Київ : ТОВ «Альфа-ПІК», 2019. 322 с.

8. Рибалка В. В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. Київ : Талком, 2018. 226 с.

9. Рибалка В. В. Самонавчання демократії юної та дорослої особистості: метод. посіб. / Валентин Рибалка. Київ: Талком, 2019. 208 с. (сайт ІПООД та УНМЦППСР) або

10. Рибалка В. В. Самовчитель демократії для юної та дорослої особистості: метод. посіб. / Валентин Рибалка. Київ: Талком, 2019. 208 с. (сайт ІПООД та УНМЦППСР)

Увага! Майже всі рекомендовані джерела є на сайті ІПООД, УНМЦППСР та Президії НАПН України, у бібліотеці ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 254060, Київ, вул. М. Берлінського, 9, 9 поверх, та відділі психології праці (6 поверх) ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України кімн. 631, 632. Сл. тел. 4406388, додатк. 112, запросити д. пс. н., проф., пров. н. сп., Рибалку Валентина Васильовича.

Базові посібники є в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського, Парламентській бібліотеці України, в Національній педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського та ін.

При зарахуванні до Школи слухач отримує на свій е-мейл безкоштовно електронний варіант базового посібника для самостійної роботи.

Від імені фундаторів Дистанційної школи демократії та громадянського суспільства, автор проекту та завідувач науково-методичної частини ДШДГС – доктор психолог. наук, професор Рибалка Валентин Васильович, м. т. 0978824580, e-mail: valentyn.rybalka@gmail.com. Адрес скайпу: valentin_rybalka.

Порядок вступу та роботи в ДШДГС:

1. Заповнити, виділити, скопіювати заявку (див. далі) і переслати її на е-мейл Рибалки В. В. valentyn.rybalka@gmail.com або Панка В.Г. ucap@ukr.net

2. Після отримання інформації про зарахування до ДШДГС та електронної копії базового посібника від Рибалки В.В. або Панка В.Г., відшукати і вибрати рекомендовану літературу на сайтах ІПООД імені Івана Зязюна та УНМЦППСР НАПН України і приступити до самонавчання.

3. Уважно прочитати базовий посібник, а деякі місця перечитати і навіть законспектувати, ознайомитися з обраною рекомендованою літературою.

4. Повідомити Рибалку В. В. та Панка В. Г. про готовність до заліку.

5. Домовитися по Інтернету або моб. телефону про дату заліку і здати його особисто, по моб. тел. або по Скайпу.

6. Отримати сертифікат, який засвідчує факт отримання знань про основи демократії та громадянського суспільства, що дозволяє поширювати ідеї демократії та громадянського суспільства у найближчому соціальному оточенні.

7. У випадку виїзного засідання ДШДГС треба, щоб два-три співробітники закладу пройшли попередню підготовку за пунктами 1-6 і після цього визначити порядок та умови проведення засідання за адресою замовника або виконавця.

З А Я В К А

Директору ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України,
члену-кор. НАПН УКРАЇНИ, доктору педагогічних наук,
професору Лук'яновій Ларисі Борисівні.
Директору УНМЦППСР, члену-кор. НАПН УКРАЇНИ,
доктору психологічних наук,
професору Панку Віталію Григоровичу

Прошу зарахувати мене у Дистанційну школу демократії та громадянського суспільства. З умовами навчання у Школі ознайомлений і обіцяю їх дотримуватись.

Прізвище _____

Ім'я _____

По-батькові _____

Рік народження _____

Отримана освіта _____

Місце роботи (навчання) _____

Посада _____

Домашня адреса _____

Мобільний телефон _____

Електронна адреса _____

Наявність СКАЙПу (адреса) _____

Заявка індивідуальна чи колективна _____

Дата подачі заявки _____

Підпис _____

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Український науково-методичний центр практичної психології
і соціальної роботи
Дистанційна школа демократії та громадянського суспільства

СЕРТИФІКАТ
засвідчує, що

навчався/лась у Дистанційній школі демократії та громадянського суспільства, опанував/ла передбачену тематичним планом програму спецкурсу основ демократії та громадянського суспільства й успішно склав/ла залік з означеного спецкурсу. Сертифікат дає право на кваліфіковане поширення ідей демократії та громадянського суспільства в оточуючому соціальному, навчальному та виробничому середовищі.

Директор ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України,
член-кореспондент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Лук'янова Л. Б.

Директор УНМЦППСР НАПН України,
член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Панок В. Г.

Директор Консультативно-тренінгового центру
ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Помиткін Е. О.

Завідувач науково-методичної частини
Дистанційної школи демократії та громадянського
суспільства, Почесний член НАПН України, доктор
психологічних наук, професор
Рибалка В.В.

№ _____ Дата видачі _____ 2020 р.

**КИРИКІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
ВЕЛИКОПИСАРІВСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОСВІТИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ**

Н А К А З

28.04.2020

смт Кириківка

№ 69-ОД

Про покладення обов'язків

Відповідно до розпорядження Кириківської селищної ради №-32-К від 21.04.2020 року «Про призначення Б... В.Л.»

НАКАЗУЮ:

1. Покласти обов'язки відповідального за психологічну службу Кириківської селищної ради на практичного психолога Заводської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Б... Вікторію Леонідівну, без увільнення від основної роботи, з доплатою в розмірі 10% посадового окладу практичного психолога.

2. Директору Заводської загальноосвітньої школи В... Вячеславу Павловичу ввести зміни до тарифікації.

В термін до 01.05.2020.

3. Економісту відділу освіти, молоді та спорту Д... Нінель Прокопівні ввести зміни до тарифікаційних списків Заводської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кириківської селищної ради.

4. Бухгалтеру централізованої бухгалтерії відділу освіти, молоді та спорту Д... Анні Іванівні здійснити всі належні виплати.

5. Контроль за виконанням наказу залишаю за собою.

Підстава: заява Б... В.Л. від 30.04.2020

**Начальник відділу освіти,
молоді та спорту Олена У...**

З наказом ознайомлені:

**Угода
про спільну діяльність**

м. _____ « _____ » 2019 р.

_____ (надалі Сторона 1),
в особі _____, що діє на підставі Положення, з однієї сторони, та _____ (надалі Сторона 2), в особі начальника _____, що діє на підставі Положення, з іншої сторони, далі разом Сторони, усвідомлюючи необхідність і важливість у справі методичної співпраці, керуючись прагненням до взаємовигідних дружніх відносин, співробітництва та партнерства, дотримуючись вимог чинного законодавства, уклали цю Угоду про наступне:

1. Предмет Угоди

1.1. Сторони домовилися здійснювати спільні дії для методичного, та інформаційного забезпечення їх діяльності, атестації (за потреби) педагогічних працівників та практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти, які знаходяться на території _____.

1.2. Відповідальними особами за координацію спільних дій Сторін є:

- від Сторони 1 – _____,

(посада)

- від Сторони 2 – _____,

(посада)

2. Обов'язки сторін

Обов'язками Сторін угоди є:

2.1. Поглиблення співпраці педагогічних працівників Сто-

рін в галузі науково-методичної роботи з метою підвищення ефективності та результативності освітнього процесу в закладах освіти.

2.2. Проведення спільних науково-методичних засідань, семінарів, конференцій, нарад, практикумів із проблем застосування освітніх технологій і методів навчання.

2.3 Надання методичної, інформаційної підтримки педагогічним працівникам та практичним психологам, соціальним педагогам закладів освіти, зазначених в цьому договорі.

2.4. Організація різних видів і форм професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спеціалістів психологічної служби, їх атестації та професійного зростання.

2.5. Участь в реалізації в закладах освіти, зазначених в п.ІІ цієї УГОДИ, державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності, передбачених Законом України «Про освіту».

2.6. Впровадження психологічної науки та передового педагогічного досвіду в практику роботи практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти.

2.7. Реалізація за домовленістю інших спільних дій, спрямованих на поглиблення співпраці між договірними сторонами, які не суперечать чинному законодавству.

2.8 Сторони зобов'язуються:

2.8.1. Сприяти залученню методистів, педагогічних 0 працівників та працівників психологічної служби до співпраці.

2.8.2. Надавати організаційну підтримку в проведенні семінарів, засідань, конференцій, нарад, спортивно масових та інших заходів.

2.8.3. Надавати необхідну інформацію з питань методичної, спортивно-масової діяльності та діяльності спеціалістів психологічної служби.

2.8.4. Створювати належні умови для роботи запрошених в заклади освіти педагогічних працівників.

2.8.5 Проводити спільне обговорення результатів апробації методичних новацій на засіданнях спільних методичних об'єднань учителів, творчих груп, конференціях та нарадах.

3. Додаткові умови

3.1. Умови даної угоди мають однакову зобов'язальну силу для Сторін.

3.2. Угода може бути змінена чи доповнена за взаємною згодою Сторін.

3.3. Угода не передбачає створення Сторонами спільної діяльності окремої юридичної особи, виділення та об'єднання для спільної діяльності будь-яких майнових і фінансових вкладів Сторін.

3.4. Всі питання майнового та фінансового характеру, пов'язані зі спільною діяльністю, в тому числі покриття витрат Сторін по цій УГОДІ, вирішуються Сторонами шляхом укладання окремого договору про надання послуг відповідно до вимог законодавства України.

4. Розв'язання спорів

4.1. У випадку виникнення між Сторонами будь-яких суперечок, пов'язаних з виконанням цієї угоди, Сторони прикладуть усі можливі зусилля для їх врегулювання шляхом переговорів між офіційними представниками Сторін.

4.2. Якщо розв'язати зазначені суперечки шляхом переговорів виявиться неможливим, вони будуть розв'язуватися відповідно до чинного законодавства.

5. Термін дії угоди

5.1. Угода набирає чинності з моменту її підписання Сторонами і діє протягом п'яти років. Якщо за місяць до закінчення терміну дії угоди жодна зі Сторін не виступила з ініціативою про припинення її дії, термін дії УГОДИ вважається продовженою на тих же умовах і на той же період часу.

5.2. У разі встановлення недоцільності або неможливості подальшого проведення спільної діяльності, зацікавлена Сторона вносить пропозицію про дострокове розірвання цієї угоди, яка має бути розглянута іншою Стороною угоди протягом тридцяти календарних днів.

5.3. При недосягненні Сторонами згоди на продовження тер-

міну дії чи дострокове розірвання угоди дія угоди припиняється в порядку, визначеному законодавством.

6. Інші умови

6.1. Сторони несуть відповідальність за виконання покладених на них обов'язків згідно чинного законодавства.

6.2. При будь-яких змінах, що впливають на виконання умов даної угоди, Сторони зобов'язуються протягом чотирнадцяти календарних днів повідомити один одного у письмовій формі.

6.3. Питання співробітництва, які не передбачені угодою, вирішуються за домовленістю Сторін та оформляються у вигляді додаткової угоди.

6.4. Для швидкого досягнення цілей за цією угодою Сторони зобов'язуються обмінюватися наявною у їхньому розпорядженні інформацією з аспектів взаємного інтересу.

6.5. В усьому іншому, що становить предмет та не передбачено цією угодою, Сторони керуються діючим законодавством України.

6.6. Угоду складено в двох примірниках, що мають однакову юридичну силу.

6.7. По одному належним чином оформленому примірнику угоди знаходиться на зберіганні у кожної із Сторін.

7. Юридичні адреси та підписи сторін:

ЗАПРОШЕННЯ ДО УЧАСТІ

у науково-популярному виданні Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України

ПСИХОПЕДАГОГІКА І ЖИТТЯ.

Виходить щорічно.

Затверджено рішенням:

Вченої ради Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи 13 лютого 2020 року, протокол №2;

Вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України 24 лютого 2020 року, протокол № 2;

Редакційна колегія: Лук'янова Л.Б., Панок В.Г., Ігнатович О.М., Помиткін Е.О., Рибалка В.В. (автор ідеї, головний редактор), Корнієнко І.О., Романовська Д.Д.

Принципи створення науково-популярного щорічника «Психопедагогіка і життя»:

1. Науковість і, разом з тим, доступність для сприймання і розуміння складних речей широкими верствами населення.
2. Популярність, життєвість, цікавість тексту розділів для різних категорій людей, орієнтація на допитливого читача.
3. Охоплення змістом часопису різних життєво важливих сторін життя, праці, дозвілля та громадської активності людей, стислість викладу (обсяг матеріалу – 3-7-9 сторінок, розмір шрифту – 14, міжрядковий інтервал – 1). До матеріалу бажано додати фотографію автора та його коротку (на пів-сторінки) есе-біографію, яка має містити його найважливіші досягнення, наукові праці, життєве кредо, девіз, мудрі поради тощо.
4. Ретельність підбору авторів, запрошення до співпраці оригінальних, авторитетних, відповідальних, вмілих популяризаторів науки, при цьому редколегія залишає за собою право приймати чи відхиляти надіслані матеріали.
5. Регулярність виходу часопису – не рідше одного разу на рік тощо.
6. Матеріали надсилати на електронну пошту valentyn.gybalka@gmail.com до кінця жовтня 2020 року.

Орієнтовна тематика та рубрикація щорічника:

Колонка головного редактора.

Етика психолога і педагога.

Популярні теорії і концепції психології та педагогіки, цікаві для широкої публіки.

Психологія та педагогіка сім'ї: батьки, діти, дідусі, бабусі та онуки.

Діти, молодь і дорослі, учні та вчителі: мудрість та інтеграція можливостей поколінь.

Цікава психологія і педагогіка особистості.

Домашнє консультування, психогігієна, психопрофілактика і психотерапія.

Освіта дорослих і представників третього віку.
Практична філософія, психологія та педагогіка праці: раціональні поради на кожний робочий день.
Психологія і педагогіка цікавого повсякдення та буденності.
Психологічні і педагогічні проблеми і задачі та їх творче вирішення засобами практичної психології і соціальної педагогіки.
Таємниці психіки і соціального буття, проблема безсмертя у науковому висвітленні.
Правила безпеки життєдіяльності.
Повчальні психологічні та педагогічні історії, випадки, факти та їх пояснення.
Парапсихологія, екстрасенсорика та інші
Взаємне навчання та виховання.
Психологічні та педагогічні ігри і розваги для дозвілля та відпочинку.
Поєзія філософів, психологів і педагогів.
Художня психологія і педагогіка.
Біографії та автобіографії непересічних особистостей у психологічному та педагогічному висвітленні.
Психолого-педагогічна творчість, фантастика, мрії особистості.
Ноосферна психологія і педагогіка, планетарно-космічна особистість.
Гість щорічника: найбільш цікаве, корисне й перспективне для широкого загалу у творчості запрошеного науковця.
Інтерв'ю з цікавою особистістю та самоінтерв'ю про власний життєвий шлях в науці.
Афоризми видатних філософів, психологів, педагогів та мудрих особистостей.
Психопедагогіка і релігія.
Хроніка цікавого та повчального психологічного і педагогічного життя інститутів НАПН України та навчальних закладів освіти.
Психологи і педагоги шуткують – весела наука (гуморески, анекдоти, веселі прирочки і стилі розповіді).
Спогади ветеранів психологічної та педагогічної науки про своє власне життя та життя інших видатних психологів і педагогів.
Педагогічна майстерність і мистецтво вчителя, вихователя, батьків.
Цікаві факти життя громадянського суспільства як інституту прямої демократії.
Практичні рекомендації науковців щодо покращення якості та продовження тривалості життя і духовного безсмертя.
Тренінги спілкування, розвитку інтелекту, оптимізму та оптимізації життєдіяльності.
Пам'ятка культури поведінки і мудрих добрих справ.
Словник найбільш вживаних термінів психопедагогіки тощо.

**Головний редактор – Почесний академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, пров. наук. сп. відділу психології праці ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України та гол. наук. сп. лабораторії прикладної психології освіти УНМЦПКСР НАПН України – Рибалка Валентин Васильович.
25.09.2020**

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Монографію підготовлено за результатами прикладного дослідження
«Науково-методичні основи психологічного супроводу
реформування освіти в діяльності психологічної служби»
(номер держреєстрації 0120U101213)

Для безкоштовного розповсюдження

Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід)

Науковий редактор В.Г. Панок

Редактор О. Попова
Коректор М. Бродська
Оригінал-макет, обкладинка О. Гашенко

Підписано до друку 17.09.2020. Формат 60x84/16.
Умовн. друк. арк. 8,84. Об'єм даних 1,5 Мб. Зам. № 7.

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Ніка-Центр». 03142, Київ, вул. Кржижановського, 4.
т./ф. (044) 39-011-39; e-mail:psyhea9@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №5368 від 27.06.2017